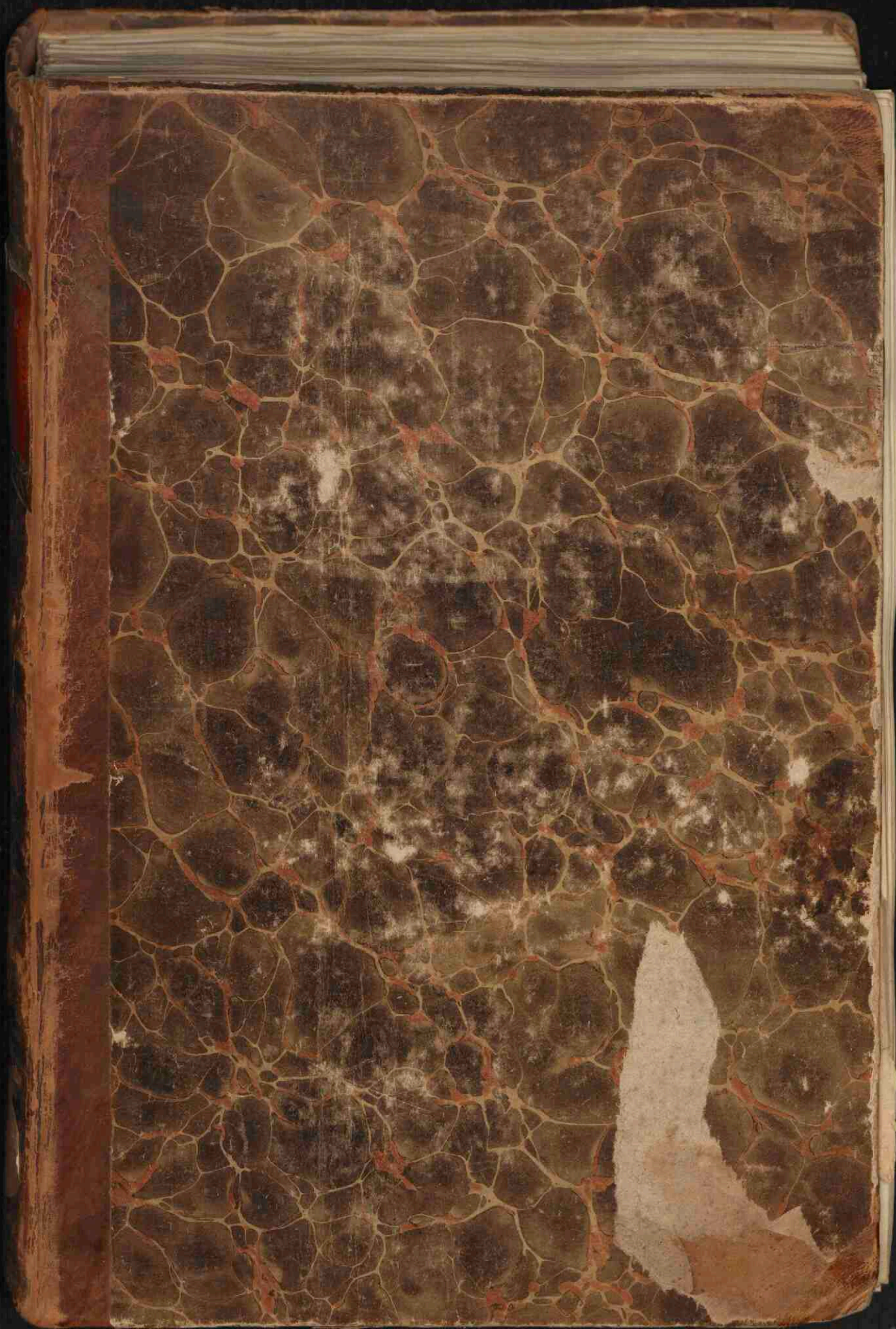

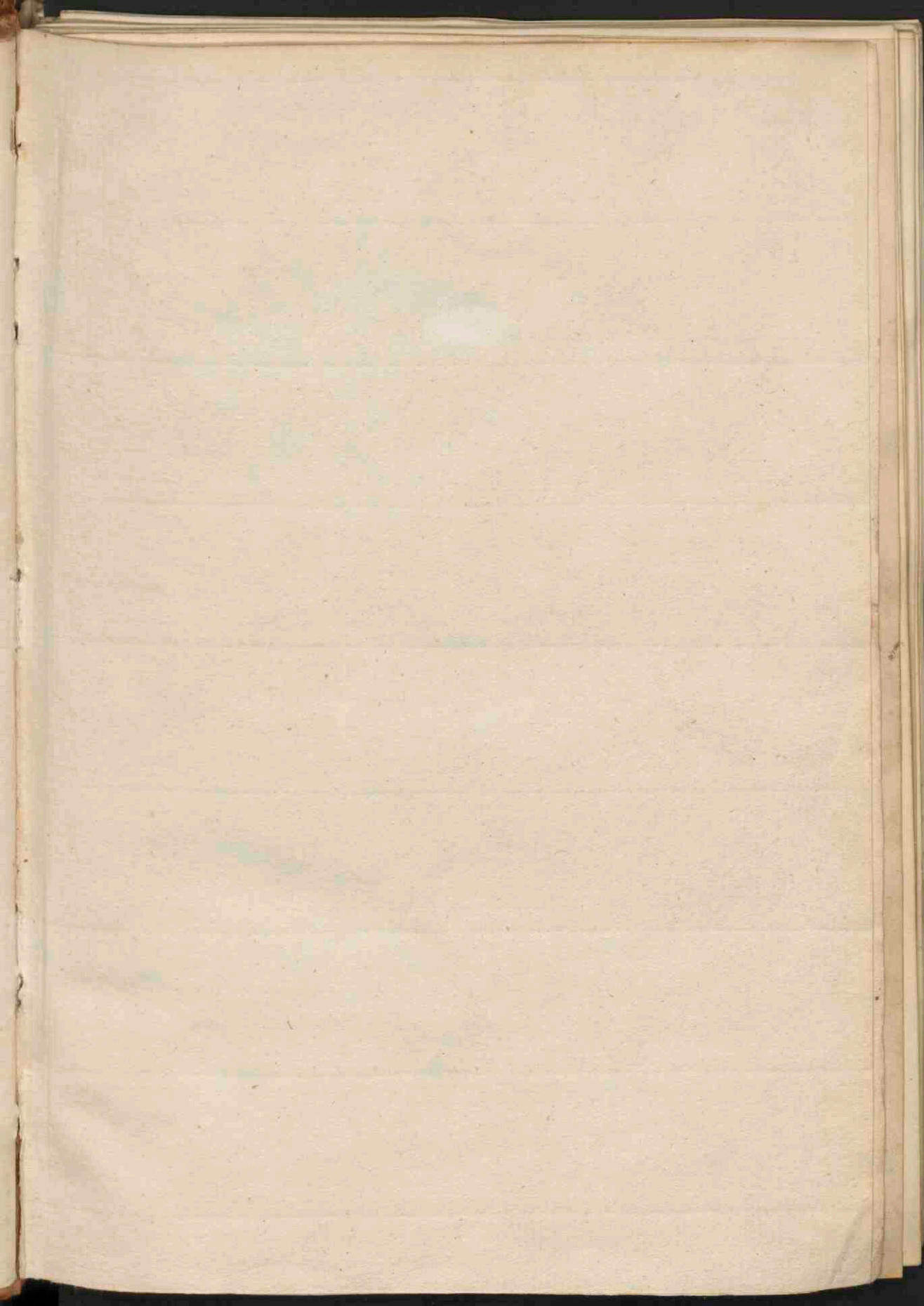

Catilina

<https://hdl.handle.net/1874/324783>

hs 1662

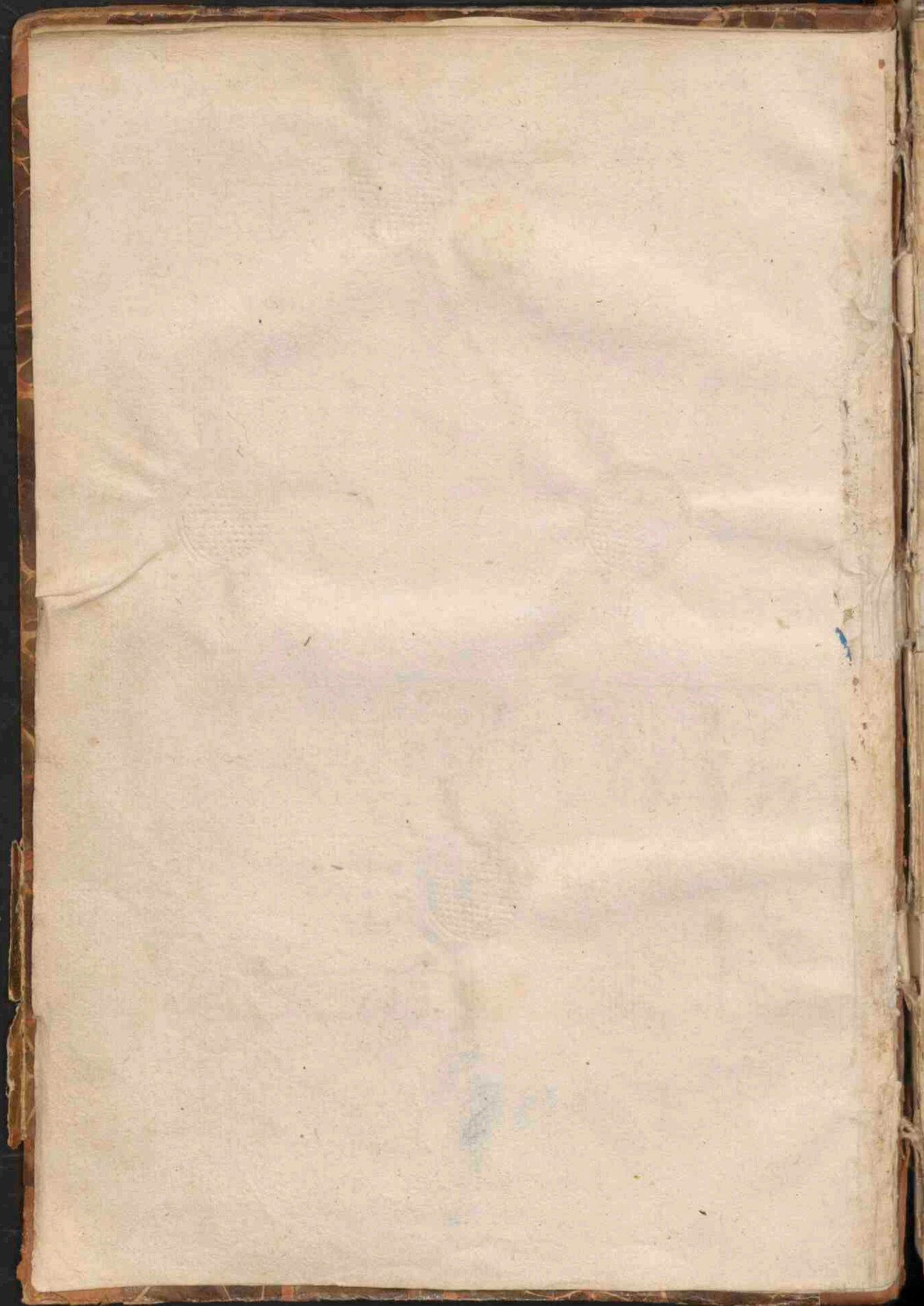

Ms. 1662

NB. Exemplar hoc manuscriptum Sallustii
idem est, quod in editione Costiana
citatur nomine codicis incerti primi,
qui diligenter quidem collatus fuit, sed
non ab ipso Costio, qui hunc librum typis
neq. videt, neq. sciret ubi latitaret dele-
gere potuit. (4) — comperi autem ego hunc
inducem revera esse eundem, et exactitate accu-
rata collatione lecturam variantium et
singularum, quas lectus ex hoc libro usq.
citatur, quaeque omnes, quoad praesentis faciem,
reperiuntur similes in hoc exemplari.

D. B. B.

(4) cf. edit. Costiana (Venet. 1727)
pag. m. XVI in f.

CRISPI·SALVSTI·
NOBILITAE·VERITA
TIS·HISTORICI·CL·DE

CONIVRATIONE
E·BELLIO·CATILINAE

LIBER·INCIPIT

OMNIS·HO

MINES·QVI

SE SE

Student prestare ceteris anima
tibus summa ope niti decet ne ui
tam silentio transeant veluti peco
ra que natura prona atq; uetri
obedientia finxit. Sed omnis nos
tra uis in animo & corpore sita
est. animi imperio corporis seruitio

* transigant.

magis utimur: alterum nobis
cum diis alter cum belluis comu-
ne est. Quo mihi rectius uide-
tur ingenij magis q̄ uirū opibus
gloriam querere. Et quoniam
uita ipsa qua fruimur breuis est
memoriam nostri q̄ maxime lon-
gam efecere. Nam diuitiarum &
forme gloria fluxa atq; fragilis ē.
uirtus clara eterna q; habetur.
Sed diu magnum inter mortales
certamen fuit ut ne corporis an uir-
tute animi res militaris magis pro-
cederet. Nam prius q̄ incipias con-
sulto & ubi consulueris mature fac-
to opus est. Ita utruque per se indi-
gens alter alterius auxilio eget.
Igitur in initio reges (nam in ter-
ris nomen imperij id primū fuit)
diuersi pars ingenium alij corpus
exercebant, etiam tūc uita homi-
num sine cupiditate agitabatur.

sua cuiq; satis placebant. Postea
uero q̄ in asia Cyrus in grexia La
cedemony & Athenientes coepere
urbes atq; nationes subigere. Libi
dine dominandi causam belli ha
bere: maximam gloriam in ma
ximo imperio putare: tum demu
periculo atq; negotijs compertum
est. in bello ingenium quapluri
mum posse. Q̄ si regum atq; im
peratorū animi uirtus in pace ita
ut in bello ualeret equabilis at
q; constantius se se res humane
haberent neq; aliud alio ferri ne
q; mutari atq; misceri omnia cer
neret. Nam imperium facile re
tinetur his artibus quibus inini
tio partum ē. Verū ubi pro labore
desidia pro continentia & equi
tate. Libido atq; superbia inuase
re fortuna simul cum immutat. ^{Imobit}
Ita imperium semper a minus

bono ad optimum queq; transfer-
tur. Que homines arant nau-
gant edificant. uirtuti omnia
parant. Sed multi mortales de-
diti uentri atq; somno indocti
incultiq; uitam sicuti peregrinan-
tes transiere: quibus profecto con-
tra naturam corpus uoluptati a-
nima oneri fuit, eorū ergo uitam
mortem q; iuxta estimo quonia
de utraq; siletur. Verū enim uero
iis demum mihi uiuere atq; frui
anima uidet; qui aliquo negotio
intentus preclari facinoris aut bo-
ne artis famam querit. Si in mag-
na copia rerum aliud alij naturā
iter ostendit. pulchrum est enim be-
neficere rei. p. etiam benedicere
haud absurdum est. uel pace uel
bello clarum fieri licet. & qui fece-
re & qui facta aliorum scripsere
multi laudantur. At mihi qui

dem tam & si haud quaq̄ par glo
ria sequatur scriptorem & auctore
res; tamen in primis arduum ui
detur res gestas scribere. primum q̄
facta exequanda dictis sunt. dehic
quia pleriq̄ delicta que reprehē
deris malivolentia & inuidia re . dis .
prehendisse putant. Vbi de maḡ
uirtute atq̄ gloria bonorum me
morel: que sibi quisq̄ facilia factu
putat equo animo accipit: supra
ea ueluti ficta pro falsis ducit. Sz
ego adolescentulus in initio sicu
ti plerique a studio ad rem. p. de
latul sum: ibi q̄ multa aduersa fu
ere. Nam pro pudore pro abstinē
tia: pro uirtute audacia largitio
auaritia uigebant: que & tam &
si animus aspernebatur insolens
malas artium tamen inter tan
ta uitia imbecilla etas ambitioe
corrupta tenebatur. ac me cum a

reliquis malis moribus dissentire
nihilominus honoris cupido ea
dem que coeteros: tama atq; in
uidia uexabat. Igitur ubi animus
ex multis miseris atq; periculis
requieuit: & mihi reliquam etate
a Re. p. procul habendam decre
ui: non fuit consilium secordia
atq; desidia bonum ocium con
terrere. neq; uero agrum colen
do. neq; uenando seruilibus offiti
is intentum etatem agere. Sed
a quo incepto studio me mala
ambitio detinuerat eodem re
gressus. statim res gestas populi Ro.
carptim: ut queque memoria o
digna uidebantur perscribere:
eo magis q; mihi a spe & metu
partibus rei. p. animus liber erat.
Igitur de Cateline coniuratione
q; breuissime potero paucis ab
solua. Nam id facinus imprimis

memorable esse existimo sceleris
atq; periculi nouitate. De cuius
hominis moribus pauca prius
explananda sunt: q̄ initium nar-
randi faciam.

Lucus Catelina nobili gene-
re natus fuit magna ui a-
nimi & corporis. s; ingenio malo e-
prauoq; huic ab adolescētia bella
in testina cedes rapina discordia
ciuilis grata fuere: ibiq; iuuen-
tutem suam exercuit. corpus
fuit paciens medic; algoris uigi-
liae: supra q̄ cuiq; credibile est
animus audax subdolu; uariu;
cuiuslibet rei dissimulator: alie-
ni appetens sui profusus: ardet
in cupiditatibus: satis sapientie
& eloquentiae par; uastus ani-
mus immoderata incredibilia

nimis alta semper cupiebat. Huc
post dominatione Lucij Syllij li-
bido maxima inuaserat rei. p. ca-
piunde, neq; id quibus modis alle-
queretur: dum sibi regnum para-
ret quicq; pensi habebat. Agitati-
magis magisque in dies animus fe-
rox inopia rei familiaris & consci-
entia scelerum: que utraque his
artibus auxerat: quas supra me-
moravi: incitabant preterea cor-
rupti mores ciuitatis quos pesti-
ma ac diuersa inter se mala luxu-
ria atq; auaritia uexabat. Res ip-
sa uidetur hortari quoniam de o-
moribus ciuitatis tempus admo-
nuut supra repetere: ac paucis in-
stituta maiorum domi militiq; q-
quo Rem. p. habuerit quantamq;
reliquerit ut paulatim immutata
expulcherrima pessima ac flagiti-
osissima facta sit differere.

Vrbem Romam sicuti ego
accepi condidere atq; ha
buere ab initio Troiani qui Enea
duce profugi sedibus incertis ua
gabantur: cumq; his Aborigines
genus hominum agreste sine
legibus sine imperio liberu atq;
solutum. Hi postq; in una meni
a conuenere dispari genere dis
simili lingua: alij alio more ui
uentes incredibile memoratu
est: q; facile coaluerit. Sz postq;
res eorū cuibus moribus agris
aucta satis prospera satisq; pol
lens uidebatur: sicuti pleraque
mortalium habentur inuidia ex
opulentia orta est. Igit; reges po
puliq; finitimi bello temptare p
pauci ex amicis auxilio ee. Naz
coeteri metu percussi a pericu
lis aberat. At romani domi mi
litiae q; intenti festinare parare:

alius alium hortari hostibus obui-
am ire libertatem patriam par-
tesq; armis tegere. Postubi peri-
cula uirtute propulerant solus
atq; amicis auxilia portabant.
magis magisq; dandis q̄ accipi-
endis beneficiis amicitias para-
bant. Imperium legitimum no-
men imperii regum habebat.
Delecti quibus corpus animus in-
firmum ingenium sapientia o-
ualidum erat rei p. consulta-
bant. Hi uel etate uel cure si-
militudine patres appellabant.
Postubi regum imperium quod
initio conseruande libertatis
causa atq; rei p. augende fuerat.
in superbiamq; dominationemq;
se conuertit. immutato more a-
nua imperia binosq; imperatores
fecere. Eo modo minime posse
po putabant per licentiam inso-

7.
lescere animum humanum. Si
ea tempestate cepere se quisq; ma-
gis extollere magisq; ingenium in
prontu habere. Nam republicis boni
q; mali suspectiores sunt. semper his
aliena uirtus formidulosa est. Sed
cuiuslibet incredibile memoratu e-
adepta libertate quantum breui
creuerit tanto cupido glorie in-
cesserat. Iam primum iuuetus
simulat belli paciens erat in cal-
tris per laborem usu militis di-
scebat magisq; in decoris armis
& militibus equis q; in sortis
atq; conuiuuiis libidinem habe-
bant. Igitur non talibus uiris non
labor insolitus non locus ullus
asper aut arduus erat non ar-
matu hostis formidolosus uirtus
omnia domuerat. s; glorie ma-
ximum certamen inter ipsos e-
rat. Sic quisq; hostem ferire mu-

ros ascendere: conspici dum tale faci-
nus faceret properabat. Ea diuitias ea
bonam famam magnamq; nobilita-
tem putabant. laudis audi pecunie
liberales erant. gloriam ingentem
diuitias honestas habere uolebat.
Memorare possim quibus in lo-
cis maximal hostium copias po-
pulus Romanus parua manu fu-
derit: quas urbes natura munitas
pugnando ceperit nisi ea res lon-
gus ab incepto me traheret. Sed
profecto fortuna in omni re do-
minatur: ea res cunctas ex libi-
dine magis q̄ ex uero celebrat
obscuratq;. Athenensium res
gestae sicuti existimo satis am-
ple magnificeq; fuisse uerum
aliquanto minores q̄ fama fe-
runtur: s; quia prouenere ibi
scriptorum magna ingenia p
terrarum orbem Athenensium

facta pro maximis celebrantur:
Ita uirtus eorum qui ea fecere
tanta habetur quantum ea uer-
bis preclara potuerunt ingenia ex-
tollere. At populo romano nunquam
ea copia fuit quia prudentissi-
mus quisque maxime negotiosus
erat. Ingenium nemo sine cor-
pore exercebat optimus quisque
facere uel dicere sua ab aliis be-
nefacta laudari quam ipse alios
narrare malebat. Igitur domi
militieque boni mores colebantur
concordia maxima minima a-
uaritia erat. ius bonumque apud
eos non magis legibus quam natura
ualebat uirgia discordias simul-
tates cum hostibus exercebant
ciues cum ciuibus de uirtute
certabant in suppliciis deos mag-
nifici domi parci in amicos fi-
deles erant. Duabus his artibus

audacia in bello ubi pax euenerat
equitate secp & rem p. curabant:
quorum ego rerum maximam docu-
menta hęc habeo: quod in bello &
maximè sepius uindicatum est in
eos qui contra imperium in hostes
pugnauerant. quiq; tardiùs reuo-
cati prelio excesserant, q̄ qui siḡ
reliquere aut pulsi loco cedere
ausi erant. In pace uero beneficiis
magis q̄ metu imperium agitabat
& accepta iniuria ignoscere: q̄
persequi malebant. Sz ubi labore
res. p. creuit atq; iustitia reges mag-
ni bello sunt domiti nationes fe-
re & populi ingentes ui subacti:
Carthago emula romani imperij
a sarpe interit cuncta maria &
terre q; patebant. Seuire fortu-
na atq; miscere omnia cepit: q;
labores pericula dubias atq; al-
peras res facile tolerauerant his

otium diuitiaeq; optande alius
oneri miseræ q; fuere. Igitur
primo pecunie deinde imperij
cupido creuit ea quasi materi-
es omnium malorum fuere. Na-
q; auaritia fidem probitatem coe-
terasq; artes bonas subuertit: pro
superbiam crudelitatem deos ne-
gligere omnia uenalia habere
edocuit. Ambitio multos mortu-
les falsos fieri subegit. Aliud clau-
sum in pectore aliud in lingua pm-
tum habere: amicitias inimicitias
q; non ex re s; ex commodo esti-
mare magisq; uultum q; inge-
nium bonum habere. Hec pmu-
pualatum crescere interdum uin-
dicari. Postubi contagio quasi pes-
tilentia inuasit ciuitas immuta-
ta est: imperium ex iustissimo at-
q; optimo crudele intolerandū q;
factum est. S; primo magis am-

bitio q̄ auaritia animos homi-
num exercebat: quod tamen
uitium propius uirtuti erat.
Nam gloriam. honorem. impe-
rium. bonus & ignauus eque
sibi exoptant. s; ille uera uia
nititur: huic quia bonę artes
desunt. dolis atq; falacijs cōten-
dit. Auaritia pecuniae studiu
habet. quam nemo sapiens cō-
cupiuit. ea quasi uenenis ma-
lis imbuta corpus animumq;
uirilem effeminat. semp infi-
nita insatiabilis est. neq; copi-
a neq; inopia minuitur. Sed
postq̄ lucius syla armis recep-
ta re. p. bonis initiis malos e-
uentōs habuit. rapere omnes
trahere domum alius. alius a-
gros cupere. neq; modum neq;
modestiam uictores habere:
feda crudeliaq; in ciues facino-

ra facere. Huc accedebat q. lu-
cius Sylla exercitum quem in asia
ductauerat quo sibi fidum faceret
contra morem maiorum luxuriose
nimisque liberaliter habuerat. Lo-
ca amena & uoluptaria facile in
otio feroces militum animos mol-
liuerat. Ibi primum insuevit ex-
ercitus populi. ro. amare potare
signa tabulas pictas uasa celata
mirari ea priuatim & publice ra-
pere delubra spoliare sacra pro-
phanaque omnia polluere. Igitur
hi milites postquam uictoria adep-
ti sunt nihil reliqui uictis fece-
re. Quippe secunde res animos
sapientium fatigat. ne dum illi
corruptis moribus uictorie op-
temperaret. Postquam diuitie hono- 12
ri esse cepere & eas gloria impe-
rium potentia sequebatur ebe-
scere uirtus paupertas probro ha-

bere. innocentia pro maliuolen-
tia duci cepit. Igitur ex diuitiis ui-
uentutem luxuria atque auaritia
cum superbia inuasere rapere
consumere sua paruipendere a-
liena cupere pudorem pudicitiam
diuina atque humana promiscua
nihil pensi atque moderati habere.
Operepretum est scum domos at-
que uillas cognoueris in urbium
modum aedificatas uisere tem-
pla deorum que nostri maiores re-
ligiosissimi uiri fecere. Verum illi
de lubrica deorum pietate domos
suas gloria decorabant neque uic-
tis quicquam preter iniuriae licenci-
am eripiebant. At hi ignauissimi
homines per summum scelus omnia
ea totius adimere que fortissimi
uictores reliquerant. Proinde quae
iniuriam facere id demum esse
imperio uti. Nam quid ea me-

morem que nisi his qui uidere ne
mini credibilia sunt: a priuatis co
pluribus subuersos montes maria
constrata esse quibus mihi uidentur
ludibrio fuisse diuitie. Quippe
quas honeste habere licebat ab
uti per turpitudinem propera
bant. Sed libido stupri gance ce
teriq; cultus non minor incesse
rat uiros muliebria pati mulie
res pudicitiam in propatulo ha
bere. Vescendi causa terra mari
q; omnia exquirere dormire p
us: q; somni cupido esset: non fa
mem aut sitim: neq; frigus neq;
lassitudinem opperiri: s; ea om
nia luxu antecapere. Hec iuue
tatem ubi familiares opes defe
cerant ad facinora incedebant.
Animus imbutus malis artibus
haud facile libidinibus carebat.
Eo profusus omnibus modis q;

16
tui atq; sumptui deditus erat. In
tanta itaq; & tam corrupta ci-
uitate Catilina id quod erat fac-
tu facillimum omnium flagitio-
sorum atq; facinorosorum circu-
se tanq; scipatorum cateruas ha-
bebat. Nam quicumque impudi-
cus: adulter ganeo alea manu:
uentre pene bona patria lacera-
uerat: quicq; alienum et grande
conflauerat: quo flagitium aut
facinus redimeret. preterea om-
nis undiq; paricide sacrilegi con-
uicti iudicis aut profectis iuditi-
um timentes: ad hec quos manus
atq; lingua peruirio aut ciuili
sanguine alebat. postremo omnes
quos flagitium egestas conscius
animus exagitabat: hi omnes
Catilinae proximi familiaresq; e-
rant. Quod si quis etiam a culpa re-
uacuuus in amicitiam eius inci-

derat quotidiano usu atq; inle-
cebris facile parsimilisq; ceteris
effituebatur. Sed maxime adole-
scentium familiaritates appetebat.
eorum animi moles & etate flu-
xi dolis haud difficulter capieba-
tur. Nam ut cuiusq; studium ex
etate flagrabat: aliis scorta praeberet:
aliis canes atq; equos mercari. pos-
tremo neq; sumptui neq; modestie
sue parcere: dum illos obnoxios fi-
dosq; sibi faceret. Scio fuisse non
nullos qui ita existimarent iuue-
tutem que domum Catiline fre-
quentabat parum honeste puditi-
tam hauisse: s; ex aliis rebus ma-
gis q; cuique id compertum foret.
hec fama ualebat. Iam primu
Catilina adolescens multa nefan-
da stupra fecerat cum uirgine
nobili cum sacerdote Vestis alia
huiusmodi contra ius atq; fas.

Postremo captus amore aureliae
orestille cuius preter formam ni-
hil unquam bonus laudauit quod ea nube-
re illi dubitabat. timens priuignus
adultum etate pro certo creditur
necato filio uacuum domum scelestis
nuptiis fecisse. que quidem res mihi
imprimis uidetur causam fuisse
que facinoris maturandi. Namque
animus eius impurus diis homini-
busque infestus neque uigiliis neque que-
tibus sedari poterat. ita conscientia
mentem curis excitam uexabat. Igi-
color eius exanguis foedi oculi in-
cessus eius modo citus modo tardus
erat. prorsus in facie uultuque uecor-
dia inerat. Sed iuuentutem quam
ut supra diximus ille serat multis
modis mala facinora edocebat. ex
illis testes signatoresque falsos com-
modare fidem fortunae pericula
uilia habere. postubi eorum fama

atq; pudorem attriuerat: maiora a-
lia imperabat. Si causa peccandi mi-
nus in present' suppetebat: nihilo-
minus insontes sicuti fontes circum-
uenire iugulare scilicet ne per otium
torpesceret manus aut animus gra-
tuita potius malus atq; crudelis erat.
Hi amicis sotiisque consilium Catilina
simul q; aes alienum ingens erat p-
omnes terras ad persoluendum &
q; plerique Sylani milites largius suo
usu rapinarum & uictorie ueteris
memores ciuile bellum exoptabant op-
primende rei p. consilium cepit. In i-
talia nullus exercitus erat. Cuius pom-
peius in extremis terris bellum gere-
bat. Ipsi consulatum petendi magna
spes erat. Senatus nihil sane intentus-
tate tranquillaq; erat omnes: sed
ea prorsus opportuna Catiline. Igitur
circiter kalas Iunias Lucio Caesare &
C. Figulo consulibus primo singulos

appellare: hortari alios: tentare: opes
suas imparatam rem. p. magna pre
mia coniurationis docere. Vbi satis
sunt explorata que uoluit in unum
conuocat. Quibus maxima necessitu
do & plurimum audaciae inerat co
conuenere senatorij ordinis. p. Len
tulus Sura. p. Antonius. L. Cassius
Longinus. C. Cethegus. p. Ser. Sylla
Seruij filius. L. Quargunteus. Q. An
tonius. M. porcius. Lecca. L. bestia
Q. Curius. Preterea ex equestri or
dine. M. fuluius nobilior. L. Stati
lius. p. Gabinius Capito. C. Cornelius.
Ad hec multi ex coloniis & muni
cipiis domi nobiles. erant preterea
complures paulo occultius consilij
huiusmodi participes. quos magis
spes dominationis hortabatur. q̄ in
opia aut aliqua necessitudo ceteris
iuuentus pleraque s̄ maxime nobi
lium Catilinae inceptis fauebat. qui

bus in otio uel magnifice uel molliē
uiuere copia erat. incerta pro certis.
bellum pro pace malebant. fūere ut
ei tempestate qui crederent. M. Lici
nium Crassum non ignarum huius co
siliū fuisse: quia. Gn. pompeius inuisus
ipsi magnum exercitum ductabat. ca
uisuis opus uoluisset contra illius pote
tiam crescere: simul confisum si con
iuratio ualuisset facile apud illos princi
pem fore. Sed antea item coniurauē
re pauci contra rem. p. in quibus Cati
lina fuit. de qua q̄ uerissime poterō
dicam. L. Tulio & M. Lepidio cōsulib;
P. Antronius & p. Sylla designati con
sules legibus ambitus interrogati pe
nas dederant. post paulo Catilina pe
cuniarum reputandarū reus prohi
bitus erat confutum petere: q̄ inter
legitimos dies profiteri nequiuerat.
Erit eodem tempore. Gn. piso ado
lescens nobilis summe audacie egēs

18.

fāctiosus quem ad perturbandam
rem. p. inopia atq; mali mores simu
labant: cum hoc Catilina & Antoni
us circiter nonas Decembris consi
lio comunicato parabant in capitolio
o klis Januarij. L. Cottam. & L. Tor
quartum consules interficere. Ipsi fa
scibus correptis. pisonem cum exer
citu ad obtinendas duas hispanias
mittere. Ca re cognita rursus in no
nas februarias consilium cedit tras
tulerat. lam tum consulibus no mo
s; plerisque senatoribus perniciem
machinabantur. quod ni catilina e
maturasset pro curia signum socus
dare: eo die post conditam urbe
Romam pessimum facinus patra
tum foret: quia non dum frequen
tes armati conuenerant: ea res di
remit consilium. Postea piso in a
teriozem hispaniam questor pro
pretore missus est annitente. e

Crasso quia eum in festum & in-
micum. GN. pompeio cognouerat.
neq; tamen senatus prouintiam in-
uitus dederat: quippe foedum ho-
minem a re. p. procucul esse uo-
lebat. simul quia boni q; plures p.
fidium in eo putabant. Et iam tu
potentia pompeij formidolosa
erat. Sed ille p; in prouintia ab e-
quibus hispanis quos in exercitu
ducabat: iter faciens occisus e. Sunt
qui ita dicunt imperia eius iniusta
superba crudelia barbaros nequas-
tati alij autem equites illos. GN.
pompeij ueteri fidosq; clientes ex
uoluntate eius pilonem aggressos
nug; hispanos praeterea tale faci-
nus fecisse. si imperia seua multa
antes perpessos. Nos ea rem in me-
dio relinquamus. De superiore co-
iuratione satis dictum est. Cati-
lina ubi eos quos paulo ante memo-

raui conuenisse uidet tam & si cui
singulis multa sepe egerit tamen
in rem fore credens uniuersos ap
pellare & cohortari in abditam
partem aeduum secessit atq; ibi
omnibus arbitris procul amotis
orationem huiusmodi habuit
Nisi uirtus fidesq; uestra specta
ta satis foret mihi nequicq; oport
una res q; accidisset spes mag
na dominationis q; in manibus
frustra fuisset neq; ego per igna
uiam aut uana ingenia incerta
pro certis captarem: si quia mul
tis & magnis tempestatibus uos
cognouit fortis fidosq; mihi eo
animus ausus maximumq; pul
cherimum facinus incipere: siml
quia uobis eadem que mihi bo
na malusq; esse intellexi Nam i
dem uelle atq; idem nosse ei de
mum firma amicitia est Sed ego

mente que agitari omnes iam
ante dixeris archiditi. Ceterum
mibi et in dies animus magis ince-
ditur cum considero quae condi-
tio utiq; sit futura nisi nos incip-
sol uindicemus in libertatem. Nam
postq; res p. in paucorum poten-
tentium uel atq; ditionem conce-
ditur semper illis regis tetrarche u-
uereq; esse populi nationes sti-
pendia pendere coeteri omnes
strenui boni nobiles atq; ignobi-
les uulq; sumus sine gratia si-
ne auctoritate his obnoxij quib;
si res p. ualere formidini essemus
itaq; omnis gloria potentia hono-
diuitiae apud illos sunt aut ubi
illi uolunt nobis reliquere repul-
sas uindicta pericula cecitatem
que quousq; patiemini fortissim-
turi tandem. Nonne emori per-
uirtutem prostat q; hanc uitam

miseram atq; inhonestam ubi alienę
superbie ludibrio fueritis per de-
decus amittere: Verum enim ue-
ro pro deum testor atq; hominũ
fidem uictoria in manu nobis e-
st. Viget etat animus ualeat contra
illi annis atq; diuitijs consenue-
re tantummodo incepto opus est:
cetera rei expediet. Et enim quis
mortalium cui uirile ingenium
est tolerare potest illis diuitias
superare: qual' profundunt in
extruendo mari: & montibus co-
equandis nobis rem familiare
etiam ad necessaria deesse: illos
binal' aut amplius domos con-
tinuare nobis larem familiare
nusq; ullum esse: cum tabulas
pictas signa coreumata emunt:
noua deluunt: alia aedificant:
postremo omnibus modis pecu-
niam trahunt uexant: tamen

summa libidine diuitias suas uin-
cere nequeunt. At domi nobis e-
st inopia foris res alienum mala a
res ipsas multas asperiores. Denique
quod reliquum habemus praeter mi-
seram animam. Quin igitur
experiscimini. En illa libertas
quam sepe optastis praeterea diu-
tiae decus gloria in oculis sita
sunt. fortuna omnia ea uictori-
bus premia posuit. Res tempus
pericula spectas belli spolia mag-
nifica magis quam oratio mea uos
hortentur. Vel imperatore uel
militem me utimini neque animus
neque corpus a uobis aberit. Haec
ipsa ut spero uobiscum una co-
sul agam. Nisi forte animus
me fallit de uos seruire magis
quam imperare parati estis. Postquam
acceperet ea homines quibus ma-
la abunde omnia erant. s; neque

21

spes neq; res bona ulla tam ex illis
quietam rem. p. mouere magna
merces uidebatur. postulauere
tamen pleriq; ut proponeret
que conditio belli foret. que pri
ma armis peterent. quid ubi
q; opis. aut spei haberent. tum
Catilina polliceri tabulas nouas
prescriptiones locupletum. ma
gistratus sacerdotum. rapinas. a
lia omnia que bellum atq; libi
do foret uictorum fert. Prae
terea esse in hispania. citeriore.
pisonem in Mauritania cum ex
ercitu. p. Sittum Nucerinum co
silijs sui participes. peteret consu
latum. C. Antonium quem sibi
collegam fore speraret. homine
familiarum omnibus necessitudi
nibus circumuentum. cum eo
se consulem initium belli gere
di facturum. Ad hoc increpabat

omnes bonos: suorum unumq̄
que nominatis laudare admo-
nere alium egestatis alium cu-
piditatis sue cum periculi aut *plures*
ignominie multos syllang uic-
toriae quibus ea prede fuerat.
Postq̄ omnium animos alacris
uidet cohortitus ut petitiones
sue curae haberet conuentum
dimisit. Fūere ea tempestate
qui dicerent Catilinam oratio-
ne habita cum iusiurandum ad
populares scelestis sui adijceret
humani corporis sanguinem &
uino permistum in pateris cu-
cuntulisse inde cum post exe-
crationem omnes degustauis-
sent sicuti in solemnibus sacris
fici consuevit dicitur aperuisse
omnibus consilium suum: atq̄
eo dicitare fecisse quo inter
se magis fidi forent: alius alij

tanti facinoris conscij. Nonnulli
ficta hec & multa preterea exis-
timabant ab his qui ciceronis in-
uidiam que postea orta est. lem-
ri credebant. atrocitate sceleris e-
eorum. qui poenas dederant: no-
bis ea res pro magnitudine pars
comperta est. Sed in ea conuira-
tione fuit. Q. Curius natus haud
obsuro loco flagitijs ac facinori-
bus cohoptus quem Censores a
senatu probri gratia amouerant
huic homini non uanitas minor
inciat q̄ audacia: neq̄ reticere
que audierat: neq̄ sua ipsemet
scelera occultare prorsus neq̄ dice-
re: neq̄ facere quicquam pensi
habebant. Erat ei cum tūlvia mu-
liere nobili stupri uetus consue-
tudo cui cum minus gratus fuisset
quia inopia minus largiri poterat
repente gloriari maria & motes

polliceri coepit de minari interdum
ferro nisi sibi obnoxia foret. Postre-
mo ferocius agitare q̄ solutus erat.
At filia insolentis Carii causa cog-
nita tale periculum rei. p̄. haud o-
cultum habuit. s̄. sublato auctore
de Catilinae coniuratione. que &
quomodo audierat compluribus
narravit. Ea res imprudens studia
hominum accendit ad consula-
tum mandandum. M. Tullio Ci-
ceroni. Namque antea pleraque
nobilitas invidia estuabat. &
quasi pollui consuiatum crede-
bat si eum quis egregius homo
nouus adeptus foret. s̄. ubi pen-
culum foret aduenit inuidia
& atq; superbia post fuere. Igitur
comitiis habitis consules decla-
rantur. M. Tullius & C. Antoni-
us. quod factum primo popula-
res coniurationis concusserat. ne-

q̄ tamen Catilina furor minuebat
s̄ in dies plura agitare arma per Ita
liam opportunis locis parare pecu
niam sua aut amicorū fide sump
tam mutuo fefulas ad Mallum
quendam portare: qui postea p̄n
cepti belli faciendi fuit. Ea tempe
tate plurimos cuiusq̄ generis ho
mines ascivisse sibi dicitur Catilina
mulieres etiam aliquot quae pri
mum in gentes sumptus stupro
corporis tolleraverat. postubi etas
tantummodo questui neq̄ luxurie
modum fecerat ac alienum grande
conflauerant. per has se Catilina e
debat posse urbana seruitia sollicita
re urbem incendere viros carū uel
adiungere sibi uel interficere. Sed
in his erat Sempronia quae multa
sepe uirilī audacit̄ facinoras comi
serat. Hec mulier genere atq̄ for
ma praeterea uiro atq̄ liberis satis

fortunata fuit. litteris graecis atq;
latinis docta. psallere & cantare e-
legantius q̄ necesse esse probat. mi-
ta alia que instrumenta luxuriae
sunt. Sed ei chariora semper omni-
a q̄ decus atq; pudicitia fuere. pe-
cuniae an fame minus parceret &
haud facile discerneres libidine sic
accensa ut sepius peteret uiros q̄ pe-
teritur. Sed ea sepe ante hac fide
prodiderat. creditum obiurauerat.
cedit conscientia fuerat. Luxuria atq; mo-
pia precepti abierat. Vix ingenius eius
haud absurdum posse uersus facere
iocum mouere sermone uti uel mo-
desto uel molli uel procaci. prorsus
multae facetiae multusq; lepos inerat.
His rebus comparatis Catilina nihilo
minus in proximum annum consula-
tum petebat. sperans designatus fore.
facile se exuoluntate Antonio usus
neq; interea quietus erat. s; omnib;

modis insidias parabat Ciceroni: ne
que illi tamen ad cauendum dolus
aut astutię deerant. Namq; a prin-
cipio consulatus sui pollicendo mit-
ta per Fulviam effecerat ut Q. Curi-
us de quo pauloante memoravi co-
silia Catilinae sibi proderet. Ad hoc col-
legam suum Antonium pactione pro-
uinitie perpulerat contra rem p. dis-
sentiret. circum se presidia amicos:
atq; clientum occulte habebat. postq;
dies comitios uenit & Catilinae ne-
q; petitionis neq; insidie quas con-
suli fecerat prospere cessere constitu-
it bellum facere: & extrema omnia
experiri. quoniam que occulte tenta-
uerat aspera fedaq; eneruerat. Igitur
C. Mallium fessulal atq; in eam parte
heturiae Septimum quendam Ca-
merrem in agrum picenum Caium
Iulium in Apuliam dimisit. preterea
alium alio: quem ubiq; opportunus

sibi fore credebat. Interea Romę si
mul multa moliri consuli insidias te
dere. patare incendia. opportuna lo
ca armatis hominibus obsidere. ipe
cum tello esse. Item alijs iubere. hor
tari uti semper intenti paratiq; ex
dies noctesq; festinare. uigilare. ne
q; in somnis neq; in labore fatigari.
Postremo ubi multa agitantı nihil
procedit. rursus in tempesta nocte
conuocationis principes conuocat per
M. portium Leccam ibiq; multa de ig
naua eorum questus docet se C. Mil
lium premisisse ad eam multitudinem
quam ad capienda arma parauerat.
Item alios in alia loca opportuna q;
initium belli facerent. seq; ad exer
cicium proficisci cupere si prius Cice
ronem oppressisset. eum multum co
silijs e suis officere. Igitur perterri
tis ac dubitantibus ceteris. C. Corne
lius eques romanus operam suam;

pollicitus & cum eo. L. Guaruntius
senator constituere ea nocte paulo
post cum armatis hominibus sicuti
salutatim intrare ad ciceronem
ac de improviso domi sue imparati
confodere. Quintus curius ubi in-
tellexit quantum periculi consili
impendeat propere per filuam Ci-
ceroni dolum qui parabatur enun-
tiat. Ita illi ianua prohiberi tantum
facinus frustra susceperant. Intere-
a Mallius in hetrudiam plebem so-
licitare egestate simul ac dolore i-
iurie nouarum rerum cupidam qui
Sylle dominatione agros bonaq; om-
nia amiserat. preterea latrones ciuili-
que generis quos in ea regione mag-
na copia erat nonnullis ex Syllanis e-
colomis quibus libido atq; luxuria ni-
hil reliqui scelerat ex magnis rapis.
Ea cum ciceroni nuntiaretur an-
cipiti malo permotus q; neq; urbem ab

insidijs privato consilio longius tueri
poterat neq; exercitus Malli quantum
aut quo consilio foret satis compertū
habebat: rem ad senatum refert iam t
antea vulgi rumoribus exagitatam. Ita
que quod plerumq; in atroci negotio
solet fieri senatus decreuit. ut daretur
operam consules ne quid res. p. detri
menti caperet. Ea potestas per senatu
more romano magistratui maxima
permittitur: exercitum parare bellu
gerere coherere omnibus modis so
tis. tios atq; ciues domi militieq; im
perium atq; summum iudicium ha
bere. Aliter sine populi iussu nulli ea
rum res. consiliū ius est. Post paucos
dies. L. Senius senator in senatu lit
teras recitauit quas festulis allatas &
sibi dicebat. in quibus scriptum erat.
C. Mallium cepisse arma cum mag
na multitudine ante diem sextum
klas nouembris. simul id quod in

tali re solet fieri alij portenta atque
prodigia nuntiabant. alij conuen-
tus fieri. arma portari. Capue atq;
in Apulia seruale bellum moueri. q;
senatus decreto. Q. Martius rex te-
sulas. Q. Metellus Creticus in Apulia
circumq; ea loca missi sunt. hi utriq;
imperatores ad urbem. erant impe-
ditu ne triumpharent. calumnia. &
paucos. quibus omnia honesta atq;
inhonesta uendere mos erat. Sed pre-
tores. Q. pompeius Ruffus Capuam
Q. Metellus Celer. in agrum picenu-
hisq; permissum est uti pro tempore
atq; periculo exercitum compararet.
Ad hoc si quis indicasset de coniura-
tione quae contra rem. p. facta eet.
praemium decreuere seruo libertate
& sextertia. centum. libero impunita-
tem eius rei & sextertia. ducenta mi-
lia. Itemq; decreuere uti gladiatorie
familiae Capuam & in coetera munici-

pra distribuerentur pro cuiusq; opib;
Romae per totam urbem iugiter habe-
rentur. hisq; minores magistratus p-
essent quibus rebus p-mota ciuitas a-
que immutata urbis facies erat. Ex si-
mi letitia atq; lasciuia quae diuturna
dies pepererat repente omnis tristitia
inuasit festinare trepidare neq; loco
neq; homini cuiq; satis credere neq;
bellum gerere neq; pacem habere suo
quisque metu pericula metati. Ad haec
mulieres quibus rei p- pro magnitu-
dine belli timor insolitus inceserat
afflictare se se manus supplices ad
coelum tendere misereri patrum
beros rogare deos omnia pauere
superbia atq; delitijs obmissis sibi pa-
trisq; diffidere. At Catilinae crude-
lis animus eadem illa mouebat tan-
meti praesidia parabantur & ipse le-
ge plaucia interrogatus erat a L. pa-
ulo postremo dissimulandi causa ac

sui expurgandi sicuti iurgio laceffitus
foret in senatum uenit. Tunc M. Tu-
lius consul siue presentiam eius ti-
mens siue ira commotus orationez
luculentam atq; utilem rei p. quam
postea scriptam edidit. Sed ubi ille
assedit Carilina ut erat paratus ad
dissimulanda omnia dimisso uultu
uocce supplici postulare a patribus
cepit ne quid de se temere crede-
rent. ea familia se ortum ce. ita se
ab adolescentia iuram instituisse
ut omnia bona in spe haberent: ne
existimarent sibi patritio homini cui-
us ipsius atq; maiore plutima bene-
ficia in plebem romanam essent per-
dita re. p. opus esse: cum eam serua-
ret. M. Tullius inquilinus ciuis urbis
Romę: Ad maledicta alia cum ad-
deret: obstrepere omnes hostem pa-
ricidamq; uocare. Tum ille furibu-
dus quando quidem circumuetus

ab inimicis inquit princeps agor
incendium meum uestra ruina ex
tinguam: deinde se ex curia domu
prompuit: ibi multa secum uolues
q; neq; infide consili procedebant
de ab incendio intelligebat urbem
augulis munitam: optimum factu
credens exercitum augere: ac pu
ulq; legiones scriberentur multas
antecaper: que bello usui forent
nocte intempesta cum paucis i mal
liana castra profectus est. S; Cetero
atq; Lentulo coeterisq; quos cog
nouerat promptam audaciam in
mandat: quibus rebus possent o
pes factionis confirmet: infidial
consuli maturent: cedem incendi
a. aliaq; belli factora parent: se se
propediem cum magno exercitu
ad urbem accessus: Dum hec Ro
mat geruntur: C. Mallius ex suo
numero legatos ad Martium regem

mitur cum mandatis huiuscemo
di. Deos hominesq; testamur
imperator nos neq; contra priam
arma cepisse: neq; quo periculū
alij faceremus: sed uti corpora n;
nostra ab iniuria tuta forent: qui
miseri egentel uolentia pretorū
atq; crudelitate feneratorū ple
rique patria: s; omnes fama atq;
fortunis expertes sumus: neq; cui
q; nostrum licuit more maiorū
lege uti: neq; amisso primonio li
berum corpus habere: tanta seu
tia feneratorum atq; pretorū fu
it. Sepe maiores nostri miserū ple
bil Romane decretū suis inopie ei
opitulati sunt: Ac nouissime memo
ria nra propter magnitudinem ae
ris alieni uolentibus omnibus homi
bus argentum ex cornuti aere solutū
est. Sepe ipsa plebs aut dominandi
studio permota aut superbia magis

tratum armata a patribus secessit.
Ac nos non imperium neq; diuitias
petimus: quarum res causa bella at
q; certamina omnia inter mortales
sunt: sed libertatem: quam nemo bo
nus nisi cum anima simul amittit.
Te atq; senatum obtestamur: ut con
sulatus miseris ciuibus legis praesidi
um quod iniquitas praetoris eripuit
restituatis: ne ue nobis eam necessita
tem imponatis: ut queratis quonam
modo maxime uita sanguinem nrm
pereamus. Ad hec Quintus Martius
respondit. Si quid a senatu petere u
ellent: ab armis discedant. Romam
supplices proficiantur. Ea mansue
tudine atq; misericordia senatum
atq; populum Romanum semper
fuisse: ut nemo unq; ab eo auxili
um frustra petuerit. A. Catili
na ex uanere plerisque consularibus
praeterea optimo cuiq; litterarum

mittit. Se falsis criminibus circum
ueniunt quoniam factioni inuolu
tore resistere nequiuert. Fortu
nae credere. Massiliam in exiliu
proficisci non quo sibi tanti sceler
tis conscius esset sed ut res p. qui
eta foret ne ue ex sua contentioe
aliqua seditio otuerit. Ab his lon
ge diuersas litteras. Q. Catulus i
senatu recitauit quas sibi nomine
Catinie redditas dicebat. caru ex
emplam infra scriptum est. L.
Catinia. Q. Catulo salutem. Egregi
a tua fidei re cognita gratia mihi
magnus in meis periculis fiduciam
commendationi mee tribuit. Q. u
obrem defensionem in nouo consi
lio non statim pauere satisfactione
ex nulla conscientia de culpa pro
ponere decretum quam mediasti
dius ueram licet cognoscas. Inu
cisi contumeliasq. concitatis. q.

fructu laboris industrię q̄ mee p̄
uatus statum dignitatis non obti
nebam publicam miserorum cau
sam pro mea consuetudine susce
pi non quia et alienum meos no
minibus sumptum ex possessionibus
soluere non possem cum esset alic
niis nominibus liberalitas. Horesullę
suis filięq̄ copiis persolueret. si q̄
non dignos honestatos uidebam
me q̄ falsa suspitione alienatum
esse sentiebam. Hoc nomine facti
honestas pro meo casu spes relique
dignitatis conseruande sum secu
tus. Plura cum scribere uellem nu
tatum est mihi tum parere. Nunc
horesullam tibi comendo tunc q̄
fidei credo eam ab iniuria defendat
per liberos tuos rogatus. Auero. Sz
ipse paucos dies apud C. Flamini
um commoratus in agro Reatino
dum uiciniam antea sollicitata

armis exornat cum fuscibus atq; ali-
is impetj insignibus in castra ad
Mallum contendit. hec ubi Ro-
me comperta sunt senatus Catili-
nam & Mallum iudicat hostes. &
coetere multitudini diem statuit
anteq; sine fraude liceret ab ar-
mis discedere: preter rerum ca-
pitalium condemnans. preterea
detretur uti consules delectu ha-
berant Antonius cum exercitu Ca-
tilinam persequi maret. Cicero
presidio urbi sit. Ea tempestate
michi imperium populi romani
multo maxime miserabile uisum
est cui cum usq; ad occasum abor-
tu solus omnia domita armis pa-
rent. & domi otium atq; diui-
tiae. que prima mortales putat
affluerent. fuisse tamen ciues. q;
se & rem p. obstinatis animis perdi-
tum irret. Nanque duobus senatus

decretis ex tanta multitudine neq
aliquis premio inductis conuati
onem patefecerat neq ex castri se
catilinae quisq hominum discesse
rat tanta uis morbi atq uis tabes
plerosq cuium animos inuaserat
neq solum illis aliena mens erat
qui conscij conuatiouis fuerat
s; omnino cuncta plebs nouarum
rerum studio Catilinae incepta pro
babat. Id adeo more suo uidebat
facere. Nam semper in ciuitate q
bus opes mille sunt boni inui
dent malos extollunt uetera o
dere noua exoptant odio suarum
rerum mutari omnia student
turba atq seditionibus sine cura
aluntur quoniam egestas facile
habetur sine damno. Sed urba
na plebs ea uero precepta terat n
multis de causis primum omnium
qui ubique probro atq petulan

ta maxime prestabat: ita utem
alii per dedecora primonijs amis-
sis: postremo omnes quos flagitium
aut facinus domo expulerat: hie-
mam sicut in sentinam confluxe-
rant: deinde multi memores syl-
lane uictorie: q̄ ex gregarijs mi-
litibus alios senatores uidebant
alios ita diuites ut regio uetu-
atq̄ cultu etatem agerent: sibi
quisq̄ si in armis forent ex uicto-
ria talia sperabat. Preterea uir-
tus que in agris manuum merce-
de inopiam tolerauerat: priuatis
atq̄ publicis largitionibus exci-
ta urbanum otium ingrato labo-
ri pertulerat: eos atq̄ alios omnes
malum publicum aiebat: Quo-
minus mirandum est homines e-
gentes malis moribus maxima et
spe rei p̄ uixta ac sibi consuluisse:
preterea quorum parentes pro-

Scipii uictoria Syllae bona erep-
ta uis libertatis imminutum. era
haud sane alio animo euentu bel-
li expectabant. Ad hec quicumque
aliarum atque senatus partium
erat conturbari rem. p. qua minus
ualere ipsi malebant adeo malum
id multos post annos in ciuitate
reuerterat. Nam postq. Gn. pompe-
io & Marco Crasso consulibus tri-
bunitia potestas restituta est. ho-
mines adolescentes summam po-
tentiam nacti. quib. etas animulq.
fero. erat. cepere senatum crimi-
nando plebem exagitare de hic
largiendo atq. pollicendo magis
incendere. ita ipsi clari potentelq.
fieri. Contra eos summa opem ni-
tebatur. pleraq. nobilitas senatus
speue pro sua magnitudine. Nan-
que uti paucis uerum absoluam.
post illa tempora quicumq. rem. p.

agruere honestis nominibus alij si-
cuti populi iura defenderent parsi-
quo senatus auctoritas maxima foret
bonum publicum simulantes pro sua
quisq; potentia certabant neq; illis
modestia neq; modus contentionis
erat utrique uictoriam crudeliter
exercebant. S; postq; Gn. pompeius
ad bellum maritimum atq; Mithri-
daticum missus est plebis opes im-
minutę sunt paucos potentia cre-
uit. Hi magistratus prouincias ali-
aq; omnia tenere ipsi innoxij flo-
rentes sine metu etatem agere cœ-
terosq; iudicijs tenere quo plebes
in magistratu placidius tractarent
S; ubi primum dubijs rebus nouan-
dis spes oblata est uetus certamen
animos eorum erexit. Q; si primo
prælio Catilina superior aut equa
manu discessisset profecto mag-
na clades atq; calamitas rem. p. op.

pressisset. neq̄ illis qui uictoriam ad
ep̄n forent diuuis ea uti licuisset. i
quin defessis & exsanguibus qui n̄
plus posset. imperium atq̄ libertate
extorqueret. siue tamen. extra con
iurationem complures. qui ad Cat
linam initio profecti sunt. in his e
rat saluus senatoris filius. quem i
retractum ex itinere pater necari
iussit. Idem temporibus Romę
Lentulus sicut Catilina preceperat
quoscunq̄ aut fortuna nouis rebus
idoneos credebat. aut per se. aut
per alios sollicitabat. neq̄ solum
cives. s; cuiuscunq̄ modi genus ho
minum quod modo bello usui fo
ret. Igitur. p. Umbreno cuiusdam i
negotium dat. ut legatos Alobrogi
um requirat. eosq̄ si posset impella
ad societatem belli existimans pu
blice priuatimq̄ gre alieno oppres
sos. precere q̄ gens gallica natura

bellicosus esset facile eos ad tale consili-
um adduci posse. Umbrenus q̄ in Gal-
lia negotiatus plerisque principibus
ciuitatum notus erat: atq̄ eos no-
uerat. Itaq̄ ubi primum legatos in
foro conspexit percunctatus pauca
de statu ciuitatis & quasi dolens ei-
casum requirere cepit: quem exiis
tantis sperarent malis. Postq̄ illos
uidet queri de auaritia magistratu-
um: accusare senatum q̄ in co au-
xilij nihil esset miseris suis mortes
expectare: at ego inquit uobis stano
do iuri esse uultis rationem osten-
dam qua tanta ista mala efflagitatis:
hec ubi dixit Albroges in maxima
spem adducti Umbrenum orare ut
sui misereretur: nihil tam asperum
tam difficile esse quod non cupidis-
sime essent facturi dum ea res ciui-
tatem ex alieno liberaret. Ille eos in
domum Decij brui perducit: q̄ fo-

to propinqua erat: neq; aliena consi-
ly propter Semproniam: nam tu bru-
tus abera Roma: preterea Cabinus
accerit: quo maior auctoritas seu-
moni inerat: inesset: eo presente ape-
rit conuersionem: nominat socios:
preterea multos cuiusq; generis in-
noxios: quo legatus animus amplior
esset: deinde eos pollicitos operam
suam domum dimitit: S; Albro-
ges diu habuere in incerto quid e-
nam consilij caperent: in altera par-
te erat et alienum studium belli &
magna merces in spe uictorie: at
in altera maiores opes tuta consilia:
pro incerta spe certa premia. hec
illis uolentibus tandem uicit for-
tuna rei. p. Itaq; Q. Fabius Sange-
cuius patrocinio ciuitas plurimu
utebatur rem omnem uti cogno-
uerant aperuere. Cicero per San-
gan cognito consilio legatus prae-

cepit ut studium conuersionis ue
bementer simulent ceteros ad ea
bene polliceantur dentq; operam
uti eos q; maxime manifestos ha
beant. Isdem fere temporibus in
Gallia citeriore atque ulteriore
item q; in agro piceno bruno &
in Apulia motus erat. Nanque illi
quos pauloantea Catilina dimise
rat inconsulte atq; uti per elemē
tiam cuncta simul agebant noct
urnis consilijs armosq; atq; telo
rum portationibus festinando a
gitando omnia plus amoris q; pe
riculi effecerant. Ex eo numero co
plures. Q. Metellus Celer praetor ex
sotis causa cognita in uincula con
iecerat. Item in citeriore Gallia. C.
Murena qui ei prouintie legatus
praerat. At Romae Lentulus cum
ceteris qui principes conuersionis
erant paratis ut uidebatur magis

Copul' constituerant uti cum Catilina
in agrum resulanum cum exercitu
adueneret. L. bestia tribunus plebis
contione habita quereretur de actio-
nibus Ciceronis belli q' grauissimas
inuidiam optimo consili imponeret.
Cosigno proxima nocte cetera multi-
tudo conuentionis suum quisq' ne-
gotium exequeretur. S; ea diuisa hoc
q' modo dicebantur. Scatilius Cabi-
nius & Titus uti cum magna ma-
nu duodecim simul oportuna loca
urbis incenderent: quo tumultu adi-
tus facilior ad consulem ceterosq' q'
bus insidie parabantur fieret. Cete-
rus Ciceronis ianuam obsideret: e-
umq' in aggredereur: alius autē
alium: si filij familiarum quorum
ex nobilitate maxima pars erat pa-
rentes interficerent: simul cede &
incendio percussis omnibus ad
Catilinam erumperent. Inter hec

parata atq; decreta Cethegus semper que
rebat de ignavia sotorum illos du
bitando & de eis prolatando magnas
opportunitates corrumpere. factore
consulto in tali periculo opus esse: se
q; si pauci adiuuarent languentibus
alij impetum in curia facturum.
Nam ferox uehementis prout erat
maximum bonum in celeritate pe
tabat. S; Alobroges Ciceronis ex pre
cepto per Gabinium ceteros conue
niunt a Lentulo Cethego Statilio i
tem Cassio postulant iusiurandus
quod signatum ad ciues perferat
aliter non facile eos ad tantum ne
gotium impelli posse: ceteri nihil
suspicientes dant: Cassius semet
eo breui uenturum pollicetur: ac
pauloante legatos ex urbe profici
scitur: Lentulus cum his Titum &
Vulturium Crotonensem mittit:
ut Alobroges priusq; domum per

haud

gerent. cum Catilina data atq; ac-
cepta fide societatem confirmarent
ipse Vulturio literas ad Catilinam
dat. quarum exemplum infra scrip-
tum est. Qui sim ex eo quem ad
te misi cognosces. fac cogites in qua
ta calamitate sis & memineris te ui-
rum esse. consideres quid tuae ratio-
nes postulent. auxilium petas ab oib;
eniam ab infimis. ad haec mandata i-
uerbis dat. cum a senatu hostis iudica-
tus sit. quo consilio seruita repudi-
a in urbe parata esse etiam que iussent
ne cinctentur ipse propius accedere.
his rebus ita peractis constituta noc-
te qua proficiscentur Cicero per le-
gatos cuncta edoctos. L. Vallerio flac-
co. & G. M. Prontanio praetoribus impe-
rat. ut in ponte Miluio per insidias
Alobrogum comitatus deprehendant
rem omnem aperit cuius gratia mit-
tebantur. Cetera uti facto opus sit.

ita agant permittit illis homines mi-
litares sine tumultu presidii colloca-
tis sicui preceptum erat occulte po-
tem obsident. postquam ad id loci legati
cum Vulturio uenere. & simul uari-
us clamor exortus est. Gali cito cog-
nito consilio sine mora pretoribus
se tradunt. Vulturius eo primo co-
hortatus est ceteros se gladio a mul-
titudine defendit. deinde ubi a lega-
tis desertus est. multa prius de sin-
te sua pronantium obstabat. quod et ino-
tus erat. postremo timidus ac uice-
diffidens uelut hostibus se se preto-
ribus dedit. quibus rebus confectus
omnia propere per nuntios consili-
declamantur. At illum ingens cura ac
quod leuina simul occupauerit. nam leu-
batur intelligens ciuitatem pace
facta conuersione periculis erep-
tam esse. porro autem auxilium erat
dubitans in maximo scelere tantis

Ciuibus deprensis quid facto opus es-
set: poenam illorum sibi oneri impura-
tatem perdunde rei p. fore credebat:
igitur confirmato animo uocari ad
se iubet Lentulum. Ceterum Scati-
lium Gabinium itemq; Ceparium
Terracinentem qui in Apulia ad con-
citanda senatus proficisci parabat:
ceteri sine mora ueniunt Ceparium
pauloante domo egressus cognito
inditio ex urbe profugerat. Consul
Lentulum q; praetor erit ipse ma-
xi tenent in senatum perducit: re-
liquos cum custodibus in edem Co-
cordis uenit iubet: eo senatum ad-
uocat: magnaq; frequentia eius or-
dinis Vulturium cum legatis in-
roducit: Flaccum praetorem scri-
um cum litteris: quas a legatis ace-
perat eodem afferre iubet. Vultur-
ius interrogatus de itinere de lit-
teris: postremo quid consilij: qua r

de causa abiisset: primo fingere: alia
dissimulare de conuentione. Postu-
bi fide publica data dicere iussus e:
omnia uti gesta erant aperit: doceat
se paucis ante diebus a Gabinio & Ce-
pario socium asertum: nihil amplius
scire q̄ legatos: tantummodo solutus
audire: ex Gabinio. p. Antonium: &
Seruum Syllam Lucium Quingente-
um multos preterea in ea conuentione
esse. Eadem Galli fatentur: ac Le-
tulium dissimulantem coarguunt p-
ter litteras sermonibus quos habere
solutus erat: ex libris Sybillinis Regni
Romae tribus cornelius portendi Cin-
nam atq; Syllam antea se terciu ee-
cui fatum foret urbis potiri. Pretere-
a ab incendio Capitolio illum esse in-
gesimum annum: quem sepe ex
prodigiis Aruspices respondissent:
bello civili cruentum fore. Igitur
perlechi litteris cum prius omnia

signa sua cognouissent senatus de-
creuit uti abdicatus magistratu Len-
tulul' itemq; ceteri in liberis custodi-
is haberentur: Itaq; Lentulus. p. Len-
tulul' Spinteri qui tum edilul' erat:
Ceregul' Quinto Cornificio Stati-
lul' Cato Cefari. Gabinul' M. Crasso
Cepariul' nam il' pauloante ex fu-
ga retractul' erat. Gn. Terentio se-
natori traditur: Interea plebil' con-
iuratione patefacta que prima cu-
pida nouarum rerum nimis bello
fauebat: mutata mente consilia
Catilins' excetari: Ciceronem ad
celum tollere: ueluti ex seruitute
erepta gaudium atq; letitiam a-
gitabat. Nanq; alia belli facinora
prede magis q̄ detrimento fore
cendum uero crudele immode-
ratum ac sibi maxime calamito-
sum putabat: quippe cui omnes
copie in usu quotidiano & cultu

corporis erant. post eum diem qui-
dam L. Tarquinius ad senatum
adductus est. quem ad Catilinam
proficientem ex itinere retrac-
tum aiebant. Is cum diceret se in-
dicaturum de conuuratione si fi-
des publica sibi data esset. iussus
a consule dicere que sciret ea-
dem fere que Vulturcius de pa-
ratis incendiis de cede bonorum
de itinere hostium senatum do-
cet. Preterea se missum a Marco
Crasso qui Catilinae nuntiaret ve-
eum Lentulus & Cethegus alijque
conuuratione deprenti terrent
eo qd magis properaret ad urbem
accedere. quo resiceret animo coe-
terorum & illi facillius e periculo
eriperentur. Si tibi Tarquinius ne
Crassum nominauit hominem no-
bilem maximis diuitis summa
potentia alij rem incredibilem tari-

partes tametsi uerum existimabant: ta-
men qui in tali tempore tanta uis ho-
minis magis temenda quam exagitanda
uidebatur: plerique Crasso ex negoti-
is priuatis obnoxii conclamant indi-
cium falsum esse: de quo ea re postulat-
uri referatur: Itaque consulente Cicero-
ne frequens senatus decreuit: Tarqui-
nij iudicium falsum uideri: eumque in-
uinculis retinendum: neque amplius
potestatem faciendam nisi de eo iu-
dicaret: cuius consilio tantam rem ef-
set mentitus: Erant eo tempore qui
existimarent iudicium illud a p. An-
tonio esse machinatum: quo facilius
appellato Crasso per societatem peri-
culi reliquos illius potentia teperet:
alii Tarquinium a Cicetone immi-
sum aiebant: ne Crassus more suo fa-
scepto malorum patrocinio rem. p.
conturbaret: Ipsum Crassum ego pos-
tea predicantem audiui tantam il-

lam contumeliam sibi a Cicerone im-
positam. Sed isdem temporibus Q.
Catulus & Cn. Piso neq; precib; neq;
gratia neq; praesidio Ciceronem im-
pellere potuerunt uti per Allobroges aut
alium indicem. C. Caesar falso nomi-
naretur. Nam uterq; cum illo gra-
ues inimicitias exercebant. Piso op-
pugnatus in iudicio pecuniarum re-
petundarum propter cuiusdam turis
padani supplicium iniustum. Cata-
lus ex petitione pontificatus odio in-
census qui extrema etate maximis
honoribus usus ab adolescentulo Ce-
sare uictus discesserat. Res autem
opportuna uidebatur q; si priuatus
egregia libertate publice maximis
muneribus grandem pecuniam debe-
bat. Sed ubi consulem ad tantum fa-
cinus nequeunt impellere ipsi sigi-
latim circumendo atq; mentiendo
que se ex vultu tuo aut Allobrogib;

audisse dicerent magnam illi inui-
diam conflauerat: usq; adeo ut no-
nulli equites romani qui presidii cau-
sa cum telis erant circa eodem. Con-
cordis seu periculi magnitudine seu
animi mobilitate impulsu quo studi-
um suum in rem. p. clarius eet egre-
dienti cesari ex senatu gladio mini-
tarentur. Dum hec in senatu aguntur
libertini & pauci ex clientibus Lentu-
li diuersis taneribus opifices atq; ser-
uina in uicis ad eum empiendum sol-
licitabant partim duces multitudi-
num exquirebant qui pretio rem. p.
uexare soliti erant. Ceregius aute per-
nuntios familiam atq; libertos suos
electos & exercitatos orabat in auda-
ciam ut grege facto cum telis ad se-
se irrumperent. Consul ubi ea para-
ti cognouit dispositis presidii ut-
rei atq; tempus monebat conuoca-
to senatu refert quid de his fieri pla-

erat qui in custodia traditi erant. Sed
eos puuloante frequens senatus iu-
dicauerat contra rem. p. fecisse. Titus
Decius Iulius Syllanus primus sente-
tiam rogatus q̄ eotempore consul
designatus erat. de his qui in custo-
dia tenebantur. preterea de L. Cassio
p. furio. p. Vmbreno. Q. Annio si de-
prehensi forent supplicium sumen-
dum decructat. ut q̄ postea permo-
tus oratione. C. Caesaris pedibus in
sententiam Tibery Neronis se icutus
dixerat. qui de ea re pretidus adde-
tis referendum censuerat. Si Cesar
ubi ad eum uentum est. rogatus se-
tentiam a consule. huiuscemodi e-
uerba locutus est. Omnes homi-
nes patres. con. qui de rebus dubis
consultant. ab odio. ab amicitia. ira
atq̄ misericordia. uacuos esse decer-
haud facile animus uerum prou-
det. ubi illa offiunt. neq̄ quisqua

hominum libidini simul & usui par-
ruit. Vbi intenderit ingenium ua-
let: si libido possidet ea dominatur
animus nihil ualet. Magna in hico-
pia est memorandi p̄res: con; qui re-
ges atq; populi. ita atq; misericordia
impulsi: male consuluerunt. Si ma-
lo dicere: que maiores nostri contra
libidines animi sui recte atq; ordine
fecere. Bello Macedonico: quod cum
rege perse gessimus Rhodiorum ci-
uitas magna atq; magnifica: quae
populi romani opibus creuerat in-
fida & aduersa nobis fuit. Si post
q̄ bello confecto de Rhodiis con-
sultum est maiores nostri: ne quis
diuinationem magis: q̄ iniuriam cau-
sa bellum inceptum diceret: eos
impunitos dimiserunt. Item bellis pu-
nicis omnib; cum sepe Carthagine
ses & in pace & per inducias mul-
ta nephanda nefaria facinora fecit

sent: nunq̄ ipsi per occasionem talia
fecere: magis quid se dignum foret.
q̄ quid iure in illos fieri posset que
rebant. hoc idem prouidendum ē
uobis patres: con: ne plus apud uos
ualeat: p. Lentuli & ceterorum seg
lus q̄ uestra dignitas neu magis i
re uelire q̄ famae consulant. Nam
si digna pena pro factis eorum re
periretur: nouum consilium ap
probabo: sin magnitudo sceleris
omnium superat ingenia his uten
dum censeo que legibus compa
rata sunt. Plerique eorum qui an
te me sententias dixerunt compo
sitis atq̄ magnifice casum rei. p.
miserari sunt: que belli seuitia est
que uictis accederent enumerare:
tapi uirgines: pueros & liberos di
uelli a parentum complexu: ma
trifamiliarum pati que uictoribus
conlibuissent: fana atq̄ domos

spoliam: eadem incendia fieri pos-
tremo armis cadaueribus cruore
atq; totu omnia compleri. S; per
deos immortales quo illa oratio
pertinuit: an uti uos infestol con-
iurationi faceret: scilicet que res
tanta & tam atrox non permouit
cum oratio accendet. non ita est.
Neq; cuiq; mortalium iniurie sue
parue uidentur: multi eas grau-
ul equo habuere. S; alia alijs lice-
tia est. patres con: Qui dimissi
in obscuro uitam agunt. si quid
inacundia dereliquere pauci sci-
unt: fama atq; fortuna eorum pares
sunt. qui magno imperio predicti i
ex celsa etatem agunt: eorum fac-
ta cuncti mortales nouere. Ita in
maxima fortuna minima licetia
est: neq; studere: neq; odisse: s; mi-
nime irasci decet. Que apud ali-
os inacundia dicitur ea imperio

superbia atq; crudelitas appellatur
Equidem ego sic existimo patres
con. omnes cruciatus minores q̄
facinora illorum in esse. Si pleriq;
mortales memineris postrema de
in omnibus temporibus sceleris eorum
oblitus de pena differunt. si ea pau-
lo seuor fuit. Decuram Syllanum
uirum fortem atq; strenuum cer-
te scio que dixerit studio rei. p. a
dixisse. nec illum in tanta rogra-
tiam aut inimicitias exercere. et
of. motes eamq; modestiam uiri
cognoui. Verum sententia eius e-
mibi non crudelis. quid enim in
tales homines fieri. crudelo fieri
potest. si aliena a re. p. nostra ui-
detur. Nam profecto aut metus
aut inuidia te subegit. Syllanę co-
sulem desionacum genus poenae
nouum depernere. de timore su-
peruacaneum est differere. cum

presertim diligentia clarissimi tu
ni consilii tanta presidia. Quia
armis de pena possum equidem
dicere: id quod res habet. in lue
tu atq; miseris mortem etum
natum requiem non cruciatum
esse: eam cuncta mortalium e
mala dissoluere: ultra neq; cure
neq; gaudio locum esse: Sed per de
os immortales quamobrem in
sententia non addisti uti prius
uerbebus in eos animaduerte
retur: an quia lex portia uetat:
At alie leges item de condemna
tis ciuib; non animam eripi
si in auxilium permitti iubent:
an quia grauius est uerberari q̄
necari: quid autem acerbum aut
nimis graue est in homines tan
ti facinoris conuictos: Sin quia
leuius est quid conuenit in mi
nori nepotio legem timere cum

eam in maiore neglexerit. At e-
nim quis reprehendet quod in
paricidas rei p. decretum erat.
tempus dies fortuna cuius li-
bido genti moderatur illis q.
merito accidet quid quid euene-
rit. Coeterum uos patres con-
quid in alios statuatis conside-
rate. Omnia mala exempla ex
bonis initiis orta sunt. Si ubi impe-
rium ad ignauos ciues aut minus
bonos peruenerit. nouum illud
exemplum a dignis & idoneis
ad indignos & non idoneos tra-
fertur. Lacedemonij de uictis
Atheniensibus triginta uiros im-
posuere. qui rem. p. eorum trac-
tarent. hi primo cepere pessima
quenque & omnibus iniusum in-
demnatum necate. ea propter
populus letari & merito dicere
fieri. post ubi licentia. creuit pau-

latum iuxta bonos & malos libidine
nose interficere ceteros metu ter
rere. Ita ciuitas seruitute oppres
sa stulte letitiae graues poenales
dedit. Nostri memoria uictor
Sylla cum Damasippum & ali
os huiusmodi qui malo rei. p. e
creuerant iugulari iussit quis no
factum eius laudabat. homines
scelestos & factiosos qui seditioni
bus rei. p. exagitauerant merito
necari aiebant. S. ea res magnae
initum cladis fuit. Nam uti quis
que domum aut uillas postremo
ual. aut uestimentum alicuius
concupuerat dabat operam uti
ille in proscriptorum numero es
set. Ita illi quibus Damasippum X
mors letitiae fuerat. paulopost ip
si trahebantur. neq. prius finem
iugulandi fuit q. Sylla omnes su
os diuitis expleuit. Atq. epo hoc

non in M. Tullio neq; his temporibus
uereor: si in tam magna ciuitate mi-
ta & uaria ingenia sunt. potest &
alia tempore alio constare: cui item
exercitus in manu sit. falsum aliquid
pro uero credit. Vbi hoc exemplo per
senatus decretum consul gladium e-
duxerit: quis illi finem statueret aut
quis moderabitur. Anatores nosti
patres con. neq; consilij neq; auda-
cie unq; equere: neq; illi superbi-
a obstabat. quo minus aliena insti-
tuta si modo proba erant immita-
rentur. Arma atq; tela militaria
a Sannitibus insignia maguatiuum
a Tuscis pleraq; sumptuerunt. pos-
tremo quod ubiq; apud Iduos aut
hostes idoneum uidebatur: cum
summo studio domi exqueban-
tur: imitari q; inuidere bonis
malebant. Si eodem tempore Gre-
ce morem immitantes uerberibus

annaduerebant in ciues de con-
demnatis summum supplicium
sumebant. postq̄ rei publica adole-
uit & multitudine ciuium factio-
nes ualuerunt circumuenire innoce-
tes & alia huiusmodi fieri cepere.
Tum lex portia alieq̄ leges patatae
sunt quibus exilium damnatis p-
missum est. Ego hanc causam pu-
to patres con- quominus nouum
consilium capiatur imprimi mag-
nam. profecto uirtus atq̄ sapien-
tia maior in illis fuit qui ex paruis
opibus tantum imperium fecere
q̄ sit in nobis: qui ea bene parata uix
retinemus. placet igitur eos dimitti
et augeri exercitum Catiline? e-
minime: si ita censeo publicandas
eorum pecunias: & ipsos in iuncu-
lis habendos per municipia quae
maxime opibus ualent: neu quis de-
his postea ad senatum referat ne-

ue cum populo agat: qui aliter fe-
cerit: sciat senatum existimare eū
contra remp. & salutem omnium
facturum. postq̄ Caesar finem
dicendi fecit: ceteri uerbo aliūsa-
ly uarie assentiebant. At Marcus
Porcius Cato rogatus sententiam
huiuscemodi orationem habuit.
Longe mihi aliena mens est pa-
tres: con- cum rei atq̄ pericula nra
considero: & cum senatus nonnul-
lorum ipse metum reputo illi mi-
hi deseruisse uidentur de potna-
eorum qui parentib; patrie aris
atq̄ focis suis bellum parauere. &
Res autem cauere magis monet
ab aliis q̄ quid in illos statuiam?
consultare: Nam cetera maleficia
tum persequare: ubi facta: hoc ma-
lum nisi prouideris ne accidat u-
bi euenerit frustra implores iu-
dicia. Capta urbe nihil fit reliquis

uictis. Si per deos immortales uos
ego appello: qui semper domos uul-
tas signa tabulas uestras pluris
q̄ rem. p̄ fecistis si ista cuiuscun-
quemodi sunt: que amplectamini
uultis retinere: si uoluptatibus uris
otium prebere: expurgamini ali-
quando & capessite rem publicam
Non agitur de uectigalibus nec de
sociorum iniuriis. libertas de ani-
ma nostra in dubio. Sepenumero
patres con. multa uerba in hoc or-
dine feci: sepe de luxuria atq; aua-
ritia nostrorum ciuium conque-
tus sum: mortalesq; multos ea
causa aduersos habeo: qui mihi
atq; animo meo unq̄ delicti gra-
tiam fecissem haud facile alieni
libidini maleficta condonabam
Si ea tamen uos parumpendebatis
tamen res. p̄. firma erat. opulen-
tia negligentia tollerabat: nunc
S S

uero non id agitur bonis ne an ma
lis morib; iouamus: neq; quantum
aut q; magnificum imperium po
puli romani sit. Si hec cuiuscunq;
modi uidentur nostra an nobiliti
una hostium futura sint incertum
est. hic mihi quisq; mansuetudi
nem & misericordiam nominat.
Iam pridem equidem nos ueris
uocabula rerum amissimus: quia
bona aliena largiri liberalitas. ma
larum rerum audacia fortitudo
uocatur. Co res. p. in extremo sita e.
Sint sane qm ita se mores habent
liberales ex sociorum fortunis sint
misericordes in suis; grati; uide
ant tamen ne illis sanguines nostros
largiantur & dum paucis scelerati
tis parcunt bonos omnes perdimi
cant. Bene & composita. C. Cesar
pauloante hoc in ordine de uita
& morte disseruit credo falsa ex

utimant ea que de miseris memorantur
diuersis inuere malos a bonis loca
tota inculta, feda atq; formidolosa
habere: itaq; censuit pecunias cortis
publicandas, ipsos per municipia in
custodius habendos. Videlicet timeat
ne si Romę sint aut a popularibus
conuentionis aut a multitudine
conduca per uiam eripiantur, qua
si uero mali atq; scelesti tantummo
do in urbe & non per totam Italiam
sint, aut non ibi plus posse audacia
ubi ad defendendum opes minores sunt.
Quare uanum equidem hoc con
siliu est si periculum metuit ex
illis si incanto omnium metu solus
non timeret, eo magis refert mihi at
q; uobis timere. Quare cum de p.
Lentulo ceterisque statueritis procer
to habetote uos simul de exercitu
Catilinae & de omnibus conuentionis
decernere. Quanto attentius ea

uos ageris tanto illis animus infir-
mior erit: si paulum modo uos lan-
guere uiderint iam omnes feroces
aderunt. Nolite existimare maiores
nostros armis rem. p. ex parua mag-
nam fecisse: si ita res esset multo
puleherimam eam nos haberemus
quippe sonorum atq; ciuium præ-
terea armorum atq; equos maior
copia nobis q̄ illis est. Si alia fuere
que magnas illos fecere: que nobis
nulla sunt. domi industria: foris
iustum imperium: animus in consu-
lendo liber: neq; delicta: neq; libidi-
ni obnoxius: pro his nos habemus
luxuriam: atq; auaritiam: publice e-
gestatem: priuatim opulentiam:
laudamus diuitias: sequimur in-
ertiam: inter bonos & malos disci-
men nullum est: Omnia uirtutis
premia ambitio possidet: neq; minus
ubi uos separatim sibi quisq; cõsi-

lium capitis ubi domi voluptatibus
hic pecunie aut gratie seruitus. Co-
fit ut impetus fiat in uacuum rem.
p. S; ego hec omitto. Coniurauere i
nobilissimi ciues patriam incende-
re. Gallos gentem infelissimam
nomini Romano accerserunt. Dux
hostium cum exercitu supra caput
est. Vos cunctamini etiam: nunc
dubitatis quid intra moenia dep-
hensis hostibus faciatis. Miserea-
mini censeo deliquere homines
adulescentuli per ambitionem at-
q; etiam armatos dimittatis. Sed
timeo ne ista uobis mansuetudo
& misericordia: si illi arma coepe-
rint in miseria conuertatur. Scili-
cet res ipsa aspera est: s; uos non ti-
metis eam. imo uero maxime: s; in-
ertia atq; mollitia animi alius ali-
um expectantes cunctamini: uide-
licet diis immortalibus consili qui

hanc rem. p. sepe in maximis peri-
culis seruauere. non uotul atq; sup-
plicul mulierib; auxilia deorum pa-
rantur: uigilando agendo beneco-
sulendo omnia prospera cedunt tibi
secordie atq; ignaue te tradideris
nequicq; deos implores: arati infec-
ti q; sunt. Apud nostros maiores Mal-
lus Torquatus bello Gallico filium
suum q; is contra imperium in hos-
tem pugnauerat necari iussit. Ac
ille egregius adolescens immode-
rate fortitudinis morte poenas
dedit. Vos de crudelissimis parici-
dis quid cunctamini statuans ui-
delicet coetera uita eorum huic
sceleri obstat. Vex paritici dig-
nitatem lentuli si ipse pudicitie
si famae suae: si diis aut homi-
nib; ullis unq; peperit. Ignosca-
te Ceregi adolefcentiae: nisi ue-
rum patriae bellum fecit. Nam

quid ego de Gabino Statilio Cepen
no loquar: quibus si quicquam pensi
fuisse non ea consilia de re. p. ha
buissent. Postremo patres. con. si
me heredes peccato locus esset fa
cile pateret uos ipsa re corrigi qu
uerba mea contemnitis. Sed undique
circumuenti sumus. Catilina cu
exercitu in faucibus Italiae urget.
alii intra moenia atque in sinu ur
bis sunt hostes neque parari neque
consuli quicquam occulte potest: quod
magis propetandum est. Quare
ita censeo cum nephario consilio
sceleratos. ciuium res. p. in maxi
ma pericula euenerit: hi quod indutio
tio Vulturij & legatos. Alobrogi
conuicti confessi quod sunt cedes in
cendia aliaque foeda atque crude
lia in ciues facinora patriamque
parauisse de confessis sicuti de
manifestis rebus capitalium more

mare supplitium sumendum. 33.
Postq̄ Cato assedit: consulares om-
nes itemq̄ senatus magna pars
sententiam eius laudant: uirtu-
tem animi ad coelum ferunt. a-
lij alios increpantes timidos uo-
cant. Cato magnus atq̄ clarus e-
habetus. Senatus decretum fit:
sicut ille censuerat. Sed mihi mit-
ta legenti multaq̄ audienti que
populus romanus domi militiq̄
in mari atq̄ terra preclara facinora
fecit. forte libuit attendere: que
res maxime tanta negotia subli-
nuissent. Sciebam sepenumero po-
pulum. ro. parua manu cum mag-
nis legionib; contendisse: cogno-
ueram paruis copiis bella gesta
cum opulentis regibus: ad se hec
sepe fortunę uolentiam tollera-
uisse: facundia Grecos gloria bel-
li Gallos ante Romanos fuisse:

At mihi multa agitati collabat
paucosq; ciuium egregiam uirtu-
tem cuncta patrauisse: eoq; fac-
tum est. ut diuitias paupertas
multitudinem paucitas supera-
ret. Sed postq; luxu atq; desidi-
a ciuitas corrupta est: rursus
res p. magnitudine sua impera-
torum atq; magistratuum uiri-
a sustinebat: ac sicuti effeta pa-
rentum multis temporib; haud
sane quisq; Romę uirtute mag-
nus fuit. Sed memoria mea igni-
ta uirtutē diuersis morib; fuerit
duo uiri. Marcus Cato & C. Cae-
sar: quos qm̄ res obtulerat silentio
praeterire non fuit consilium. quin
utriusq; naturam quantum meo
ingeno possem aperirem. Igitur
his genus etas eloquentia prope
equalia fuerit: magnitudo animi
par: item gloria: & alia alij. Celsar

beneficiis ac magnificentia magnus: et
habebatur: integritate uitae Cato Il-
le mansuetudine misericordia cla-
rus factus est. huic seueritas dignita-
tium addiderat. Cesar dando suble-
uando ignoscendo. Cato nihil largi-
endo gl'am adeptus. In altero mi-
seris refugium. In altero malis per-
nities erat. Illius facilitas huius co-
stantia laudabatur. postremo Cesar
in animum induxerat laborare
uigilare negotiis amicorum inte-
tus sua negligere nihil deicere
quod dignum dono esset. sibi mag-
num imperium exercitum bellum
nouum exoptabat. ubi uirtus eius
entescere posset. At Catoni stu-
dium modestie: decoris: si maxi-
me seueritatis erat. Non de diui-
tiis cum diuite neq; de factione
cum factioso: si cum strenuo uir-
tute cum modesto pudore: cum

innocente abſtinentia certabat. Ita quo-
minus gloriam petebat eo magis illas
aſſequebatur. Poſtq̃ ut dixi ſenatus in
Catonis ſententiam diſceſſit conſul &
optimum factu ratus noctem que in
ſtabat antecapere: ne quid eo ſpacio no-
uaretur triumuiros que ad ſuppliti-
um poſtulabant parare iudic. ipſe p̄-
ſidius diſpoſitis Lentulum in carcere
deducit idem de coeteris ſit per prae-
tores. Eſt locus in carcere quod Tu-
lianum appellatur tibi paululum de-
ſcenderis ad leuam circiter duodecim
pedes humi depreſſus: cum in nunt
parietes undiq̃: atq̃ inſuper camera
lapideis fornicibus iuncta: ſ; incul-
ta tenebris odore foeda atq̃ terribi-
lis eius facies eſt. In eum locum poſt-
q̃ dimiſſus eſt lentulus iudices res-
capitalium quib; preceptum erat lac-
um gulam ſiſerunt. Ita ille patrici-
us gente ex clariffima cornelliſſorum

qui consulare imperium Rome ha-
buerat dignum moribus factisque
suis exitum uite inuenit. De Cethego
Statilio Gabinio Ceparo eodem mo-
do supplicium sumptum est. Dux
ea Rome geruntur Catilina ex om-
ni copia quam ipse adduxerat. &
Mallius habuerat. duas legiones
instituit. Cohortes pro numero mi-
litum complet: deinde ut quisque uo-
luntarius aut ex sortis in castra ue-
nerat equaliter distribuerat: ac bre-
ui spatio legiones numero hominum
expleuerat: cum initio non amplius
duobus milibus habuisset. Sed ex omni
copia circiter quarta pars erat mi-
litaribus armis instructa: coeteri ut
quosque casus armauerat: spatos aut
lanceas alij preacutas sudas porta-
bant. Sed postquam Antonius cum ex-
ercitu aduentabat Catilina per
montes iter facere: modo ad urbes

modo ad Galliam uersus castra mo-
uere: hostibus occasionem pugnandi
non dare. Sperabat prope diem mag-
nam copiam se habiturum si socij Ro-
mae incepta patrauissent: Interea
seruilia repudiabat: quorū initio ad
eum magnae copiae concurrebat.
opibus conuersionis fretus simulati
enim suis rationibus existimans uide-
ri causam ciuicam cum seruis fugi-
uis comunicauisse. Sed postq̄ ual-
tra nuntius peruenit Romae conu-
ersionem patefactam de Lentulo &
Cerego coeterisque quos supra memo-
raui supplicium sumptum: plerique
quos ad bellum spes rapinae aut no-
uarum res studia illexerat dilabunt.
Reliquos catina per montes aspe-
ros magnis itineribus per agrum pul-
torientem adducit: eo consilio uti
per tramites occulte perfugeret in
Galliam transalpinam. At Quintus

Metellus Celer cum tribus legionibus
in agro piceno presidebat existima-
tate res eadem illa existimans que
supra diximus Catilinam agitare
locus ubi iter eius ex perfugis cog-
nouit castra prope re monit ac sub
ipsis radicibus montium confedit
qua illi descensus erat in Galliam
proptanti neq tamen Antonius
procul aberat ut pote qui magno
exercitu locis equioribus expeditos
in fugam sequeretur Sed Catilina
postquam uidet montibus atq copiis
hostium se se clausum in urbe res
aduersas neq fugae neq presidii
ullam spem optimum factu ratus
in tali re fortunam belli tentare
statuit q̄ primum cum Antonio
confligere Itaq contione aduoca-
ta huiusmodi oratione habuit
Comperitum habeo o milites uer-
bi uirtutem non addere neque

ex ignatio libentium neq[ue] fortem ex
timido exercitum oratione impe
ratoris fieri. Quanta cuiusq[ue] ai
mo audacia natura aut morib[us]
inest tanta in bello patere solet: q[ui]
quem neq[ue] gloria neq[ue] pericula ex
citant neq[ue]q[ue] hostere timor au
mi aurib[us] officit. Sed ego uos quo
paucis monerem aduocau[er] simul
ita causam mei consili[um] aperirem:
Scitis equidem milites socordia
atq[ue] ignavia quantam ipsis & no
bis cladem intulerit quoq[ue] modo
dum ex urbe presidia opperit in
Galliam proficisci nequuerit. Nunc
uero quo in loco res nostrae sint
iuxta mecum omnes intelligias.
Exercitus hostium duo unus ab
urbe alter a Gallia obstant: du
tus in his locis esse si maxime a
nimus ferat: frumentum atq[ue] alia
eum res egestas prohibet: quocunq[ue]

ire placet. ferro uter apertendum ē.
Quia propter uos moneo uti forti
atq; parato animo sitis: & cum pre-
lium inibitis memineritis uos di-
uitias decus gloriam præterea li-
bertatem atq; patriam in dextris
uestris ferre. Si uincimus omnia
nobis tuta erunt. comneatus ha-
bunde municipia atq; coloniae
patebunt. si metui cesserimus eade;
nobis illa fient aduersa: neq; locus
neq; amicus teget: quem arma no-
texerint. præterea milites non ea-
dem nobis & illis necessitudo im-
pendet: nos pro patria pro liberta-
te pro uita certamus: illis super-
uacaneum est pro potentia pau-
corū pugnare: quo audatius de-
grediamini memores pristinae uir-
tutis. licuit uobis cum summa tur-
pitudine in exilio uitam agere. po-
tuitis nonnulli Romae ammissis

bonis alienas opes expectare: quia
illa foeda atq; intoleranda uiris
uidebantur: hoc sequi decreuistis.
Si haec relinquere uultis audacia o-
pus est: Nemo nisi uictor pace bel-
lum mutauit. Nam in fuga salute
spere cum arma quib; corpus
tegitur ab hostib; auerteris ea ue-
ro dementia est. Semper in perilio i-
his; maximum est periculum qui maxie
timent: audacia pro muro habet. Cum
uos considero milites & cum facta u-
estra estimo magna me spes uictorie
tenet. Animus etas uirtus uestra hor-
tantur me: praeterita necessitudo q̄
etiam timidos fortes facit. Nam mul-
tudo hostium ne circumuenire q̄a
prohibent angustiae loci. Q̄ si fortuna
uirtuti uestrae inuiderit ne multi ani-
mam amittatis caueat: ne capi
sicuti pecora trucidemini q̄ uirorum
more pugnantem cruentam atq; luc?

tuosam uictoriam hostibus relinqua
tis. Hec ubi dixit paululum commo
ratus signa canere iubet. atq; instruc
tos ordines in locum equum deducit.
deinde remotis omnium equis quot
militib; exequato periculo animus am
plior esset. ipse pedes exercitum pro
loco atq; copiis instruit. Nam ut in
planities erat inter sinistros montes
& a dextra rupes aspera octo cohor
tes in fronte instituit. Reliquos sub
sidio signa in subsidio artius collocat.
Ab his centuriones omnes electos &
euocatos praeterea ex gregariis mili
tibus optimum quemp; armatum in
primam aciem subducit. Caium Malli
um in dextra. feilulanum quendam in
sinistra parte curare iubet. Ipse cum
libercis & colonis prope Aquilam asti
tit: quam bello Cymbrico. C. Marius in
exercitu habuisse dicebatur. At ex al
tera parte. C. Antonius aeger pedib;

pedibꝫ qꝫ pretio adesse nequibat. Ma-
petreio legato exercitum permittit.
Ille cohortes ueteranas quas tumultus
causa conscripserat in fronte. &
post eas coetere exercitum in subsidi-
is locat. ipse equo circumiens unum
quenqꝫ nominans appellat. hortatꝫ
rogat ut meminerint se contra la-
trones inermes pro patria. pro liber-
tate. pro liberis atqꝫ aris. focisqꝫ suis
certare. Homo militans qui amplius
annis triginta tribunus atqꝫ prefec-
tus aut legatus. aut pretor. cum mag-
na gloria in exercitu fuerat. plerosqꝫ
iplos. factaqꝫ eorum nouerat. ea com-
morando animos militum accende-
bat. Sed ubi rebus omnibus exploratis.
Petreius tuba signum dat. cohortes
paulatim incedere iubet. idem facit
hostium exercitus. Postqꝫ conuentus
est unde a ferentariis pretium com-
mitti posset. maximo clamore utrinqꝫ

fortia

cum infestis signis concurrunt: pila
omniumque gladijs res geritur. Ve-
terani pristinae uirtutis memores co-
minus acriter instare: illi haud timi-
di resistunt. maxima uic certatur.
Interea Catilina cum expeditis in
prima acie uersari: laborantibus suc-
currere: integros pro saucis accersere:
omnia providere: multum ipsum
pugnare: sepe hostem ferre: strenui
militis & boni imperatoris officia si-
mul exequabatur. Petreus ubi ui-
det Catilinam contra ac ratus erat
magna uic contendere: cohortem p-
terioriam in medios hostes deducit: e-
osque perturbatos atque alios alibi re-
sistentes interficit: deinde ex utrin-
que lateribus coeteros aggreditur. Mal-
lus & Terentianus imprimis pugnantes
cadunt: postquam Catilina suas copias
seque cum paucis relictum uidet: &
memor generis ac pristinae suae digni-

tatis & uirtutis inter confertissimos
hostes inuenit: ibiq; pugnando cofo-
ditus. Sed confecto prelio tum uero
cerneres quanta audacia quantaq;
animi uis fuisset in exercitu Catinæ.
Nam fere quisq; locum quem ui-
uus pugnando ceperat: cum ammis-
sa anima corpore tegebat. pauci au-
tem quos medio cohors pretoria di-
siecerat paulo diuersius. Sed tamen
aduersis uulnerib; omnes ceciderat.
Catina uero longe a suis inter hos-
tium cadauera repertus est paulu-
lum etiam spirans ferociam animi.
quam habuerat uiuus in uultu reti-
nes. Postremo ex omni copia neq; i
prelio neq; in fuga quisquam cuius
ingenuus est captus. Ita cuncti sue hos-
tiumq; uite uixta pepererant. Neque
tamen exercitus populi romani letam
atq; inuentam uictoriam adeptus
est. Nam strenuissimus quisq; aut

cecidit prelio aut grauter uulnera
tus discesserat. Multi et autem qui
de castris uiscendi aut spoliandi gra
tia processerant uoluentes hostilia ca
dauera amicum alij patris hospitem
aut cognatum reperiabant. fuisse ite
qui inimicos suos cognoscerent. Ita
uane per omnem exercitum letitia
meror luctus atq; gaudia agitabit.

EXPLICIT :-

quippe quae probitatem industriam
aliasque bonas artes neque dare neque
eripere cuiusque potest. Sin captus pra-
uis cupidinibus ad inertias & uolup-
tates corporis pessundatus est: perni-
tiosa libidine paulisper usus ubi pro-
sordiam uires tempus etas inge-
num defluxere naturae infirmitas
accusatur suam quisque culpam.
auctores ad negotia transferunt. Quod
si hominibus bonarum rerum tanta curam
esset: quanto studio aliena ac nihil
profutura multoque esset periculosa
petunt. neque reuerentur magis a ca-
sibus quam reuerentur casibus: & eo magni-
tudinis procederent ubi pro mor-
talibus gloria aeterni fierent. Nam
ita genus humanum compositum
ex anima & corpore est: ita res cuius-
tae studiaque omnia nostra corporis
alia aliam animi naturam secuntur.
igitur praecleara facies magne diuinitatis

ad hec uis corporis & alia huiusce
modi omnia breui dilabunt. At
genij egregia facinora sicut anima
immortalia sunt. postremo corporis.
& fortunae bonorum initium se
finitis est: omniaq; orta occidunt &
aucta senescunt: animus incorruptus
eternus rector humani generis agit
atq; habet cuncta: neq; ipse habet.
Quo magis prauitas eor. admiran
da est qui dediti corporis gaudijs
per luxum atq; ignauiam etatem
agunt. Coeter. ingenium quo ne
q; melius neq; amplius aliud in na
tura mortalium est in cultu atq;
solicitudine torpescere sinunt: cui per
ferum tam multe uariae q; sint ar
tes animi quib; summa claritudo
paratur. Verum ex his magnitudo
& imperia postremo omnis cura &
publicar. rer. minime mihi hae
tempestate cupienda tudenti. quo

niam neq̄ uirtuti honos datur neq̄
illi quib; per fraudem uis fuit utiq̄
tuta: aut eo magis honesti sunt. Nas
ui quidem regere patriam aut paren
tes: quamq̄ & possis & delicta corrigas
tamen importunum est: cum presertim
omnes res: mutationes eodem fugas
aliaq̄ hostilia protendant: frustra aut
nisi neq̄ aliud se faugando nisi edui
querere: extreme demencie est: nisi
forte quem inhonestia & pernitiosa
libido tenet: potentie paucorū decus
atq̄ libertatem suam gratificari. Ce
ter: ex aliis negotiis que ingenio ex
ercentur imprimis magno uisui &
memoria res gestar: cuius de uir
tute: quia multi dixere pretereun
dum puto simul ne insolentiam q̄s
exulamet: memet: studium meum
laudando extollere: Atq̄ ego credo
fore homines qui quia decreui pro
cul a re. p̄ etatem agere tanto tam

q̄ utili labore meo nomen inertiae
imponant. certe quib; maxima in-
dustria uidetur salutare plebem &
conuiuus gratia querere. qui si re-
putauerint & quib; ego temporib;
magistratus adeptus sum. & quales
uiri idem assequi nequiuierint. &
postea que genera hominum in se-
natum peruenerint. profecto exis-
timabunt me magis merito q̄ ig-
nauia iudicium animi mei muta-
uisse. maius q̄ commodum ex otio
meo q̄ ex aliorum negotis rei p-
uentur. Nam sepe ego audiui Q.
Maximum. p. Scipionem. p̄terea
ciuitatis nostrae p̄claros uiros so-
luos ita dicere. cum maiorū imi-
gines intuerentur uehementissime
sibi animum accendi. Scilicet nō
ceram illam neq̄ figuram tantam
uum in se habere. s̄ memoria rer-
gestarū eam flamam egregiis uiris

in pectore crescere: neq̄ prius seda-
ri q̄ uirtus eorū famam atq̄ glaz
adequauerit. At contra quis ē ho-
minum his morib; qui non diuitis
& sumptib; non probitate neq̄ in-
dustria cum maiorib; suis conten-
dant. Etiam homines noui: qui
antea soliti erant per uirtutes; no-
bilitatem anteuenire: furtim &
per latrocinia potius q̄ bonis artib;
ad imperia & honores nitunt; per
inde quasi pretura & consulatus
atq̄ alia omnia huiuscemodi per
se ipsa clara & magnifica sint: ac
non perinde habeant; ut eorū qui
ea sustinent uirtus ē. Verum ego
liberius altiusq̄ processi dum me
ciuitatis morib; piget: tedeoq̄ nunc
ad inceptum redeo: —

BELVVM scripturus suz
quod populus Romanus
cum Jugurta rege Numi
day gessit. primum quia magnū
& atrox uaria q; uictoria fuit: de
inde quia supbiae nobilitatis tūc
primum obuiatus ē. Quae conten
tio diuina & humana cuncta per
miscuit: eo q; uicordie processit:
ut studis ciuilib; atq; bellis uasti
tas Italiae finem faceret. Sed prius
q; huiuscemodi rei initus expediri
pauca supra repetam. quo ad cog
noscendum omnia illustra magis
magisq; in aperto sint. Bello pu
nico secundo quo dux Cartaginen
sium hannibal post magnitudines
nominis Romani Italig; opes maxi
me attriuerat. Massimissa rex Nu
miday in amicitiam receptus est.
a publico Scipione cui poste Africa
no Agnomen exuirtute fuit multa

& preclara rei militaris facinora fe-
cerat. ob que uictis Cartaginensibus
& capto Syphace cuius in Africa
magnum atq; late imperium ualu-
it. populus Romanus quascunq; urbes
& agros manu ceperat regi do-
no dedit. Igitur amicitia Massimise
bona atq; honesta nobis pmasit.
Sed imperij uitae q; eius finis idem
fuit. Deinde Micipsa filius regnum
solum optinuit. Manastabale & Gu-
lussa fratrib; morbo assumptis. &
Is Adherbalem & hienfalem ex se
se genuit. Iugurtam q; filium Ma-
nastabalis fratris quem Massimis-
sa q; ex concubina eius erat prua-
tum regno reliquerat. eodem cultu
quo liberos suos domi habuit. qui
primus adoleuit. pollens uirib; deco-
ra facie. sed multo maxime ingenio
ualidus. non se luxui. neq; meretricie
corrumpendus dedit. sed uti mos q;

gentis illius est equitare: iaculari:
cursu eius equalibus certare & cum
omnes gloria antevet: omnibus tamen
carus esse. Ad haec pleraque tempora in
venando agere: leones atque alias fe-
ras primus aut imprimis ferire plu-
rimum facere: & minimus ipse de
se loqui. Quibus rebus incipit tamen
si initio letus fuerat exultans vir-
tutem lugurtae regno suo gloriae fo-
re: tamen postquam hominem adolescen-
tem ex acta etate sua & parvis liberis
magis magisque crescere intellexit ve-
hementer eo negotio permotus mit-
ta eius animo suo voluebat. Terretur
cum natura mortalium avida impe-
rii: & preceps ad explendam animi
cupidinem: praeterea opportunitas
suae liberorumque etatis: que etiam me-
diocres viros spe praedae transversos
agit. Ad haec studia Numidarum in lu-
gurta accensa: ex quibus si talem vir-

dolis interfeciss; nequa sedulo aut bel-
lum oriretur anxius erat. his diffi-
cultatib; circumuentus ubi uidet
neq; per uim neq; insidias oppri-
mi posse hominem tam acceptum
popularib; q; erat Iugurta manu
promptus & appetens glorie milita-
ris statuit euz obiectare periculis &
eo modo fortunam temptare. Igitur
bello Numantino euz Micipsa poplo
romano equitum aut peditum au-
xilia mitteret sperans uel oitentan-
do uirtutem uel hostium seuitia;
facile euz occasus prefecit Numidis
quos in Hispaniam mittebat. S; ea
res longe aliter ac ratus erat euenit.
Nam igitur Iugurta ut erat impigro
animo atq; acuti ingenio ubi natam
P. Scipionis qui romanis imperator
erat & mores hostiuz cognouerat;
multo labore multa q; cura pretere-
a modestissime parendo & saepe r

obuias eundo periculis in tantam
claritudinem breui peruenerat ut
nostris uehementer caris. Numa
tims maximo terrori esset. Ac sane
quod difficillimum est imprimis &
prelio strenuus erat & bonus consi
lio: quorū alter ex prouidentia ti
morem alter ex audacia temeri
tatem plerunq; afferre solet. Igitur
imperator omnes fere res aspectas
per Iugurtam agere in amicis habe
re: magis magisque cum in dies am
plecti: quippe cuius neq; consilius
neq; inceptum ullum frustra erat. &
huc accedebat munificentia animi
& ingenij solertia. quib; reb; sibi mi
tos ex romanis familiari amicitia co
iunxerat. Ea tempestate in exercitu &
nostro fieri complures noui atq; no
biles quib; diuitis bono honestoq;
potiores erant: factiosi domi poten
tes apud sotos claris magis q̄ honesti

qui Iugurtae non mediocrem animi
pollicitando accendebant. si Micipsa
forex occidisset fore uti solus imperio
Numidie potiret. In ipso maximam
uirtutem Romae omnia uenalia ce-
dit. Sed postquam Numantia deleta publi-
us Scipio dimittere auxilia & ipse
reuertere domum decreuit donatum
atque laudatum magnifice pro cotio-
ne Iuguram in pretorium adduxit.
ibique secreto monuit ut potius pub-
lice quam priuatum amittitiam populi romani
coleret. neu aliquibus largiri inuice-
ret. piculose a paucis emi quod multo-
rum esset. si permanere uellet in artibus
suis. utro illi gloriam & regnum uen-
turum sine properantius periret suam
pecuniam & ipsum precipitem casurum.
sic locutus cum litteris eius quas Mi-
cipse redderet dimisit. eius sententia
haec erat. Iugurtae tui bello Numan-
tino longe maxima uirtus fuit. quas

rem certe scio tibi gaudio esse. Nobis
ob merita sua carus est ut idem Sena-
tui & populo sit summa ope nitentem.
Tibi quidem pro nostra amicitia gratu-
lor. En habes uirum dignum te atque
auro suo. Massimilla. Igitur rex ubi ea quae
fama acceperat ex litteris impatoris ita
esse cognouit: cum uirtute cum gra-
tulari promotus flexit animus suus &
languentem beneficis uincere aggressus
est. statimque eum adoptauit: & testa-
mento pariter cum liberis suis here-
dem instituit. Sed ipse paucos post
annos morbo atque etate confectus cum
si sibi finem uitae adesse intelligeret
coram amicis & cognatis itemque Ad-
herbale & Hientale filiis dicitur huius-
cemodi uerba eius Iugurta habuisse.
Paruum te Iugurta ego amissio patre
sine spe sine opibus in regnum meum ex-
cepi existimans non minus me tibi
quam liberis si genuissem ob beneficia

caz fore: neq; ea res me falsum ha-
buit. Nunc ut alia magna & egregia
tua facinora omitam nouissime re-
diens Numantia meq; regnum q;
meum gloria honorasti: tuaq; uirtute
Romanos nobis ex amicis amicissi-
mos fecisti. In hispania nomen fa-
milie nre renouatum e. postremo
quod difficilimum e inter morta-
les gloria inuidiam uicisti. Nunc
qm natura finem uite mibi facit:
per hanc dexteram per regni fidem
moneo obtestorq; te: ut hos qui ti-
bi genere propinq; beneficio meo &
fratres sunt: caros habeas: neu ma-
lis alienos adiungere: q; sanguines
conuictos retinere. Non exercitus
* neq; thesauri presidia regni sunt: u
uet; amici quos neq; armis cogere
neq; auro parare queas: officio &
fide pariuntur. Quis autem ami-
cior q; frater fratri: aut quem alie-

num fidum inuenies si tuus hostis
fueris. Equidem uobis regni ego
trado firmus si boni eritis. Sin mali
imbecillam. Nam concordia par
ue res crescunt: discordia maxima
dilabunt. Coetex ante hos Iugur
ta qui etate & sapientia prior es
ne aliter quid eueniat prouidere
debet. Nam in omni certamine q
opulentior est: etiam si accipit inui
riam tamen quia plus potest face
re uidetur. Vos aut Adherbal &
hienfal colite & obseruate talem
hunc uir: immitamini uirtutem
& nitimini ne ego meliores liberos
sumpsisse uidear q genuisse. Ad
ca Iugurta tam & si regem ficta lo
cutus intelligebat: & ipse longe alie
animo agitabat: tamen pro tempo
re benigne respondit. Micipsa pau
cis post dieb; moritur. Postq; illi
more regio iusta magnifice fecera

Regula in unam convenire ut iter
se de cunctis negotiis disceptarent
Sed hiensal q minor ex illis erat na
tura ferox & antea ignobilitatem
Iugurtae qd materno genere imp
erat despiciens dextra Acherbalen
affedit ne medius ex tribz quod a
pud Numidas honori ducitur si
Iugurta foret. Dehinc tamen ut e
rati concederet fatigatus a fratre
urx in prem alteram transductus
est. Ibi cum multa de administran
do impio differeret Iugurta iter
alias res ait oportere qnqueni co
sulta & decreta omnia rescindi. Na
p ea tempora confectum annis Mi
cipfam pat animo ualuisse. Tuz hi
ensal idem placere respondit. Nam
illum ipsum his tribz proximis anis
adoptione in regnum puenisse
quod uerbum in pectus Iugurtae
altius qd quiloq ratus erat descen

dit. Itaq; ex eo tempe ita & me-
tu anxius moliri parare: atq; ad
modo eius animo habere quib; hien-
sal p; dolū capetur. quae ubi tar-
dius procedunt neq; lenitur animus
ferox statuit quouismodo pincep-
tum p̄ficere. Primo conuentu que
a regulis factum supra memorau-
p̄p̄ dissensionē placuerat diuidi &
thesaurōs sineſq; impi; singulis con-
ſitui. Itaq; tempus ad utranq; rem
decernitur: ſ; maturius ad pecuni-
am distribuendam. Reguli interea
in loca propinqua theſauris alius
alio concedere: ſ; hienſal in oppidu
Tirmidam. forte domo eius utebat̄
q; proximus lic̄ tor lugurte carus
acceptus q; ei ſemp fuerat: quem ille
caſu minime oblatu; promiſſis one-
rat: impellitq; uti tanq; ſua uiſens
domum eat: portat; claues ad uite-
tinas parat. nam uere ad hienſale;

referabantur. Coetere ubi res postu-
laret se ipsum cum manu uenturus.
Numida mandata breui p̄fecit. at
q̄ uia doctus erat. noctu lugurtae
milites introducit: qui postq̄ in e-
des intrupere. diuersi regem querere.
dormientes alios alios occurstantes
interficere: scrutari loca abdita. clau-
sa effringere. strepitu & tumultu om-
nia miscere. Cui interim hienfalix
reputur occultans se in tugurio. mul-
teris ancille. quo initio pavidus &
ignarus loci profugerat. Numidę ca-
pud eius uia uisū erant ad lugurtā
referūt. Coetere fama tanti facino-
ris p̄ omnem Africam diuulgata.
Adherbalem omnes q̄ qui sub impio
Micipsę fuerant. metus inuadit. In
duas ptes discedunt. Numidę plu-
res Adherbalem secuntur. Sillus al-
ter bello meliores. Igitur lugurta
q̄ maximas potest copias. parat ut

bes partis ut: alias uoluntate impe-
rio suo adiungit omni Numidiaē
impare parat. Atherval tamen si le-
gatos Romam miserat q̄ senatum
docerent de cede fratris & fortu-
nis suis: tamen fretus multitudie
militum parabat armis contende-
re: s̄ ubi rex ad certamen uenit: r-
uictus ex prelio profugit in prouin-
tiam: ac deinde Romam contendit.
Tunc Iugurta patris consiliis post-
q̄ omni Numidia poterat in ocio fa-
cinus suum cum animo reputans:
timere populum: neq̄ aduersus
iram eius usquam nisi in auaritia
nobilitatis & pecunia sua spem ha-
bebat. Itaq̄ paucis dieb; post euz
auro & argento multo legatos y
Romam mittit: quis precepit pri-
mum uti ueteres amicos muni-
bi expleant: deinde nouos acqui-
rant: postremo quoscunq; possint

largiendo parare ne cunctent. Sed
ubi Romam uenerunt Legati ex precep-
to regis hospitibus aliisque quot ea
tempestate in senatu auctoritas
pollebat magna munera misere:
Tanta commutatio incessit ut ex
maxima inuidia in gratias & fauo-
rem nobilitatis iugurta ueniret:
quot per spe: alij premio inducti
singulos ex senatu ambiundo mite-
bantur ne grauius in eum consile-
retur. Igitur ubi Legati satis confi-
dunt die constituto senatus utrius-
que datur: Tunc Atherbalem Locutus
hoc modo accepimus. Patres. Co-
Micipsa pater meus moriens mi-
hi precepit ut regni Numidie ta-
tummodo procurationes existima-
rem esse meam: coeterum ius & impe-
rium eius penes uos esse: simule-
niteret domi militumque quae maximo
usu esse populo Romano. Vos mihi cogna-

cor uos in affinium locum ducere
si ea fecissem in uestra amicitia ex
ercitaz diuitias munimenta reg
me habitur. Que cum precepta pa
tris mei agitare. Iugurta homo
omnium quos terra sustinet sce
leratissimus contempto impio uel
tro. Massimisse me nepotes etias a
sarpe socius atq; amicus ppt. Ro.
regno fortunisq; meis omnib; ex
pulis. Atq; ego patres. con. quonia
eo miserat. uenturus eras uellem
potius ob mea q; ob maior meor
beneficia posse me a uobis auxili
um petere ac maxie debere in be
neficia a ppto. ro. qb; utinam ne
egerem. sed si ea desideranda eran
tu debuis uterer. S; qm pat. tuta
p se probitas e; neq; fuit mihi in
manu Iugurta qualis foret ad
uos confugi pres. con. qb; quod
mihi miserimus e; cogor prius

onem q̄ usui eē. Ceteri reges aut bello u
uicti in amicitiam a uobis recepti sunt:
aut in dubiis suis reb; societates uiam
appetuerūt. fāmiliā nostrā cui; p̄p̄lo;
romano bello Cartaginensi amicitias
instituit quo tempore magis fides e
ius q̄ fortuna petenda erat. Quorū
progeniem uos p̄res. con. nolite pati
me nepotes Massimisse frustra a uo
bis auxilium petere. S; si ad impetia
dum nihil causę haberem p̄ter
miserandā fortunam q̄ paulo an
te rex genere fama atq; copiis potes
nunc deformatis erumnis inops ali
enas opes expeto: tamen erat maiest
tatis ppli ro prohibere iniuriam: ne
q; p̄ci cuiusq; regnum p̄ scelus cresce
re. Vex his finib; electus sum: quos
maiorib; meis populus Romanus
dedit: unde pater & auus meus
na uobiscum expulere Siphaces &
Cartaginenses. Vestra beneficia erēp

ta sunt mihi patres conscripti. vos in
mea iniuria despecti estis. heu me mi
ser. buccine pater. At ipsa benefi
cia tua. euasere ut quez tu parem eā
libens tuus. tui regniq; pacipes. fecisti
is potissimum scarpis tue extactor
sit. Nunq; ne ergo familia nostra qeta
erit. semp ne in sanguine fuga ferro
q; uerabit. Dum Cartaginenses inco
lumes fuere. uirt omnia seua patie
bāmur. hostes a latere. uos amici. p
cui. spes omnis in armis erat. postq;
illa pennis ex Africa eiceta est. leti pa
cem agitabamus. quippe q; hostis i
nullus erat. nisi forte quez uos iussit
setis. Ecce autem ex improuiso lu
gurtā intoleranda auda audacia.
scelere atq; supbia. efferens se se fra
tre meo atq; eodem propinquo suo
interfecto. primus regnus eius sce
leris sui pcedam fecit. postubi me
isdes dolis nequit. cape. nihilominus

q̄ uim aut bellu: expectantes impio
uestro sicut uidetis extorrem pira
domo inopes & cooptum miseris ef
fecit ut ubiuis tutior q̄ in meo reg
no essem. Ego sic existimabaz pres
mei conscripti aut predicantes audi
ueraz patres meum: qui uestra a
micitiaz colerent diligenter eos mit
tus laborem suscipe: ceteris ex omni
b; maxime tutos esse. qd̄ in familia
nostra fuit: presitat uti in omnib;
bellis uobis adess; nos uti pocum
tuti sumus in ura manu est pres. co.
pater nos duo fratres reliq̄ tertiu
luguitam beneficiis suis ratus con
iunctum nobis fore: alter coy ne
catus est: alterius ipse ego manus
impias uix effugi. Quid agam aut
quo potissimum infoelix accedam:
generis mei presidia extincta sunt
pater: ubi necesse erat nature coces
sit. fratri quez minime decuit: pro

pinquus p seclus uitas eripuit. Affines
I amicos propinquos, ceteros meos
alios alia clade oppressit. Capta a lu
gurtia pars in crucez acti ps bestiis
obiecti sunt: pauci qb; relicta e ani
ma clausi in tenebris euz metore d.
luctu morte grauitores uitas exiguit.
Si omnia q; aut amisi aut ex neces
sariis aduersa facta sunt, incolumia
maneret, tamen si qd improviso
mali accidisset uos imploraret pres
con qb; pro magnitudine impius
& iniurie omnes cure ee decet. Nac
uero exul patria, domo solus atq;
omnibus honestas, res egens, quoa
accedas, aut quos appellem: natio
nes ne an reges, qua omnes familie
ntae, qb; uestram amicitias infesta
sunt. An quoquam mibi adire licet:
ubi non maioru meoru monumenta
hostilia sunt: an quisq; nostri mi
sereri potest: q; aliquado hostis fiat.

Postremo Maximilla nos ita constatu
it pres. con. ne quae coleremus nisi
pph. ro. ne societates ne federa noua
acciperemus abunde magna presidia
nobis in uita amicitia fore. Si huius
impio fortuna mutaretur una occi
dendus nobis esset. Virtute ac diis
uolentibus magni estis & opulentibus
omnia secunda & obedientia sunt
quo facilius iniurias sociorum curare
licet. Tantum illud uereor ne quos
priuata amicitia lugurte pat. cog
nita transuersos agat. quos ego au
dio summa ope nisi ambitu fati
gare uos singulos. ne qd de absen
te incognita causa statuatis. finge
re me uerba & fugam simulare.
cui licuerit in regno manere. Qu
tinaz illum cuius impio facinore i
has miseras proiectus suis eadem hec
simulantes uideat. & aliquando aut
apud uos. aut apud deos immorta

les rerū humanarū cura oriatur: ut
ille q̄ nunc scelerib; suis ferox atq;
preclarus est omnib; malis ex cru-
ciatus impietatis in parentes nostr-
fratris mei necis mearū q; miseriarū
graues poenas reddat. Iam itaq; animo
meo carissime frater q̄q; tibi imma-
turo & unde minime decuit uita
erepta est: tamen letandus magis q̄
dolendus puto casus tuus. Non enim
regnum s; fugam exiliū egestatez &
has omnes quae me premunt eru-
nas euz anima simul amisisti. At ego
infelix in tanta mala precipitatus
ex patrio regno humanarū rerū spec-
taculū prebeo incertus qd agas. Tu
as ne iniurias psequar: ipse egens au-
sili;: an regno consulam cuius uite
necesseq; potestas ex opib; alienis pe-
det. Utinam mihi emori: fortunis v-
meis honestus exitus esset: ne uiuere
contemptus uiderer: si defessus ma-

lis iniurijs concessisset. Nunc neque
uiuere libet. nec mori licet sine dede
core. Patres consules uos p̄ liberos
atq; parentes uestros p̄ maiestatem
populi. rō. subuenite mihi misero: i
te obuiam iniurijs nolite pati reg
num Numidijs quod uestre est. p̄
scelus & sanguines familie nostrae
tabescere. Postq; rex finem loque
di fecit. Legati Iugurtis largitione
magis q̄ causā freti paucis respon
dent. hiensalem ob seuitiam suam
a Numidis interfectum. Atherbales
ultra bellum inferentes postq; supa
tus sit queri q; iniurias facere ne
quisset. Iugurtam a senatu petere
ne se alius putarent ac Numantij
cognitus esset; neu uerba inimici an
te sua facta ponerent. Deinde utri
q; cura egre diuntur. Senatus sta
tim consulitur. Fautores legatorū
preterea senatus magna ps gratia

de prauata Acherbalis dicta cōtem-
nere: lugurtes uirtutes extollere:
laudib; grā uoce: deniq; omnibus
modis pro alieno scelere & flagitio
sua quasi pro gloria nitebant. At
contra pauci qb; bonus & equus di-
uitis carius erat subueniendum
Acherbali & hienſalis mortes seue-
re uindictas censebant. Sz ex om-
nib; maxime: Emilius Scaurus ho-
mo nobilis impiger factiosus au-
dus potentie honoris diuitiar; ce-
ter; uicia sua callide occultans. Is
postq; uidet regis largitiones famo-
sam impudentes q; ueritus qd in
tali re solet fieri ne polluta licētia
inuidiam accenderet animum a
consuetā continuit libidine. Vicit
tamen in ſenatu ps illa que uero
pretius aut gratiaz anteferebat.
Decretum fit uti decem legati reg-
num quod Micipsa optinuerat in

ter Iugurtam & Atherbalem diuide-
rent huius legationis princeps fu-
it L. Opimius homo clarus & tum
in senatu potens q̄ consulibus C. Grac-
co & M. Fulvio Flacco interfectis a
certissime uictoria nobilitatis in ple-
bem exereuerat. Eum Iugurta tas-
et si Romę in amicis habuerat ta-
men accuratissime recepit: dando
& pollicitando mltā p̄fecit uti fame
fidei postremo om̄ib; suis reb; com-
moduz regis anteferret. Reliquos
legatos eadez uia aggressus plerof-
q̄ capit paucis carior fides q̄ pecu-
nia fuit. In diuisione regni que
pars Numidie Mauritaniaz iatin-
git agro uirifq; opulentior Iugur-
tę traditur: illaz alteraz sp̄tie
q̄ usi potiorez que portuosior
& edesituz magis exornata erat:
Atherbal possedit. Res postulare
uidetur Africę situm paucis ex-

ponere & eas gentes cuius quibus nobis
bellus aut amicitia fuit attingere.
Sed que loca aut nationes ob calorem
aut asperitatem item ob solitudines
minus frequentata sunt de his haud
facile comptus narrauerim. Cetera
quae paucissimis absoluas. In
diuisione orbis terre plerumque in par-
te tertia Africae posuere pauci tan-
tummodo Asiae & Europae in Affri-
cam in Europa ea fines habet in occi-
dente fretus nostri maris & oceanus
ab ortu solis declinet latitudines
que locum κατὰ βάραν incole
appellant. mare seuus importuo-
sus. ager frugum fertilis. bonus pec-
cori arboribus infecundus. celo ter-
raque penuria aere. genus hominum
salubri corpore uelox patiens la-
bor. plerumque senectus dissoluit nisi
forte quae ferro aut bestis interierit.
Nam moribus haud sepe quinquas

superat. ad hec malefici generis
plurima animalia. S; q mortales
in initio Africam habuerunt: qui q post
ea aut quomodo inter se mixti sint
q; ab ea fama que plerisque opinor
diutius est: tamen uti ex libris pu-
nicis q regis hiensalis dicebantur
interpretatis nobis est: ut q rem se
se habere cultores eius terre putat.
q paucis dicam: ceteri fides eius rei
penes auctores erit. Africam in
initio habuere Scythi & Lybii asperi
incultiq; q; ferina caro: cibis erat:
atq; pabulum hominum ut pecoribus. Hi
neq; moribus neq; lege aut impio cuius
q; regerant: uagii palantes qua nox
cogitant sedes habebant. Sed postq
in hispania hercules sicut Africam pu-
tant interijt: exercitus eius compo-
situs ex uariis gentibus armisq; ducit
ac passim in his sibi q; impius pece-
tib; breui diabit. Ex eo numero Medi

& per se & harneni nambi in Africa
transuectis proximis in mari locos
occupauere: si p[er] intra oceanus ma-
gis: hi q[ui] alucos nauum inuictos pro-
tuguis habuere: q[ui] neq[ue] materia in
agris neq[ue] ab hispanis emendi: aut
mutandi: copia erat: mare magnus
& ignata lingua commerta prohibe-
bant: hi paulatim p[er] conubia Getulos
secus miscuere: & q[ui] sepe centantes
agros alia de hinc loca petuerat se-
met ipsos Numidas appellauere: Ge-
tuli adhuc edifica: Numidas: agricol-
tus: que Mapalia illi uocat in: cui-
us laterib[us] tecta quasi nauis cari-
nae sunt: Medi aut & harneni ac-
cessere: Libyen: hi na: prius mare A-
fricis agitabant: A Getuli sub sole ma-
gis: haud procul ab ardorib[us]: hi q[ui] i-
matute opida habuere: na: feto di-
uisi ab hispania: mutare res inerte
instituerant: nomen eor[um] paulatim

Libyes corripe barbara lingua Mauros
pro Medis appellantes. Sed res
periat breui adoleuit ac postea no-
mine Numide pp multitudines a pa-
rentibus digressi possedere ea loca que
proxima Cartagini Numidia appella-
tur. Deinde utriq alterius freti fini-
timos armis aut metu sub impium
suum coegere nomen gloriæ q sibi
addidere. magis hi q ad nostram ma-
re processerat. q Lybyes q Getuli i-
minus bellicosi erant. Deniq Africæ
pars inferior pleraq a Numidis
possessa e. uchi omnes in gentem no-
menq impantius concessere. postea
Phenices alii multitudinis domi ni-
tuende gratia. ps impu cupidine
solicitata plebe & alii nouar rerum
auidi Hipponez Adrimentuz Lepuz
aliasq urbes in ora maritima condi-
dere. he q breui multuz auctae ps
originibus suis presichio alie decori fu-

ere: Nam de Cartagine melius silere
puto q̄ parus dicere qm̄ alio propa
re tempus admonet. Igitur ad
kata Βαδμοι qui locus Aegyptus
ad Africa diuidit secundo mari p̄
ma Cyrene est colonia Thereon ac
deinde duę Syrtes inter q̄ eas lep
tis est. deinde philenon arḡ. quez
locus Egiptus uersus fines impii ha
buere Cartaginenses. post alie pū
cē urbes. Cetera loca usq̄ Maurita
nias Numidę tenent proxime his
paniaz Mauri sunt. Sup Numidi
am Getulos accepimus ptiz intugu
riis alios incultius uagosq̄ agita
re. post eos Aethiopes eē. deinde lo
ca exusta solis ardoribz. Igit̄ bello
Iugurtino pleraq̄ ex punicis op
pida & fines Cartaginensiu; quos
nouissime habuerat pp̄is. ro. p̄ma
gustratus ^{ad} ministrabat. Getulorum
ps magna & Numidię usq̄ ad flu

men Mulucas sub Iugurta erant.
Mauris omnibus rex Bochus im-
pabat. preter nomen cetera ignoratus
populi. ro. itemque nobis neque bello ne-
que pace ante cognitus. De Africa &
eius incolis ad necessitudinem rei
factis dictus est. Postquam diuiso reg-
no Legati Africa discessere: & Iugur-
ta contra timores animi premia sce-
leris adeptus se se uidet certus esse
quod iatus quod ex amicis apud Numan-
tias accepit omnia Romę uenalia:
simul & illorum pollicitationibus accen-
sus quos pauloante muneribus ex-
pleuerat. in regnum Acherbalis in-
cedit. Ipse acer bellicosus. at is que-
patebat ceterus imbellis placido in-
genio opportunus iniurie metu-
ens magis quam metuendus. Igitur ex
improviso fines eius cum magna
manu inuadit: multos mortales
cum pecore atque alia preda capit:

edificia incendit. pleraque loca hosti-
liter eius equatu accedit. deinde cum
omni multitudine in regnum suum
conuertit existimans Atherbales do-
lore p̄motus iniurias suas manu
uindicatur: eamque rem belli cau-
sam fore. At ille qui neque se parem
regni armis existimabat: & amiti-
tia populi. ro. magis fretus erat. Lega-
tos ad Iugurtam de iniuria questus
misit: qui tamen si contumeliosa
dicta retulerant prius tamen pati
decreuit omnia. quam bellum sumere
quia temptatum antea secus cessera.
Neque eo magis cupido Iugurtae
minuebatur: quippe qui totum eius
regnum eius animo iam inuaserat.
Itaque non ut antea eius predato-
ria manu: sed eius magno exercitu
composito bellum gerere cepit: & a-
p̄te totius Numidie imperium pe-
tere. Ceterum qua p̄gebat urbes a-

gros uastare: preda agere: suis am-
mum hostibus terrores augere: Ather-
bal ubi intelligit eo processum uti
regnum aut relinquendum esset aut re-
tinendum armis necessario copias
parat: & lugurte obvius procedit.
Interim haud longe a mari prope
Cirthas oppidum utriusque exercitus
consecit: & quia diei extremum erat
prelium non est inceptum: sed ubi ple-
rumque noctis processit obscuro et
tunc lumine milites lugurtam signo
dato castra hostium invadunt: se-
misomnes partem alios sumentes
arma fugant funduntque. Atherbal-
cus paucis equibus Cirthas profugit:
& in multitudo togatorum fuisse que
Numidas insequentes in eum pro-
hibuit uno die inter duos reges
bellum ceptum & patratum foret. Igitur
lugurta oppidum circumsecit: in
neis turribusque & machinisomnibus

genes expugnare aggreditur: maxime
festinas tempus legatorum antecape:
quos ante prelium factum ab Athertu-
le Romam missos audierat. Sed post-
quam senatus de bello eorum accepit: et
tres in Africam adolescentes legantur:
qui ambos reges adeant: senatus et
populi quoque ro. uerbis nuntient uelle
& censere eos ab armis discedere. Ita
se quoque illis quoque dignum esse. Legati in Afri-
cam maturantes ueniunt: eo magis quam Rome
dus proficisci parant de prelio facto
& oppugnatione Carthage audiebat. Sed
is rumor clemens erat: quorum Iugur-
ta accepta oratione respondit sibi ne-
que maius quicquam neque carius esse aue-
toritate senatus. ab adolescentia ita
se enixus ut ab optimo quoque proba-
retur uirtute non malitia. p. Scipi-
oni summo uiro placuisse ob easdem
artem a Micipsa non penuria libero-
rum in regnum adoptatus esse. Ceterum

q̄ plura bene atq̄ strenue fecisset co
animus suus iniurias minus tolerare.
Atherbalem dolis uite sue insidiatu
qd̄ ubi compulsi sceleri eius obuiam
isse. populus Ro. neq; recte neq; pro
bono factur. si a iure gentium se se p
hibuerit. postremo de omnibus rebus
legatos Romas breui missurus. Ita u
trique digrediunt. Atherbalis appellan
di copia non fuit. Iugurta ubi eos A
frica decessisse ratus est. neq; pp loci
naturas Cirthas armis expugnare i
potest. uallo atq; fossa mema circun
dat. turres extruit. easq; presidis
firmat. preterea dies noctes aut p
uim aut dolis temptare. defensori
bus magnis premia modo modo
formidines ostentare. suos hortan
do ad uirtutes erigere. prorsus in
tentus cuncta parare. Atherbal u
bi intelligit omnes fortunas suas
in extremo sitas hostem infestum

auxilij spem nullas penuria res-
necessarium bellus trahi non pos-
se ex his quina Carthaz profugerat
duos maxime impigros delegit: e-
os milta pollicendo ac miserando
casus suuz confirmat. uti p hostium
munitionis noctu ad proximu ma-
re deinde Romaz se transferret. Nu-
mide paucis dieb; iussa efficiunt.
Littere Athertalis recitate sunt qe
sententia hec fuit. Non mea culpa
sepe ad uos oratus mitto patres
conscripti. si uis lugurte me subegit
quez tanta libido i extinguendo me
inuasit. ut neq; uos neq; deos im-
mortales in animo habet. Sangu-
nem meuz q; omnia malit. Itaq;
quuz ias mentes socius & amicus
ppli romani armis obsessus tene-
or neq; mihi incipia pris mei i
beneficia neq; uestra auxiliant
decreta. Ferro an fame acruis i

alio pgeret

urpear incertus sum. Plura de lu-
gurtia scribere debortat me fortuna
mea & iam antea expertus suus parus
fidei miseris esse: nisi tam intelliga
illum supra q̄ ego suus petere: neq̄ si-
mul amicitias uestras & regnuz meu
sperare. Vtq̄ grauius existimet ne-
mini occultus est: Nas in initio occi-
dit hienfalez frates meus: deinde
prio regno me expulit quae sane
fuerint nostrae iniurie nihil ad uos.
Vt nunc uestruz regnuz armis te-
net: me quez uos impatores Numi-
dis posuistis clausus obsidet. Lega-
toruz uerba quanti fecerit picula me-
a declarant: Quid e reliquuz nisi
uis ura qua moueri possit: Nas ego
q̄des uellem & hęc que scribo & illa
que antea in senatu questus suus ua-
na forent potius q̄ miserias mea fides
uerbis faceret. Si quoniam eo natus
suis ut lugurte sceles ostentui ces-

non iam mortes neq̄ erunas tantu
modo inimici impius & cruciatus
corpis deprecor. Regnuꝝ Numidie
uti libet quod iur̄ est consulite.
me ex manibꝫ impiis eripite per
maiestates impii p̄ amicitie fidem
si ulla apud uos memoria remaet.
auu mei Massimisse. His litteris re
citatis fuere q̄ exercitus in Africa
mittendus censeret & q̄ primus At
herbali subuendum de Iugurta
interim consuleret qm̄ legatis nō
paruis. Sꝫ ab iudeis illis regis fauc
toribꝫ summa ope enixus ē ne tale
decretum fieret. ita bonus pub^{cus}
ut plerisqꝫ negotiis solet priuata
gratia deuictum. Legant̄ tamen
in Africa maiores natu nobiles i
amplis honoribꝫ usi in q̄s fuit M.
Scaurus de quo supra memorau
mus homo consiliaris & tuz in se
natu princeps. hi q̄ res inuidia er

simul & a Numidis obiectati triduo
nauez ascendere: Deinde breui vi-
cas appulsi litteras ad Iugurtam mit-
tunt q̄ ocissime ad prouincias acce-
dant se ad eius a senatu missos. Ille
ubi accepit homines claros quorū
auctoritate Romę polleere audi-
uerat contra inceptus suos uenisse:
primo comotus metu atq; libidine
diuersus agitabat: timebat nam se-
natus in paruissis legatis. porro ani-
mus cupidine cecus ad inceptus scē-
lus rapiēbat: uicē tamen in auicio
ingenio prauis consiliis. Igitur ex-
ercitu circumdato summa uis Cirtas
irrumpe nitur: maxie spars deduc-
ta manu hostiū aut uis aut dolis
se se casus uictoris inuentur: quod
ubi secus procedit neq; qd̄ incede-
rat efficere potest: ut priusq; lega-
tos conueniret. Atherbale potiretur
ne amplius morando Scaurū quem

plurimum metuebat incenderet: cui
paucis equeb; prouintias uelit. At tam
et si senatus uerbis graues min; nu
nabant, q; ab oppugnatione non de
sisteret multa tamen oratione con
sumpta Legati frustra diceſſere.
Ea postq; Curthe audita sunt itali
ci quoz uirtute memia defensaba
tur confisi deditione facta prop;e
magnitudines ppti. ro. inuolatos
se se fore. Atherbali suadent uti se q;
oppidus Iugurte tradat. tantum
ab eo uitas pacificat; de ceteris se
natiu cur; fore. At ille tamen si om
nia potiora fide Iugurte rebat. tri
qa penes eosdes si aduersaret; cogen
di potestas erat. ita uti italici cen
suerant deditionem facit. Iugurta
imprimis Atherbales excruciatum
necat: deinde omnes puberes Nu
midas atq; negotiatores promiscue
ut qsq; armatus obuius fuerat in

terfecit. qd postq̄ romę cognitus est.
& res in senatu agitari cepit. usdes
illi ministri regis interpellando ac
sepe gratia interdus uirgis trahen-
do tempus atrocitatem facti lenie-
bant. At n. C. Memius tribunus
plebis designatus uir acer & infes-
tus potentie nobilitatis populum
edocuisse id agi ut p̄ paucos factio-
sos iugurte scelus condonaretur
profecto omnis inuidia prolatan-
dis consultationib; dilapsa foret.
tanta uis gratie atq; pecunie erat
regis. Sed ubi senatus delicti con-
scientia pplm̄ timet lege Sempro-
nia prouintie futuris consulib;
Numidia atq; Italia decreta. &
Consules declarati. p. Scipio Nas-
ca. Lucius bestia. Calpurnius. Cal-
purnio Numida. Scipioni Italia
obueit. deinde exercitus qui in
Africa; portaret scribitur stipendius.

alia q̄ que bello usui forent de
cernuntur. At Iugurta contra
spem nuntio accepto quippe cui
Romae omnia ueniam ire in aro
helerat filium & cum eo duos fa
miliare ad senatus Legatos mit
tit: hisq̄ uti illis quos hienſale in
terfecto miserat precepit ut omes
mortales pecunia aggrediantur.
q̄ postq̄ Romas aduentabant se
natus a bestia consultus e place
ret ne legatos Iugurte membris
recipi: hiq̄ decreuere nisi regnum
ipsum q̄ deditus uenissent uti in
dieb; proximis decem Italia dece
derit. Consul Numidus ex senatu
decreto nuntiarı iubet. Itaq̄ ifec
tis reb; illi domuz discedunt. Inte
rim Calpurnius parato exercitu e
legit sibi homines nobiles factio
sos quoz auctoritate que deliq̄
set munera fore sperabat: in quib;

fiut Scaurus cuius de natura &
habitu supra memorauimus. Nas
in consule nostro mlte bone artes
animi & corporis erat. quas omes
auaritia prepediebat. patiens la-
bor. acm ingenio satis prouides
belli haud ignarus. firmissimus
contra picula & insidias. S; legio-
nes p Italia; Rhegius atq; inde i
Scitiliam. porro ex Scitilia in Affri-
cam transuect; sunt. Igit' Calfur-
nius in initio paratis com meatib;
acriter Numidia; ingressus est:
multosq; mortales & urbes ali-
quot pugnando cepit. Sed ubi lu-
gurta p legatos illis pecunia rep-
tare. belliq; quod administrabat as-
pitates ostendere cepit. animus
eget auaritia facile conuersus e.
Ceter; solus & mltis omnium
cosiliis ^{al} sumit' Scaurus: q; tamen
si plerisq; a principio ex factione

eius corruptis acerime regeꝝ impug
nauerat tamen magnitudie peccat
a bono honestoqꝫ in prauis distrac
tus est. Sꝫ Iugurta pꝫmo tantumodo
belli moras redimebat exultans se
se aliquid interꝝ Romę precio aut
gratia effecturꝫ. Postea uero qꝫ par
ticipem negotij Scaurꝫ accepit in
maximas spes adductus recupande
pacis statuit eꝫs eis de omnibꝫ pac
tionibꝫ presens agere. Ceterꝫ interea
fidei causa mittitꝫ a consule Sextus
questor in oppidũ Iugurte Vaccas
cuius rei spes erat acceptio frum
ti. qdꝫ Calpurnius palam legatis im
pauerat qmꝫ deditiois mora idu
tie agitabantꝫ. Igitꝫ rex uti consue
uerat in castra uenit ac pauca pre
senti consilio locutus de inuidia
facti sui atqꝫ uti in deditioes. Re
liqua eꝫs Bestia & Scaurio secreta
transiit: deinde postero die qꝫ p

legem Sacra, sententiis exquisitis in dedi-
tionem accipitur. Sicuti pro consilio im-
patis erat. Elephanti triginta pecus atq;
eq. multi non cuius paruo argento pon-
dere questori traduntur. Calpurnius
romam ad magistratus rogandos pro-
ficiscit. In Numidia & exercitu nostro
pax agitabatur. Postq; res in Africa ges-
tas quoq; modo actę forent fama di-
uulgauit. Rome p omnes locos & co-
uentus de facto consulis agitati: apud
plebem grauis inuidia: patres solliciti
erant probarent ne tantus flagitius an
decretum consulis subuerterent: pas-
constabat. Ac maxime eos potentia
Scauri q; ijs auctor & socius bestie fe-
retur a uero bonoq; impediēbat.
Ar. C. Memius cuius de libertate in-
genij & odio potentie nobilitatis sup-
diximus inter dubitationes & moras
senatus & contionib; pplm ad iudicia-
dum hortari monere ne rem. p. ne li

bertatem suam desererent. multa super-
ba & crudelia facinora nobilitatis of-
tendere prorsus intentus omnimodo
animus plebis accendebat. Sed quoniam ea
tempestate Romae Memij facundia
clara pollensque fuit decere existimavi
unam ex tam multis orationibus eius pro-
scribere ac potissimum eam dicam qua
in contione post reditum vestrum huius-
modi verbis diseruit. / Multa me
dehortantur a vobis. Quirites in stu-
dio rei publicae omnia super opes factionis
vestrae patientia ius nullum ac maxime
quod innocentiae plus periculi quam honoris
est. Nam illa quodae piget dicere his an-
nis quodaequam ludibrio fueritis super-
bis paucorum quam fide quam multi perierunt
vestri defensores ut vobis animus
ab ignavia & secordia corruptus
sit quod nec nunc quodae obnoxij inimi-
cicis exurgitis ac & nunc timetis
eos quibus decet terrori esse. Sed haec

talia quae sint: tamen obuias ire facti
onis potentiae animus subigit. Cer
te ego libertates quae mihi a pare
te meo tradita est: expiar: uer: id
frustra an obres facias: in uestra ma
nu sita est. Quirites. Neque ego uos
hortor quod sepe uestri maiores fece
re: uti contra iniurias armati eatis:
nihil ui nihil secessione opus est.
necesse est suo metipsum more preci
pites eant. Occioso Tiberio Saeco
quem parare regnum aiebant: in
plebes romanas graues questiones ha
bire sunt. post C. Gracci & M. Ful
uij coedes ites uestri ordinis multi
mortales sunt in carcere necati. U
triusque cladis non lex: uer: libido
eorum fines fecit. S; sane fuerit regni
reparatio plebi sua iura resatuere:
quod sine sanguine cuius uiscer
nequit: iure factus sit. Superioribus
annis taciti indignabamini etarius

expilari: reges & populos liberos pau-
cis nobilib; uectigal pendere: pe-
nes eosdes & summas gloriā &
maximas diuitias esse: tamen hec
cilia facinora impune suscepisse pa-
rum habuere: Itaq; postremo leges
maiestas uestra diuina & humana
omnia hostib; tradita sunt: neque
eos qui ea fecere pudet aut penitet:
s; incedunt p ora uestra magnifice
sacerdotia & consolatus pars trium-
phos suos ostentantes perinde quasi
ea honori non prede habebant. Serui-
ere paratq; iniusta impia dominor;
non pferunt: uos Quirites in impe-
rio nati equo animo seruitutez tole-
ratis. At Iqui sunt hi qui rez p occu-
pauere: homines sceleratissimi cru-
entis manib; immani auaritia no-
centissimi idemq; supbissimi quib;
fides decus pietas postremo honesta
atq; inhonesta omnia q̄stui sunt:

pars eorū occidisse tribunos. ple. alij
questiones iniustas: pleriq; eadem
uos fecisse: pro munimento habet.
Ita q̄ q̄sq; pessime fecit tam maxime
tutus est. Metuz a scelere suo ad ig
nauiaz uestraz transulere: quos om
nes eades cupere: eades odisse: eades
metuere in unum coegit. S; hęc in
ter bonos amicitia inter malos fac
tio est. Q; si tam uos libertatis curā
haberetis q̄ illi ad dominationem
accensi sunt: profecto neq; res. p. si
cuti nunc uastaret. & beneficia uia
penes optimos non audacissimos fo
rent. Maiores uestri parandi iuris
maiestatis consuetudine constitu
ende gratia bis p secessionez arma
ti Auentinuz occupauere: uos pro
libertate: quas ab illis accepistis nō
ne summa ope nitimini atq; eo
uehementius quo maius dedecus
est parita ammittere q̄ omnino non

parauisse. Dicit aliquis quid igitur
centes uindicanus in eos q̄ hostib;
procidere rem p. non manu neq;
ui qd̄ magis fecisse uos q̄ illis acci
dusse indignus ē. ueq; questionib;
& iudicio ipsius lugurte. q̄ si dedi
tus est. profecto uillis uestris obedi
ens erit. sine ea contemnit. scilicet ex
immutabilis qualis illa pax aut sediti
o sit. ex qua ad lugurtas scelex im
punitas ad paucos potentes maxie
diuitie in rem p. damna atq; dede
cora puenerint. nisi forte non dum
etiam dominationis eor. satietas te
net. & illa q̄ hec tempora magis pla
cent. Cuius regna. prouintie. leges. iura
iudicia atq; bella. paces. postremo di
uina & humana omnia paucos pe
nes erant. Vos autem hoc ē. populus
Romanus inuicti ab hostib; & im
patores omnium gentium satis habe
batis animas retinere. Nam seruitute

quidem quis uirum recusare audebat.
Atque ego tamen si uis flagitiosissimum
existimo impune iniurias accepisse
tamen uos hominibus sceleratissimis
ignoscere quoniam ciues sunt equo animo
paterer nisi uia misericordia in pui-
tiam castrea esset. Nam & illi quibus im-
portunitas habent. par est impune
malefecisse nisi deinde faciundi lice-
tia eripiat: & uobis eterna sollicitu-
do remanebit cum intelligetis aut
per manus libertates retinendas. Nam
fidei quod aut concordie que spes
est. dominari illi uolunt uos liberi
esse. facere illi iniurias uos prohibe-
re. postremo sociis uestris ueluti hos-
tibus pro sociis utuntur. potest ne in eas
diuersis mentibus pax aut amicitia ee.
Quare monedo hortorque uos ne tan-
tum scelus impunitus committatis.
non peculatus ciuicij factus est neque
per uis socijs erepte pecunie que quod

grauia sint. tamen consuetudine pro
nihil habentur. Hosti acerrimo pro
dita senatus auctoritas proditus im
puz urm. domi militieq; res. p ue
nalis est. quae nisi quesita erunt. ni
si uindicatum innoxios. qd erit re
liquum. nisi ut illis q; hec fecere o
bedientes uiuamus. Nam impune
quelibet facere. id est regem ee. Neq;
ego uos Quirites hortor ut ias ma
litis ciues uros pperas q; recte fecis
se. si ne ignoscendo malis bonos p
ditas eatis. Ad hec in re p. multo p
tat beneficiis q; maleficiis immemo
res esse. bonus tantummodo segnior
fit. ubi negligas. At malus impro
bior. Ad hec si iniurie non sint ha
ud sepe auxiliij egeas. hec atq; alia
huiuscemodi sepe indicando Me
mus populo psuadet uti L. Cassi
us q; tuus pretor erat ad iugurtam
mureret. eius q; ^mposita fide publica.

Romas deducēt. quo facilius inditio
regis Scauri & reliquorū quos pecu-
nie capte accersēbant delicta patefi-
erent. Duz hec Romę gerunt qui i
Numidia relictī a Betha exercitui
preerant secuti morez impatoris sui
plurima & flagitiosissima facinora
fecere. tūcere q̄ auro corrupti Elefa-
tes lugurte traderent: alij pfugas ue-
derent: pars ex pacatis predas ageba-
tanta uis auaritie in animos eorū ue-
luti tabes inuaserat. At Cassius prae-
tor prelata rogatione a Caio Memio
ac percussa omni nobilitate ad lugur-
ta proficiscitur: ei q̄ timido & ex co-
scientia diffidenti rebz suis psuadet
quo se p̄plo. ro. dediss: ne uiz q̄ mi-
sericordiaz eius expiri mallet. priua-
tim preterea fidez suas interponit: r
quaz ille non minoris q̄ pu.^{ci} duce-
bat: talis ea tempestate fama de q̄
Cassio erat. Igitur lugurta contra

decus regum cultu q̄ maxime mi-
serabili eius Cassio Romam uenit. Ac
tamen si in ipso magna uis animi era-
confirmatus ab omnibus quorum poten-
tia aut scelere cuncta ea gesserat q̄
sup̄ diximus. Caius Belius tribunus
plebis magna mercede parat: cuius
impudentia contra ius & iniurias
omnes inuictus foret. At C. Memi-
us aduocata contione (q̄q̄ regi infel-
ta plebs erat & pars in uincula duci
iubebat: pars ni socios sceleris sui api-
ret more maiorum de hoste supplicium
sumi) dignitati magis q̄ ire p̄p̄ti con-
sulens sedare motus & animos eorum
mollire: postremo confirmare fidem
p̄ se se inuolatus fore. Postubi si-
lentius cepit producto iugurta Me-
mius uerba fecit. Romam Numidiam
q̄ facinora eius memorat: scelera in
patrem fratres q̄ ostendit: q̄ uiuan-
tibus q̄q̄ ministris ea egerit: q̄q̄ in

telligat pplus. ro. tamen uelle mani-
festa magis ex illo habere si uera a-
periet in fide & in clementia ppli. ro
magnas spem illi sitam. sin reticeat
no socius salutis fore. si se suasq. opes
corruptur. Deinde ubi Memius di-
cendi fines fecit. & Iugurta respon-
dere iussus est. Caius Bebius tribu-
nus plebis que pecunia corruptum
supdiximus reges tacere iubet. ac tacet
si multitudo que in conuione aderat
uehementer accensa terrebat. cum
clamare uultu sepe impetu atque
aliis omnib. que ira fieri amat. uicit
tamen impudentia Bebi. Ita post
ludibrio habitus ex conuione disce-
dit. Iugurte bestie q. & ceteris. q. s.
illa questio exagitabant animi au-
gescunt. Ea erat tempestate Rome
Numidia q. d. nomine Massua.
Gullusse filius Massimisse nepos. &
qui q. in dissensione regum Iugur-

te aduersus fuerat: deducta Cirtha
& Atherbale interfecto profugus
ex Africa abierat: huic Spurius Al-
binus qui proximo anno post Besti-
am cuius Q. Minutio Ruffo consu-
latus gerebat: persuadet, uti quoniam ex
stirpe Massimillae sit: Iugurtas ob
scelera inuidia eius metu urgeat: &
regnum Numidiae a senatu petat. Au-
dus consul, belli gerendi mouere quod
senescere omnia malebat. ipsi pro-
uincia Numidia Minutio Mace-
donia euenerat. Quae postquam Massi-
ua agitare cepit neque Iugurtae in a-
micis satis praesidii est: quia eorum
alii conscientia alius mala fama &
timor impediabat. Bomilcari proxi-
mo ac maxime fido sibi imperator praes-
tatio sicuti in Italia confecerat: insidia-
tores Massimillae parat: ac maxime o-
culce: sin id parum procedat quouis
modo Numidiae interficiat Bomilcar:

matore mandata regis ex eoꝝ & p hoies
talis negotij artifices interea egressusq;
eius. postremo loca atq; tempora cuc
ta explorat: deinde ubi res postulaba
insidias tendit. Igit̃ unus ex eo nu
mero q; ad cedes parati erat: paulo
consultus Massuas aggredit̃ illius
obtruncat. s; ipse de phensius multis
hortanab; & imprimis Albino con
sule inditus proficet̃. t̃ res magis
ex equo bonoq; ex iure gentiũ Bo
milcar comes eius qui Romaz fide
publica uenerat. At lugurta maifest̃
tus tanti sceleris non prius obmilit
contra uer̃ niti q; ad animaduertit
sup granas atq; pecunias inuidias fac
ti esse. Igit̃ q̃q; in priori actione ex
amicis quinquaginta uades dederat reg
no magis q; uadib; consulens clas in
Numidiaz Bomilcarez dimittit uer̃
tus ne reliquos populares metas iua
deret parench; sibi si de illo supplitum

sumptus foret: & ipse paucis diebus eodem
profectus est. Aulius a senatu Italia disce-
dere: Sed postquam Roma egressus est fert
sepe eo tacitus respiciens. postremo
dimisit Urbem uehalem & maturae
putant: si emptores inuenerit. Ince-
rit Albinus renouato bello comeatus
stipendia aliaque quae militibus ului fo-
rent maturat in Africa portare ac sta-
tus ipse profectus est: uti ante comitia
quod tempus haud longe aberat armis
aut deditione aut quocumque modo bellum
conficeret. Ac contra Iugurta trahere
omnia & alias deinde alias mores cau-
sas facere: polliceri deditiones ac dem-
metus ad simulare: cedere instanti: &
paulo post ne sui diffiderent instare: Ita
belli modo modo pacis mora consules
ludificare. Ac fieri quod tunc Albinus haud
ignarus consilij regis existimarent neque
ex tanta propantia tam facile trahunt
bellum: sed cordia magis quam dolo crederent.

Sed postq̄ dilapso tempore comiti
os dies aduentabat. Albinus aulo
fratre in castris pro pretore relicto
Romam discessit. Ea tempestate Ro
me seditionib; tribunitis atrociter
res p. agitabat. Publius Lucilius &
Annius tribuni plebis resistentib; &
collegijs continuare continuare ma
gistratum nitebantur. que dissensio
totius anni comitia impediabat. Ea
mora in spem adductus Aulus que
pro pretore in castris relictus supra &
diximus aut conficiendi belli aut ter
rore exercitus ab rege pecunie capiu
de milites mense Ianuario ex hiber
naculis in expeditiones euocat. mag
nisq; itinerib; hieme aspera puenit.
ad oppidum Suchul: ubi regis thestiu
ri erant: qd q̄ seuitia temporis &
in opportunitate loci neq; capi neq;
obsideri poterat. Nam circum mur
situz in prerupti montis extremo o

planities limosa hiemalibus agris plau-
dem fecerat tamen aut simulandi
gratia. quo regi formidines adderet
aut cupidine cecus ob thesauros oppi-
di potuendi uincas agere: aggeres ia-
cere: altaque que incepto usui forent
propare. At Iugurta cognita uanitate
atque impitua legati subdole eius auge-
re amentias: missitare supplicantes
legatos ipse quasi uitabundus per sal-
tuosa loca & tramires exercitum duc-
tare: denique Aulum spe pactionis per-
pulit uti relicto Suthule in abditas
regiones se se ueluti cedentes insequer-
ret. ita delicta occultiora fore. Intere-
a per homines callidos die noctuque
exercitus temptabat. Centuriones
ducesque turmarum partim uti transfuge-
rent corrumpe: alij signo dato locum
uti desererent. Que postquam ex senten-
tia instruxit in repressa nocte de im-
proviso miscitudine Numidarum Auli

castra circumuenit. Milites romani
pelli tumulti insolito arma capere:
alij se abdere: pars territos confirma-
re: trepidare omnib; locis: uis magna
hostius: celus nubib; atq; nocte obscu-
ratum: piculus anceps postremo fuge-
re an manere totius foret: in incerto
erat. S; ex eo numero quos paulo an-
te corruptos diximus q; cohors una
Ligur; eius duab; turmis thracus &
paucis gregariis militib; transiere ad
regem. & Centurio primipili certie le-
gionis p munitiones quas uis defende-
ret: accepit locus hostib; intueunchi
ea q; Numide cuncti irrupe. Nostri
feda fuga pleriq; abiectis armis pro-
ximuz collem occupauere: Nox atq;
preda castros; hostes quo minus uic-
toria uterent; remorata sunt. Deind
Iugurta postero die eius Aulo in collo-
qo uerba facit. Tamen si ipsius eius ex-
ercitu fame & ferro clausum tenet:

tamen se memores humanarum rerum.
si secus sedus facerent incolumes omnes
sub iugis missis. preterea uti diebus
decem Numidia decederent. Quae
quae graua & flagitij plena erat. tamen
pro mortis metu urgebatur sicuti regi
libuerat pax conuenit. Sed ubi ea Rome
compta sunt metus atque metor inua
sere ciuitatem pars dolere pro glo
ria impij pars insolita res bellicarum
timere libertati. Aulo omnes infestis
ac maxime quae bello sepe clari fuerat.
quae armatus dedecore potius quam manu
salute questuerat. Ob ea consul Albi
nus ex delicto fratris inuidias ac de
mum piculus timens senatus de fede
re consulebat. & tamen interim in ex
ercitu supplementis scribere a sociis
& nomine latino auxiliis accerere.
denique omnibus modis festinare. Sena
tus ita ut par fuerat decernit absque
suo populi que iussu nullus potuisse foe

dius fieri. Consul impeditus a tribuni
plebis ne quas parauerat copias secus
portaret paucis diebus in Africa proficis
cit. Nam omnis exercitus uel conuenerat
Numidia deductus in praesentia hie
bat. Postquam conuenerat quod praesens
lugurtas & medon siatene inuidie animus ar
debat cognitis militibus quos praeter su
gam soluto impio licentia atque lasciuia
corruptae ex copia reipublicae statuit sibi nihil
agendum. Interea Romae C. Malli
us Limetanus tribunus plebis rogatio
nem ad populum promulgat uti querere
tur in eos quorum consilio lugurta se
natus decreta neglexisset: qui quibus ab eo
in legationibus aut impiis pecuniis ac
cepissent: qui Elephantos qui quibus praesens
tradidissent: item qui de pace aut bel
lo hostibus pactiones fecissent. huius
rogationi partim conscii sibi alij ex par
tibus inuidia pericula metuentes quoniam
apte resistere non poterant quoniam illa

alia talia placere faterentur occulte per
amicos ac maxime per homines ianini
nominis & socios Italicos impedimenta
parabant. Sed plebs incredibile memora-
tu est quod intentata fuerit: quantaque ut roga-
tiones iussent magis odio nobilitatis
cui mala illa parabantur, quam cura rei pu-
blicae libido in patribus erat. Igitur ceteris
mensis peccatis. M. Scaurus quae legatum
beatus supra diximus inter letitias ple-
bis & suorum fugas trepida etiam cum ci-
uitate eius ex Malli rogatione tres qui-
tores rogarentur effectit ut in eo numero
crearetur. Sed quaestione exercita aspere
uiolenterque ex rumore & libidine ple-
bis ut sepe nobilitates sic ea tempe-
state plebem ex secundis rebus insolentia
cepit. Ceteris mos pauperum popularium
& senatus factionis ac ceteris omnibus
in illis artibus paucis ante annis Rome
ortus est odo atque abundantia earum res
que prima mortales ducit. Nam ante

Carthaginensium delectam populus & se-
natus romanus placide modesteq; in-
ter se rem p. tractabant. neq; gloriae
neq; dominationis certamen inter ci-
uites erat. Metus hostilis in bonis ciuita-
tum artibus retinebat. sed ubi illa formi-
do mentibus discessit. scilicet ea que vi-
res secunde amant. lasciuia atq; sup-
bia inuasere. Ita q; in aduersis rebus
optauerat otium. postq; adepti sunt. r-
aspis acerbuisq; fit. Namq; cepe no-
bilitas dignitatem populus libertates
in libidinem uertere. sibi q; ducere
trahere saepe. Ita omnia in duas
partes abstracta sunt. res p. que me-
dia fuerat dilacerata e. Cetero nobili-
tas factione magis pollebat. plebis uis
soluta atq; dispersa in multitudinem mi-
nus poterat. paucorum arbitrio belli do-
miq; res p. agitabat. penes eos de gra-
tium prouintiae magistratus gloriae
triumphi erant. Populus militia atq;

inopia urgebat. predaſ bellicas impa-
tores cuiſ patris diripiebat. Interea pa-
rentes aut parui liberi militum uti-
qſq; potentiſ conſimis erat ſedib; pel-
lebantur. Ita cuiſ potentia auaritia ſi-
ne modo modetiſtaq; inuadere pollu-
ere & uſtare omnia. nihil penſi ne-
q; ſancti habere. quo ad ſemetipſam
precipitauit. Nam ubi primum exno-
bilitate reſti ſunt. queras glonas in-
uſte potentie antepoſerent. moue-
ri ciuitas & diſſentio cuiſlis qualiſ p-
mixtio terre maris oriri cepit. Nam
poſtq; Tiberius & Caius Graccus qſ
rum maiores puniſtio atq; aliſ bel-
lis multum rei. p. adderant uindica-
re plebem in libertates & paucorum
ſcelera patefacere cepe nobilitas non
a atq; piculoſa eo modo p ſocios ac
nomen latinus interdus p eqtes ro-
manos quos ſpes ſocietatis a plebe
dimouerat. Graccos accionib; obuias

ierat: & pmo Tiberius deinde paucos
post annos eadez ingredientiz Caius
tribunus alterz triunuitz coloniis de
ducendis euz M. fuluio flacco ferro
necauerat: & sane Graccis cupidine
uictoris haud satis moderatus ani
mus fuit. Sz bono uinci satius est q
malo more iniuriam uincere: Igit
ea uictoria nobilitas ex libidine sua
usa multos mortales ferro aut fu
ga extinxit: plusq; in reliquuz sibi ti
moris q; potentie addidit que res i
q; plerunq; magnas ciuitates pessun
dedit: duz alteri alteros uincere quo
uis modo & uictos acerbis uisceribz
uolunt. Sz de studiis pauz & omnibz
ciuitatis moribz si sigillatiz aut p mag
nitudine parem differere tempus q;
res maturius me desereret. Quamob
res ad inceptuz redeo. post Auli fe
dus exercitusq; nostri fedaz fugaz Me
tellus & Syllanus consules designati

provincias inter se p̄tulerant. Metel-
lo q̄ Numidia euenerat acri uiro: &
q̄q̄ aduersus populi partiuꝝ fama in
equabili & inuolata erat. his ubi pri-
mum magistratum ingressus est ali-
a omnia sibi cuꝝ collega ratus comu-
nia ad bellum qd̄ gesturus erat ani-
mum intendit. Igitur diffidens uete-
ri exercitui milites eligere scribere
p̄sidia undiq̄ arcessere: arma tela
equos & cetera instrumenta militie
parare: ad hec comeatuꝝ tuꝝ affatim: r-
deniq̄ omnia que in bello uario &
multat̄ res: egenti usu esse solent. r
Cetero ad ea patianda senatus Aucto-
ritate: totij nomenq̄ latinus & reges
ultra auxilia mittere. Postremo omnis
ciuitas summo studio annitebatur.
Itaq̄ ex sententia omnibꝝ rebꝝ paratis
compositisq̄ in Numidias proficisci-
tur: magna spe ciuiuꝝ tuꝝ p̄ artes
bonas tuꝝ maxime q̄ aduersum diui

nas inuictus animus gerebat & aua-
ritia magistratus ante id tempus i-
numidia nostrae opes concusse hosti-
umq; aucte erat. S; ubi in Africa; uenit
exercitus et tradit a Spurio Albino p-
consule iners imbellis neq; piculi ne-
q; laboris patiens. lingua q; manu p-
rior: predator ex sociis & ipse preda &
hostiis sine impio & modestia habi-
tus. Ita impatori nouo plus ex malis
morib; sollicitudinis q; ex copia mi-
litis auxiliij aut bonae spei accedebat.
Statuit tamen Metellus q; estiuo-
rum tempus comitor; mora imminu-
erat & expectatione euentus cuius
animos intentos putabat non prius
bellis attingere q; maior disciplina
laborare milites coegisset. Na; Albi-
nus Auli fratris exercitusq; clade;
peccatus postq; decreuerat non egre-
di prouincia q;ntus tempus estiuor;
impio fuit. plerunq; milites statutis

in castris habebat in cuius odor aut po-
buli coestas locus mutare subegerit.
Sed neq; more militari uigilijs du-
cebantur uti cuiq; libebat a somnis ab-
erat. Lixc pmixti eius militib; die noc-
tuq; uagabant & palantes agros uas-
tare uillas expugnare pecoris & ma-
cipioy pcedas certantes agere ea q; r-
eius mercatorib; mutare uino aduec-
titio & alijs talib; preterea frumetus
publice datum uendere panes i dies
mercari. postremo quecunq; dici a-
aut fingi queunt ignaue luxuriaeq;
probra in illo exercitu cuncta fieri
& alia amplius. Sed in ea difficulta-
te Metellus non minus q; in rebus
hostilib; magnum & sapientis uir-
fuisse compio tanta tempania iter
ambitiones seuiazq; moderatum.
Nanq; edicto primo aduimenta igna-
uig; sustulisse ne qsq; in castris pane
aut quez alius cibuz coctuz uenderet.

ne luxē exercitus sequerentur ne miles
gregarius in castris neue in agmie
seruus aut iumentus haberet. Cete
ris arte modum statuisse. preterea
transuersis itineribus quotidie castra
mouere. iuxta ac si hostes adessent
uallo atq; fossa munire. uigilias cre
bras ponere. & eas ipse cum legatis
circumire. Itē in agmine in primis
modo modo in postemis sepe in me
dio adesse. ne quispiam ordine egrede
ret. ut cum signis frequentes incederent.
miles cibis & arma portaret. Ita pro
hibendo a delictis magis q̄ uindica
do exercitus breui confirmauit. Ince
pta Iugurta ubi que Metellus age
bat ex nuntijs accepit simul de in
nocentia eius certior Romę factus
diffidere suis reb; ac tum demum
ueras deditiones facere conatus ē.
Igit̄ legatos ad consules cum suppli
cijs mittit. q̄ tantummodo ipsi liberis

q̄ uitaꝝ peterent: alia omnia dede-
rent populo. 10. Sꝫ metello ias antea
experimentis cognituz erat genus Nu-
midarꝝ infiduz ingenio mobili no-
uaruz rez auduz esse. Itaqꝫ legatos
alium ab alio diuersos aggredimur
aur ac paulatiz temptando postq̄ op-
portunos sibi cognouit multa pol-
licendo psuadet uti iugurtaz maxi-
me uiuuz sin id patꝝ procedat nece-
tiz sibi traderent. Ceterꝝ palaz que ex
uoluntate forent regi nuntiari iubet:
deinde ipse paucis diebꝫ intento at-
qꝫ infesto exercitu in Numidiaꝝ pro-
cedit: ubi contra belli facies tuguria
plena hominuz pecora cultoresqꝫ in
agris erant. Ex oppidis & mappalibꝫ
prefecti regis obuiaz procedebant:
parati frumetuz dare comeatuz por-
tare: postremo omnia que imparer̄
facere. Neqꝫ Metellus idcirco minus
sꝫ pariter ac si hostes adessent multo

agminae incedere: late explorare omnia: illa deditiois signa facere fore ostentui credere: & insidiis locum temptare: Itaq; ipse cum expeditis cohortibus itez funditorum & sagittariorum delecta manu atq; p̄mos erant: in postremo. C. Marius legatus cum equibus curabat: in utrunq; latus auxiliarios eques tribuni legionum & p̄fectis cohortium dispartuerat: ut cum his p̄mixti uelites quocunq; accederent equatus hostium propulsarent. Nam in Iugurta tantus dolus tantaq; peritia locorum & militie erat: ut absens an presens paces an bellum gerens p̄nitiosior esset in incerto haberetur. Erat haud longe ab eo tinere quo Metellus p̄gebat oppidum Numidarum nomine Vacca for̄ rex uenalius totius regni maxime celebratus: ubi & incole mercari consueuerant & Italici generis multi

mortales. huic consul simul temp-
tandi gratia & si paterentur opportu-
nitates loci presidium imposuit. p-
terea impauit frumentum & alia
que bello foret usui. preparare ratus
id quod res monebat frequentiaz negoti-
atorum & comenatiuum uiuatorum exerci-
tum esse paratis rebus munimento fore
inter hec negotia Iugurta impetrans
modo legatos supplices mittere. pa-
cem orare. preter suam liberorumque
uitas omnia Metello dedere. quos
item ut priores consul illectos ad
produtiones domus dimittebat. regi
pacem quam postulabat neque abnue-
re neque polliceri & inter eas moras
promissa legatorum expectare. Iugurta
ubi Metelli dicta eius factis compo-
suit ac se suis artibus temptari animi
aduertit quippe cui uerbis pax nun-
tiabat. ceterum re bellum asperimus erat.
urbis maxima alienata ager hostibus

cognitus: animi popularius temptatus:
coactus res: necessitudine: statuit armis
certare. Igitur explorato hostius itine-
re: in spem uictorie adductus ex op-
portunitate loci q̄ maximis potest co-
piis omnium gener. parat: ac p̄ trami-
tes occultos exercitus Metelli anteu-
nit. Erat in ea pte Numidie: quam
Atherbali in diuisione possederat flu-
men oriens a meridie nomine Muthul
a quo aberat mons ferme uiginti mi-
lia passuum: tractu pari: uastus a natu-
sa & humano cultu: s̄ ex eo medio q̄
si collis oriebat̄ immensus: p̄tingens uel-
tatis oleastro ac mirtens alius q̄ gene-
rib; arbor. que humo arida: atq; are-
nosa gignuntur. Media autem planiti-
es deserta penuria aque: preter flu-
mini propinqua loca: ea consita ar-
bustis: pecore atq; cultorib; frequita-
bant. Igit̄ in eo colle: quez transuerib;
itinere: porrectis: docuimus lugurta

extenuata acie suoz conſedit. Elephan
tis & parti copiaz pedestriuz homilcar
preſecit. euz q; edocet que ageret. ip
ſe propior montes euz omni eqtatu
& pedibz delectus ſuos collocat. dei
de ſingulas turmas & manipulos cir
cumiens monet atq; obceſtatur ut
memores priſting uirtutis & uicto
rie ſeſe regnuz q; ſuuz ab auaritia
romanoy defendat. Cuz his certam
fore quoz antea uictos ſub iugum
miſerat. ducez illis no animuz muta
tum que ab impatore decuerint. &
omnia ſuis prouida. Locuz ſuperiore
ut prudentes euz impiis ne pauca
res euz pluribz aut rudes euz bello me
liorbz manu conſererent. prouinde pa
rati intentiq; eſſent. ſigno dato Ro
manos inuaderet. illuz dies aut om
nes labores & uictorias conſirmatur.
& aut maximaz erumnaz mituz fo
re. Ad hec uiritibz uti quenz ob mili

tare facinus pecunia aut honore ex
tulcrat comonefacere beneficii sui.
& eius ipsius aliis ostentare: postremo
pro ingenio cuiusq; pollicitando
munitado ostentando aliuz alio mo
do excitare: Cuius intentus Metellus
ignarus hostiuz monte digrediens
eius exercitu conspicit primo dubi
us qd naz insolita facies ostenderet
naz inter uirgulta equi Numide q;
considerant: neq; plane occultati hu
militate arbor; & tamen incerti qd
naz ess; eius natura loci tuz dolo ipi
atq; signa militaria obscurati dein
breui cognitis insidiis paulisp; agm
constituit. ibi comutatis ordinib; in
dextro latere qd proximus hostib; e
rat triplub; subsidiis aciem instru
xit. Inter maipulos funditores &
sagittarios dispartit: equatus omnes
in cornib; Locat: at. pro tempore mi
lites hortatus aciez sicut instruxerat

pauca

transuerſis principis in planum dedu-
cit. Sed ubi Numidas quos neq̄ colle-
degreſſi ataduertit ueritus ex anni &
tempore & inopia e aquę ne ſiti con-
ſiceret exercitus Rutilius Legatus cuius
expeditis cohortibus & parte equis p̄mi-
ſit ad flumen uti locus caſtris anteca-
peret exiſtamans hoſtes crebro impetu
& tranſuerſis prelijs iter ſuus remonatu-
rus & qm̄ armis diffiderent laſſitudi-
nes & ſitim militum temptaturos de-
inde ipſe pro re atq̄ loco ſicuti monte
deſcenderat paulatim procedere Marius
poſt principum habere ipſe cuius ſiniſtre
ale equib; ee qui in agmine principes
facti erant. At Iugurta ubi extremum
agmen Metelli ſuos primos pretergreſ-
ſus uidet preſidio quaſi diuummilium
pedibus montes occupat qua Metel-
lus deſcenderat ne forte cedentibus
aduerſariis receptus ac poſt monime-
to foret: deinde repente ſigno dato

hostes inuadit. Numidae alij postremos
cedere: pars sinistra ac dextra tempta
re: insensu adesse: instare: atq; omnibus
locis Romanorum ordines conturbare: i
quor; etiam q; firmiter animis obuij
hostib; fuerant: ludificati prelio ipi no
eminus saueiebant: neq; contra ferre
di aut conserendi manum copia era.
Antea iam docti a lugurta eques ubi
Romanorum turma inseq; cepat no co
ferri: neq; in unus se recipiebant: si ali
us alio q; maxime diuersi. Ita numero
prioses si a plequedo hostes deterrere
nequerant: disiectos ateq; aut lateri
b; circumuenebat. Sin opportuniori
fuge collis q; campi fuerat: ea uero co
sueti Numidar; equi facile inter uir
gulta euadere: nostros aspicias & inso
lenta loci retinebat. Ceter; facies toti
us negotij uaria: incerta: feda: atq; mi
serabilis: dispersi a suis pars cedere: alij
inseq; neq; signa: neq; ordines obserua

re: ubi quoniam periculum cepit: ibi resistere: ac propulsare: arma: tela: equi: viri: hostes: atque ciues permixti: nihil consilio atque impio agi: fors omnia regere: itaque multis diebus processerat: cum etiam tunc eventus in incerto erat. Denique omnibus labore & estu languidis Metellus ubi uideret Numidas minus instare paulatim milites in unum conducit: ordines restituit: cohortes legionarias quatuor aduersum pedes hostium collocat. eorum magna pars superioribus locis sessa: confederat: simul orare hortari milites ne deficerent: neque paterentur hostes fugientes uincere: neque illis castra esse: neque munimentum ullum: quo cedentes tenderent: in armis omnia sita. Sed ne iugurta quidem interea gestus erat: circuire hortari renouare prelium: & ipse cum delectis temptare omnia: subuenire suis: hostibus dubiis instare: quos firmos cognouerat et

minus pugnando retinere. Eo mo-
inter se duo imperatores summi uiri
certabant. ipsi partes ceteris opibus dispa-
ribus. Nam Metello uirtus erat militum
locus aduersus Jugurte alia omnia
preterea milites opportuna. Denique
Romani ubi intelligunt neque sibi pro-
fugium esse neque ab hoste copias pug-
nandi. & iam dies uicis erat aduerso
colle sicuti preceptum fuerat euadunt.
amisso loco Numidae suis fugati que pau-
ci interire. plerisque uelocitas & regio
hostibus ignara tutata sunt. Interea
Domitius que Elephantis & partem co-
piarum pedestrium prefectus a Jugurta su-
peradiximus ubi cum Rutilius pretergre-
sus est paulatim suos in equis locum dedu-
cit. ac dum legatus ad flumen. quo pro-
missus erat festinans pergit. quibus uti-
res postulabat acies exornat. neque re-
mittit. quid ubique hostis ageret explo-
rare. Postquam Rutilius confidisse iam

¶. animum uacuum accepit. simulq; ex
lugurtiae prelio augeri clamorem ueti-
tus ne legatus cognita re laborantibus
suis auxilio foret. aciesq; diffidens uir-
tuti militum arte statuerat. quo hostium
itineri officeret. Latus portigit. eoq; mo-
do ad Rutulij castra procedit. Romani ex
improviso pulueris uis magnas adactu-
tunt. nam prospectus ager arbutis consi-
tus prohibebat. & primo uento humus ar-
dam uento agitari. post ubi equabile ma-
nere. & sicuti acies mouebat. magis ma-
gisq; appropinquare uident. cognita re
propantes arma capiunt. ac pro castris si-
cuti impabant consistunt. deinde ubi pro-
pius uentum est. utrinq; magno clamore
concurrunt. Numidae tantummodo remo-
tati. dicitur in Elephantis auxilium putant.
postq; eos impeditos ramis arborum atq;
disiectos circumueniri uident. fugas fa-
ciunt. ac pleriq; abiectis armis collis-
aut noctis quae iam aderat auxilio inte-

gri abeunt. Elephanti quatuor capiti veli
qui omnes numero triginta interfecti.
At Romani q̄q̄ itinere & ope castror
atq̄ periglio fessi letiq̄ erant tamen q̄
Metellus amplius opinione morabat̄
instructi intentiq̄ obuias procedunt.
Nam dolus Numidar̄ nihil languidi
neq̄ remissi patiebat̄ ac primo obscura
nocte postq̄ haud procul inter se erat
strepitu uelut hostes aduentare alter
apud alteros formidines simul & tu
multuz facere & pene imprudentia
admissus facinus miserabile foret ni
utrinq̄ premissi eq̄tes rem explora
uissent. Igit̄ pro metu repente gau
diu exortuz milites alius alius leti ap
pellant acta edocent atq̄ audiunt.
sua q̄sq̄ fortia facta ad celuz fert̄ q̄q̄
pe res humanę ita se se habent in uic
toria uel ignauis gloriari licet aduer
se res etiaz bonos detractant. Metel
lus in ijsdez castris quatuor duo mora

tus saucios refecit: meritos in prelio:
more militie donat: uniuersos in co
tione laudat: atq; agit gratias: hortat
ad cetera: que leuia sunt par^{is} animus
gerant: pro uictoria satis pugnatus iam
reliquos labores prede fore: Tamen in
terim transfugas & alios opportunas
Iugurta ubi gentius aut qd agitare
tuz paucis ne esset an exercitus haberet
aut sese uictus gereret exploratus im
sit. At ille sese in loca saltuosa & na
tura munita recepat: ibiq; coquebat ex
ercitus numero hominum ampliores
s; ebetem infirmusq;: agri ac pecoris
magis q; belli cultores. Id ea gratia e
ueniebat q; preter regiones egressus nemo
omnis Nudat: ex fuga regem sequit:
quo cuiusq; animus fert: eo discedit
neq; id flagitius militie ducit: ita se
mores habent. Igit Metellus ubi in
det etiam regis tuz animus ferocem
esse bellum renouari: quod nisi ex li

bidine geri nō posset. preterea iniqui
certamen sibi cum hostib; minore detri
mento illos uinci q̄ suos uincere sta
tuit non prelijs neq; in acie; s; alio
more bellus gerendus. Itaq; in loca
Numidic; opulentissima p̄git agros
uastat. multa castella & oppida te
merae munita. aut sine presidio
capit. incenditq; puberes interficit.
iubet alia omnia militum; predas fo
re. Ea formidine multi mortales
Romanis dediti obsides. frumētus
& alia que usui forent affatis; prebi
ta sunt. ubicunq; res postulabat pre
sidium impositus. que negotia multo
magis q̄ preliis male pugnatus a
suis regem terrebant. quippe cui spes
omnis in fuga sita erat. Seq; cogebatur.
& q̄ sua loca defendere nequerat. in
alienis bellus gerere. tamen ex inopia
qd̄ optimus uidebat̄ consilius capit.
exercitus plerunq; in iisdem locis opiri

uiget: ipse eius delectis equibus Metellus
sequitur: nocturnis & alijs itineribus ag
noratus Romanos palantes repente ag
greditur: eorum plerique inermes cadunt: nul
li capiunt: nemo omnium intactus p
fugit: & Numidæ præcipue in castris sub
ueniret: sicuti iussi erant in proximos
colles discedunt. Interis Romæ gau
dium ingens ortus est: cognitis Metelli re
bus ut se exercitusque more maior gere
ret: ut in aduerso loco uictor tantum
uirtute fuisset hostium agro potiret: Lu
gurtam magnificus ex Albini socordia:
spem salutis in solitudine aut fuga co
egit habere. Itaque senatus ob ea felici
ter acta diis immortalibus supplicia de
cernere: Ciuitas trepida sollicita anxia
de belli euentu letitias agere: fama de
Metello præclara esse: igitur eo inten
tior Metellus ad uictorias niti: omnibus
modis festinare: cauere tantum necubi
hosti opportunus fieret: meminisse:

post gloria; inuidia; seq̄ ita quo clarior
erat: eo magis anxius erat. Neq̄ post T
lidias lugurte effuso exercitu predari
ubi frumeto aut pabulo opus erat: cohort
tis cum omni equatu presidium agitabat:
exercitus partes ipse: reliquos Marius r
ducebat. S; igni magis q̄ preda uastabat.
Duob; locis haud longe inter se castra
faciebant: ubi ut opus erat cuncti adera
ceter: quo fuga aut formido latius cre
sceret diuersi agebant. Eo tempore lu
gurtia p̄ colles sequi: tempus aut locu
pugne querere: qua uentur; hostem
audierat. pabulu; & aquar; fontes q̄
rus penuri erat. corumpe modo se Me
tello interdus Mario ostendere: pos
tremos in agmine temptare: ac statim
in colles regredi: rursus alijs post alijs
minitari: neq̄ preliu; facere: neq̄ ou
um pati. tantummodo hostes ab incep
to retinere. Romanus impator ubi se
dolis fatigari uidet: neq̄ hoste pugna

di fieri urbem magnam in ea parte qua
sita erat. arces regni nomine Samam
statuit opugnare: ratus id quod negotium
poscebat: iuguras laborantibus suis au-
xilio uenturum ibique prelium fore: At ille
que parabantur a profugis edoctis magnis
itinibus Metellus anteuenit oppida-
nos hortatur munitia defendant additis
auxilio profugis. quod genus ex copiis re-
gis quod fallere nequebat firmissimum erat.
preterea pollicetur in tempore semetipsum
exercitum fore. A ita compositis rebus in
loca que maxime occulta discedit ac
post paulo cognoscit Marius ex itinere
frumentatus cum paucis cohortibus
Siccas missus: quod oppidum primum
omnium post malas pugnas a rege defe-
cerat: eo cum delectis equibus noctu per-
gras egredientibus romanis in porta
pugnas facit. simul magna uoce Sic-
censes hortatur uti cohortes a tergo cir-
cunueniant. Fortunam illis preclaram

facinoris casum dare: si id fecerint postea se se in regno illos in libertate sine metu citates acturos. At in Marius signa inferre atq; euadere oppido propaullis profecto cuncti aut magna pars Siccus sius fides mutauissent tanta mobilitate se se Numide gerunt. Sed milites lugurtini paulisper a rege sustentati postquam maiore uel hostes urgent paucis amissis profugi discedunt. Marius ad Zamas puenit: id oppidum ad campo positum magis ope quam natura munitum erat nullius idonee rei egens: armis uirisque opulentus. Igitur Metellus pro tempore atque loca paratis rebus cuncta mentia exercitu circumuenit: legatis imperat ubi quisque curaret. Deinde signo dato undique simul clamor ingens exoritur: neque ea res Numidas terret: insensum intentumque sine tumultu manent. praelium incipitur. Romani pro ingenio quisque pars eminus glande aut lapidibus pugnare: alij sue

cendere ac muris modo suffodere mo-
do scalis aggredi cupere preliis manibus
facere contra ea oppidani in proximos
saxa uoluerunt iudes pila preterea picem
& sulphure & tuda mixtam ardent mit-
tere. Sed ne illos quod procul maneret
timor animi satis munitur. Nam ple-
rosque iacula tormentis aut manu e-
missa uulnerabant pari periculo sed fama
impari boni atque ignaui erant. Dum
apud Lamas sic certatur Iugurta exim-
prouiso castra hostium cum magna manu
inuadit. Remissis qui in presidio erant &
omnia magis quam preliis expectantibus por-
tas irrupit. At nostri repentino metu per-
culsi sibi quisque pro moribus consulunt: alij
fugere: alij arma capere: magna pars
uulnerati atque occisi. Ceteri ex omni
multitudine non amplius quadraginta
memores nominis Romani grege facto
locum ceperunt paulo quam alij ediciores neque
inde maxima uide depelli querunt. sed tela

emissis remittere pauci in plura
bominus frustrari. Sin Numide propius
accessissent ibi uero uirtutes ostendere
et eos maxima ui cedere fundere atq;
fugare. Interz Metellus cui accerrime
gereret clamores uel tumultus hostilez
atergo accepit. deinde conuerso equo a
nimaduertit fugam ad se uersuz fieri.
Que res indicabat populares ee. Igitur
equatus omnem ad castra prope mi
sit ac statz. C. Mariuz cui cohortibz soti
oruz eum q; lacrimans p amicitiaz p
rem. p. q; obsecrat ne q; contumeliam
remanere in exercitu uictore ne uel
hostes in ultos abire sinat. Ille breui
mandata efficit. At Iugurta munime
to castroruz impeditus, alij in angustijs
ipsis sibi propantes officerent multis
amissis in loca munita se se recipit.
Metellus infecto negotio postq; nox
aderat in castra cui exercitu reuertit.
Igitur postero die prius q; ad oppug

mandus egredere^r equatus omnes in ea par-
te qua regis aduentus erat pro castris a-
gitare iubet: portas & p^rima loca tribu-
nis dispartit: deinde ipse p^rgit ad oppi-
dus: atq; uti superiore die murus aggre-
ditur: Interea Iugurta ex occulto repen-
te n^os inuadit. qui in proximo locati &
fuerant: paulisp^r territi p^rturbant^r. reliq;
cito subueniunt: neq; diutius Numide^r
resistere quiescent^r ni pedites cui equib;
p^rmixti magnas clades in congressu face-
rent: q^b illi freti non uti pedestri prae-
lio solet seq; deinde cedere: s; aueris e-
quis concurrere implicare ac p^rturbare
aciem. Ita expeditis peditib; suis hostes
pene uictos dare. Eodem tempore ap^d
Zamas magna ui certabat. ubi quisq;
legatus aut tribunus curabat. ibi acer-
time niti. neq; alius in alio magis q^m
in sese spem habere. pariterq; oppida-
ni agere. oppugnare. aut purare om-
b; locis. audius alteri alteros sauciare;

q̄ semet regere: clamor p̄mixtus exhor-
tatione: leticia: gemitu: ite: strepitus ar-
mor: ad celus ferri: tela utrinq; uolare:)
S; q̄ menia defendant illi: ubi hostes pau-
lulus modo pugnam renuiserant: intenti
p̄xius equestre prospectabant: eos utri-
queq; lugare: res erant letos modo mo-
do paucos aiaduertes: ac sicuti audi-
ri a suis aut cerni possent: mouere ali-
alij hortari aut manu significare: aut
niti corporib; & huc & illuc quasi uita-
bandi aut iacentes tela agitare: quod
ubi Mario cognitum e (nas ips in ea parte
cutabat) ex consulto lenius agitare: ac
diffidentiaz rei dissimulare: pati Numi-
das sine tumultu regis p̄xius uiscere:)
ta illis studio suorum astrictis repente mag-
na uimur aggredu: & ias scalis egressi
milites prope summa cepant eius oppidai
concurrunt lapides ignes & alia p̄tetera
ingerere tela: nostris primo resistere: dein
ubi unq; atq; aliae scalg comminute qui

sup sceterant afflicti sunt. ceteri quoq^o
modo potuerunt pauci integri magna ps
uulnerib; abeunt confecti: dein utrinq^o
prelius nox diremit. Metellus postq^o ui
det frustra inceptus: neq^o oppidus capi:
neq^o lugurtas nisi nisi ex insidiis aut
suo loco pugnas facere: etiam citates exac
tas esse ab Lama discedit. & in his urbi
b; que ad se defecerant. satis que inimi
to loco aut menib; erant presidia impo
nit. Ceteri exercitus q^o in prouincia que
proxima est Numidie hiemandi gra
collocat. Neq^o id tempus ex alior. mo
re q^ota aut luxurie concedit. s; qm bar
mis bellis par. procedebat. insidias regi
p amicos tendere: & eor. psidia pro ar
mis uti parabat. Igit^o Bomilcarez qui Ro
me euz lugurta fuerat: & inde uadib;
clatis clam de Massiug. e nece iudicuz
fugerat q^o ei p maximas amicitias ma
xima copia fallendi erat. multis polli
cacionib; aggredit^o ac primo efficit;

uti ad se colloquendi gratia occultus ueniat,
deinde fide dari si Iugurtas uiuus aut
necatus sibi tradidisset fore ut illi sena-
tus impunitates & sua omnia conce-
deret. facile Numide persuadet tum
ingenio infido, tum metueti ne si pax
cum Romanis fieret ipse per conditiones
ad supplicium traderet. His ubi primus
oportunus fuit Iugurtas anxius atque
miserans fortunam suam accedit, mo-
net atque lacrimans ^{ob}testatur ut aliquando
sibi liberisq; & genti Numidolay opti-
me meritis prouideat: omnibus plus sese
uictos: agrum uastatum: multos morta-
les captos: occisos: regni opes comi-
natas esse: satis sepe uis & uirtutes
militum & fortunam temptatas: caue-
at ne illo cunctante Numide sibi co-
sulant. His atque talibus aliis ad dedi-
tiones animus regis impellit. Mittun-
tur ad imperatores legati: qui Iugurta
impata facturum diceret: ac sine ulla

pacatione sese regniq; sui in illius
fides tradere Metellus prope cunctos
senatorij ordinis ex hibernis accersit
iubet eor. atq; alior. quos idoneos
ducebat consiliuz haber. Ita more ma
ioruz ex consilij decreto p legatos Iugur
te impat. argenti pondo ducenta milia
Elephantos omnes equoz & armor. a
liqntuz: que postq; sine mora facta su
iubet omnes pflugas adduci iunctos. e
or. magna pars uti iussuz etat adduc
ti pauci. cui p. mu. deduo cepit ad reges
boeoz in Mauritaniaz abierant. Igitur
Iugurta ubi armis uiruzq; pecunia spo
liatus est. tuz ipse ad impanduz Tisidi
uz uocaret. rursus cepit flectere ani
muz suuz & ex mala conscientia digna
timere. Deniq; multis dieb; p dubita
tiones consumptis. cui modo tedio re
ru. aduersar. omnia bello potiora du
ceret. interdus secuz ipe reputaret. q
grauis casus in seruituz ex regno foret.

multis magnisque presidus ne quicquid perditis de integro bello sumit. Et Romae senatus de prouinciis consultus Numidiam Metello decreuerat. Pides tempus utique forte C. Mario pro hostias diis supplicanti magna atque mirabilia portendi aruspex duxerat. promde que anio agitabat fretus diis ageret fortunam que sepius expiret cuncta prospere euentura. At illius iam antea consiliatus ingens cupido exagitabat ad que capiundis preter uetustate familie alia omnia abunde erant. industria probitas militie magna scientia animus belli ingens in domi modicus libidinis & diuitiarum uictor tantummodo glorie auidus. Sed ijs natus atque pro omnes pueritia; Arpini alitus ubi primus etas militie patiens fuit stipendiis faciundis non greca facundia neque urbanis munditijs sese exercuit. Ita inter artes bonas integrus ingenius breui adoleuit. Ergo

sqn

ubi primus militares tribunatus a p[ro]p[ri]o
petit. pler[um]q[ue] factis eius ignorantib[us] si-
cile notus p[er] omnes trib[us] declarat. Dein
ab eo magistratu alium post alium sibi pe-
pit: semp[er]q[ue] in potestatib[us] eo modo agi-
tabat ut ampliore honore q[uam] gerebat
dignus haberet. tamen iis ad id loco-
rum talis uir appetere consulatus non
audebat. Nam postea ambitione prae-
ceps datus est. etiam tuos alios magistra-
tus plebs consulatus nobilitas inter se p[er]-
manus tradebat. Nouus nemo tam cla-
rus neq[ue] tam egregius factis erat: quin
iis indignus illo honore & quasi pollu-
tus haberet. Igit[ur] ubi Marius dicta ra-
ruspiciis eodem intendere uidet quo cu-
pido animo hortabat[ur] a Metello consu-
latus petendi gratia missiones rogat
cui q[uam]q[ue] uirtus gloria atq[ue] alia optan-
da bonis supabant tamen inerat con-
temptor animus & supbia comune no-
bilitatis malus. Itaq[ue] primus comotus

in solita re mutari eius consilium & qualis
p̄ amicitias monere ne tam prava inciperet
neq̄ sup̄ fortunas animus gereret. no om
nia omnib; cupienda esse. debere illi i
res suas satis placere. postremo caueret
id petere pp̄lo. Ro. qd̄ illi iure negaret
Postq̄ hec atq̄ alia talia dixit. neq̄ am
mus. Marii flectit̄ respondit ubi pri
mus potius p̄ negotia publica facturus
se se que peteret. ac postea sepius eade
postulanti fert̄ dixisse. ne festinaret abi
re. satis mature cōi illuz eius filio suo cō
sultatus petitur. ijs eo tempore cōtuber
nio patris ibides militabat. annos naus
circiter uiginti. que res Marius eius pio
honore que affectabat. eius contra Me
telluz uehementer accenderat. Ita cu
pidine atq̄ ira pessimis cōsultorib;
crassari. neq̄ facto ullo. neq̄ dicto ab
stinere. quod modo ambiciosuz foret.
Milites qb; in hibernis preerat. laxio
re impio q̄ antea habere. Apud nego

natores quoque magna multitudo vince-
rat eriminoie simul & magnifice de
bello loqui dimidia pars exercitus sibi
si p[er]mitteret paucis diebus lugurta in caebe-
nis habitare ab impatore bellus cōsul-
trabi q[ue] homo inanis & regie superbie im-
pio nimis gauderet que omnia illis eo
firmiora uidebant q[ue] diuinitate belli-
res familiares iam corrumpan[ter] & animo
cupienti nihil satis festinat. Erat prae-
terea in exercitu nostro Numida q[ui]dam
nomine Gauda Manastabalis filius
Massimise nepos que Massimise testa-
mento secundus heredes scripserat mor-
bis confectus & ob eas causas mente
paulus immutata cui Metellus peten-
tore regum ut sellas uita poneret
ites postea custodie causa turmas equi-
tus Romanos utrunq[ue] negauerat ho-
rem q[ui] eor[um] modo foret quos populus
Romanus reges appellauisset presidium
q[ue] contumeliosum in eos foret si equites

Romani satelliti Numide tradentur.
Hunc Marius anxius aggreditur at hor-
tat ut contumelias impatores eius
suo auxilio penas petat. hominem ob
morbos animo parum ualido secunda
oratione extollit illum regem ingenies
ius Maximisse nepotes esse. si Iugurta
captus aut occisus foret impius Numi-
die habiturus. Id adeo nature posse e-
uenire: si ipse consul ad id bellum mis-
sus foret. Itaque & illum & eques Roma-
nos milites & negotiatores alios im-
plerisque pacis spe impellit: uti Romas
ad suos necessarios aspos in Metellum
de bello scribant. Marius impatorem
poscant. Sic illi a multis mortalibus
honestissima suffragatione consultus
petebat. Simul ea tempestate plebs
nobilitate fusa per legem maniliaz no-
uos extollebat. ita Mario cuncta pro-
cedere. Interim Iugurta postquam omis-
sa deditione bellum incepit. cum magna

cum parare omnia: festinare cogere
exercitus ciuitates que a se defecerat
formidie aut ostentando premia af-
fectare: circumunire suos locos ar-
ma tela alia que spe pacis amise-
rat reficere: aut comercari: seruitia Ro-
manorum allicere: & eos ipsos qui in presidii-
is erant pecunia temptare: prorsus ni-
hil intactum neque getis paci cuncta
agitare: Igitur Vaccenses quo Metellus
in initio Iugurta pacificante presidi-
um imposuerat fatigati regis suppli-
cis neque antea uoluntate alienati
principes ciuitatis inter se conu-
rant. Nam uulgus uti plerumque solet &
maxime Numidarus ingenio mobili
seditionosus atque discordiosus erit: cupi-
dus nouarum rerum: geti & otio aduersus;
deinde compositis inter se rebus in die
tertium constituit: interfectione: quibus
festus celebratusque pomnes Africa; Lu-
dus atque lasciuas magis quam formidiam

ostentabat. Sed ubi tempus fuit centu-
riones tribunosq; militares & ipsius pre-
fectus oppidi Titus Turpilus Syllanum
alius alius domos suas mutant: eos om-
nes preter Turpilium inter epulas obtri-
cant: postea milites pulantes incriminat
quippe in tali die ac sine impio aggrediu-
tur. Idem plebs facit: pars edocta nobi-
litate: alij studio talis rei incitati: quibus
acta collibusq; ignorantibus tumultu ipse
et res noue satis placebant. Romani mi-
lites improviso metu incerti ignariq; et
quod potissimum facerent trepidare: arces
oppidi ubi signa & scuta erant petere per-
sidius hostium: porte ante clausa fugam
prohibebant. Ad hoc mulieres pueriq;
protectis edificiorum saxa & alia que lo-
cus prebebat certatim mittere: Ita neque
caueri anceps malus neque a fortissimis
infirmissimo generi resisti posse: Iuxta
boni maliq; strenui & imbelles multi
obtruncati. In ea tanta asperitate scissi

mus Numidis & oppido undique clauso
Turpilius praefectus unus ex omnibus
italicis intactus profugit id misericor-
dia ne hospitis an pactione aut casu
euenerit parum compunus nisi quia illi
intanto malo turpis uita fama integra
potior fuit improbi inestabilisq; uidet.
Metellus postquam de rebus vacce ita actis
compit paulisper mestus e conspectu a-
bit: deinde ubi ira & egritudo mixta
sunt: cui maxima cura ultus ire inii-
tias festinat. Legiones cui quae hiema-
bat & quae plurimos potest Numidas
egres pariter cui occasu solis expedicos
educit: & postera die circiter horam
tertia: puenit in quanda; planitie; locis
paulus superioribus circūuentas ibi mili-
tes fessos igneis magnitudie & iam
abnuentes omnia edocet oppidum vac-
cas non amplius mille passuum abesse:
decere illos reliquos labores equo ani-
mo pati dicit pro cuius suis uiris fortis

mis atq; miserimis penas capere. pre-
terea preda; benigne ostentare. Sic ani-
mus eor. arcectis eqtes in primo lacere
pedites qua artissime ire. Et signa occulta
re iubet. Vaccentes tibi aiaduertere ad
se exercitum pgerere uersu; praouiti erarere.
Metellus ex tati portas clausere. deinde
tibi neq; agros uastari. Et eos q; omni aiaduertere.
Numidas eqtes uident. rursus liguuria;
arbitrati cur magno gaudio obuii proce-
dunt. Eqtes peditesq; repente signo dato
alii uulgo; effulu; oppido cedere. alii ad por-
tas feminare. pars turres cape. ita atq; pre-
de spes amplius q; lassitudo posse. Ita vac-
centes bidiu; modo ex pidiia letari. ciuitas
magna & opulens cuncta pene aut prae-
de tuit. Turpilus que; prefectus; oppidi
tinu; ex omib; profugisse supra ostendi-
mus. iustus a Metello causa; dicere post
q; sese parus expurgat cōdemnatus uerbe
tatisq; capite penas soluit. nam; iis cuius
ex colatio erat. P. idc; tempus Bomil

car cuius impulsu lugurta deditione, q^d
metu deerat, incepit suspectus regi &
ipse cui suspiciens nouas res cupere ad p^ruici
em eius dolum querere die noctuq; fatiga
re animus; deniq; omnia temptando soti
um sibi adiugit Nabdalsa; homines no
bile; magnis opib; clar. acceptumq; po
pularib; suis. q; plerunq; seorsu; a rege
exercitum ductare & omnia exeq; solutus
erat que lugurte festo aut maioribus
astricto supauerant. ex quo illi gloria
opesq; inuenire. Igitur utriusq; consilio
dies insidijs statuit. Cetera uti res po
sceret ex tempore patari placuit. Nab
dalsa ad exercitum profectus e; quem
inter hibernia Romanor; iussus habe
bat. ne ager multus hostib; uastaretur.
Iis postq; magnitudinis facinoris percussus
ad tempus non uenit. metusq; re; im
pediebat. Bomicas. simul cupidus i
cepta patrandi & timore soti anxius.
ne omisso uetere consilio. nuus querere.

litteras ad eum per homines fideles mittit: in
quibus molitiem recordatur; quod uiri accusare: et
testari deos pro quos iurauisset: monere
ne premia Metelli in pestem conuerteret
Iniquitate exitum adesse. Ceterum sua ne
an Metelli uirtute periret, id modo agi-
tari. proinde reputaret eum animo suo
premia an cruciatus mallet. Sed cum hae
litterae allatae fuissent forte Nabdallae
exercitus corpore festus in lecto quiescebat:
ubi cognitis Bomilcaris uerbis primo ca-
ta deinde uti egrus; animus; solet som-
nus cepit. Erat enim Numida quaedam nego-
tiorum curator fidus acceptusque sibi: et
omnium consiliarius nisi nouissimi par-
ticeps: qui postquam allatas litteras audiuit:
et ex consuetudine ratus opera aut inge-
nio suo opus esse in tabernaculum intro-
iit: dormiente illo epistola; super caput
in puluino temere posita; sumit ac pro-
legit: deinde prope cognitis insidiis ad
regem pergit. Nabdalla paulo post expro-

tus ubi neq; epistolas cepit: & rem om-
nes ut acta erat ex p̄fugis cognouit.
p̄mo iudice; p̄seq̄ conatus ē postq̄ id
frustra fuit. Iugurta; placandi gratia
accedit. dicit que ipse paramiss̄s face-
re p̄fidia clientis sui preuenta. Laci-
mans obtestat̄ p̄ amicitia; p̄ q; sua an-
tea fideliter acta ne sup̄ tali iocelere
suspectus; se se haberet. Ad ea rex aliter
atq; animo gerebat placide respondit.
Bomilcare aliisq; multis quos suos i-
sidiat; cognouerat interfectis ira; op-
presserat ne qua ex eo negotio ō seditio
oriret̄ neq; post id locor̄ Iugurte dies
aut nox ulla q̄ta fuit. neq; loco neq;
mortali cuiq; aut tempore satis crede-
re: ciues hostesq; iuxta metuere. cu-
cum spectare omnia. & omni strepi-
tu pauescere. alio loco sepe contra re-
quis decus noctu q̄scere. interdum
somnia excitus arreptis armis tumultu
facere. ita formidine quasi uecordia

agitari. Igitur Metellus ubi de casu Bo-
miliaris & inditio patefacto & expro-
bris cognouit rursus tanq̄ ad integrum
bellum cuncta parat festinatq̄. Marius
fatigante de profectioe simul & in-
uisu & offensu sibi parus idoneus; ra-
tus domus dimittit. Et Romę plebs
litteris quę de Metello & Mario mis-
sę erant cognitis uolenti animo de
ambobus accepit. Impatori nobili-
tas quę antea decori fuit inuidię eē-
at illi alteri generis humilitas fauore
addiderat. Ceterę in utroq̄ magis stu-
dia parius; q̄ bona aut mala sua mo-
derata. preterea seditioni magistratus
uulq̄ exagitare. Metellus omnib;
contionib; res. arcessere. Marij uirtu-
tem in maius celebrare. deniq̄ plebs
sic accensa uti opifices agricolęq̄ om-
nes quor̄ res fidesq̄ in manib; sit e-
rant relictis opib; frequentaret Marius
& sua necessaria post illius honorem;

ducerent. Ita percussa nobilitate post
multas tempestates nouo homini
consulatus mandat & postea pps.
a tribuni plebs. L. M. allio Mantinor
rogatus quem uellet cui lugurta bel
lum gerere frequs. Marius iussit sibi
senatus pauloante decreuerat Metel
lo. Ea res frustra fuit. Eodem tempe
lugurta amicis amissis quos plebsq;
ipse neceuerat. ceteri formidine per
culi pars ad romanos alij ad rege
botcum profugerant. cui neq; bellu
gen sine administris posset & nouo
rum fidem in tanta pfidia ueterum
expiri piculosu; duceret uagus incet
tu; agitabat. neq; illi. res. neq; consi
liu; aut quisquam hominu; satis place
bat itinera profecto; in dies muta
re modo aduersu; hostes interdum
in solitudines p;gere. sepe in fuga
post spem in armis habere. dubita
re uirtutu; an fidei populariu; minus

crediderit. Ita quocumque intenderat res
aduerse erant. Sed inter eas inouis
reponere se. Metellus cum exeretis otse
dit Numide pro tempore a lugurta pa
laci interuicta q. deinde prelium incipit.
quia in parte rex pugne affuit. ibi ali
quandam certamen est. ceteri suas mil
tes omnes primo congressu pulsi fugati
q. Romam signor. & armos. & alio
to numero hostium paucos. ponet. Na
ferme Numidas in omnibus preliis ma
gis pedes q. arma tutati sunt. Ea fuga
lugurta imperius modo rebrius dis
fidens. cum pinguis & parte equitus in lo
tardites. deinde thalam pueri ad op
pida. magni. atq. opulentum. ibi q.
plenaq. thesauri filios q. etus multus
puerit. cultus erat. Quae postq. &
Metello compta sunt. q. q. inter Tha
lam flumina. proxima in spatio mili
um. quingenta loca arida. atq. uasta
esse cognouerat. tamen spe parandi

belli si eius oppidi potius foret om-
nes aspicientes superuadere ac naturam
etiam uincere aggredietur. Igitur iumen-
ta omnia sarcinis leuari iubet nisi
frumento diei decem. Ceteris utres
modo & alia aque idonea portare.
preterea conquit ex agris que plurimi-
mum potest. domiti pecoris: coqui
ponit uasa cuiuscumque modi sed plera-
que lignea collecta ex tuguriis Nu-
midarum; ad hoc finitimis imperat que
se post regis fugam Metello dederat que
plurimum; quibusque aque portaret diei lo-
cumque ubi presto fuerit persequitur
se ex flumine quam proxima op-
pido aqua; esse superadiximus iumen-
ta onerata. eo modo instructus ad Ta-
lam proficiscitur: deinde ubi ad id lo-
ci uentus est: quo Numidus prece-
pat & castra posita murata que sunt
tanta repente celo missa uis aquae
dicitur ut ea modo exercitum satis sup

q̄ foret preterea commeatuſ ſpe am
plior q̄ Numide ſicuti pleriq̄ in noua
deditione officia intenderant. Ceteris
milites pro religione plura magis u
ſta q̄ res multuſ animis eor̄ addidit
Naſ iati ſe diſ immortalibz cure ee
Deinde poſtero die contra opinionem
Iugurte ad Thalaſ puenit oppidanq̄
ſe locoſ aſpitate munitoſ crediderat
magna atq̄ inſolita ſe poſſi nihil
ſegniuſ bellum parare. icie neſcit face
re. S; rex nihil iam infectuſ Metello cir
dens quippe omnia arma tela loca
tempora deniq̄ naturaſ ipſi ceteris im
pitantem in diſtra uicerat. cuſ liberis
& magna pec̄ pecunie ex oppido noc
tu profugit. neq̄ poſtea in ullo loco
ampliuſ uno die aut nocte moratur
ſimulabat ſe negotii gratia propare
ceteroſ p̄uidioneſ timebat. quia uita
re poſſe celeritate putabat. Naſ talia
conſilia potuiſſet & ex opportunitateſ

capit. At Metellus ubi oppidanos p-
lio intentos simul oppidum & opibus
et loco esse munitum uidet. uallo fossaq;
mentia circumuenit: deinde iubet duob;
in locis ex copia maxime idoneis uine-
as agere: sup q; eas aggerem iacere: su-
per aggeres impositis turrib; opus mis-
tros tutari. Contra hec oppidani festi-
nate: parate: prorsus ab utriq; nihil re-
liquis fieri. deniq; Romani multo an-
te labore prelusq; fatigati post dies
quadraginta q; eo uentum erat: oppido
modo potiti sunt: preda omnis a pfu-
gis corrupta: hi postq; mag; arceibus
ferri res q; suas affluetas uident. aux-
atq; argentus: & alia que pma ducū-
tur in domum regiam comportant. I-
bi uino & epulis onerati. illa q; & domū
& semet ipsi corrumpunt: & quas uic-
ti ab hostib; penas meruerant. eas ipi
uolentes ppendere: S; pariter cui; cap-
ta Thala legati ex oppido Lepi ad Me-

tellum uenerant orantes uti presidium
praefectumq; committeret. Amilcare; quon-
dam homine; nobilem factiosus; nouis
rebus studere; aduersus; quos; neq; imp-
ia magistratus; neq; leges ualere; in
id festinaret summo periculo sua; salute
& illorum socios fore. Nam Leptiani;
ia; inde a principio belli Iugurtini;
ad Bethiam consule; & postea Roma
miserat amicitia; societatemq; roga-
tum; deinde ubi ea impetrata sunt se-
per boni fidelesq; mansere & cuncta
a Bestia Albino Metelloq; impetrata
grauiter fecerant. Itaq; ab impatore
facile que petebant sunt adepti. Emis-
se eo cohortes ligur; quatuor. Caius
Annius praefectus; id oppidum; a sidoniis
conditum; est; quos accepimus profu-
gos ob discordias ciuiles nauibus in eos
locos uenisse; ceter; situs; inter duas syr-
tes; quibus nomen ex re inditum. Nam
duo sunt sinus prope in extrema Asia

ca impares magnitudine pari natu-
ra quor. loca proxima terre prelata
sunt. ceteri uti fors tulit alta: alia
in tempestate uadosa. Nam ubi mare
magnus est & seuire ventis cepit. Li-
mum harenamq; & saxa ingentia
fluctus trahunt. Ita facies locor. cum
uentis simul mutat. Syrtes a tractu
nominat. Cuius ciuitatis lingua mo-
do est conueria conubio Numidar.
Legum cultusq; pleraq; sidonica. que
eo facilius retinebant. q; procul ab im-
pio regis etatem habebant. Inter illos
& frequentes Numidar. multi uastiq; loci
erant. S; quonia; in has regiones per
Leptanor. negotia uenimus non in-
dignus uidetur egregium atq; mira-
bile facinus duor. Carthagenensium
memorare. eam rem nos locus ammo-
nuit. Quia tempestate Carthagi-
nenses plerique Africe impetrabant
Cirenenses q; mag. atq; opuleti fuere.

Ager in medio harenosus una specie
neq; flumen neq; mons erat q; fines eo
rum discerneret: que res eos in mag
no diuturnoq; bello inter se habuit.
Postq; utrinq; legiones item classes se
pe fuisse fugate q; & alteri alteros aliqui
tulus attruierat ueriti ne mox uictos
uictoresq; defessos alius aggredieretur
p inducias sponcione faciunt uti cer
to die legati domo proficiscerentur:
quo in loco inter se obuij fuissent is
communis utriusq; populi finis habere
tur. Igitur Carthagine duo fratres sue
missi q; nomen philenes erat: matu
rauere iter pgeret: Cirenenses curdus
uere id socordia ne an casu accide
rit parum cognouimus: ceterum so
let in his locis tempestas haud secus
atq; in mare retinere. Nam ubi p lo
ca equalia ac nuda gignentijs uen
tus coortus harena; humo excitauit
ea magna ui agitata ora oculosq; im

illis

plere solet: ita prospectu impedito n
morari iter: postq̄ Curenēses aliquāto
posteriores se esse uident & ob rem
corruptam domi penas metuunt cri
minari: Carthaginēses ante tempus
domo digressos: conturbare rem: deni
q̄ omnia male q̄ uicti abire: sed cui pe
ni alias conditione: tantummodo equas
peterent: Græci optione: Carthaginen
sibus faciunt. ut uel illi quo fines pp̄to
suo peterent ibi uiui obruerentur uel
eadem conditione se se que in locus
uellent processures. phileni probata
conditione se q̄ uitamq̄ suam rei. p. cō
donauere: ita uiui obruti sunt. Cartha
ginēses eo loco philenis fratrib; aras
consecrauerunt: alij q̄ illis domi honores
constituti. nunc ad rem redeo. Iug
ta postq̄ amissa Thala nihil satis firmū
contra Metellus putat p̄ magnas soli
tudines cui; paucis profectus puenit ad
getulos genus hominum: ferum incul

cumq; & eo tempore ignarus nominis
romani. Eorū multitudinē; in unum
cogit: ac paulatim consuetudinē ordines
habere: signa seq; impius; obseruare: ut
alia militaria facere: preterea regis Boe-
chi proximos magnis munerib; & ma-
torib; promissis ad studium sui pducit:
q; adiutorib; regē; aggressus impellit
uti aduersus Romanos bellū; incipiat.
id ea gratia facilius promissq; fuit q; x
Bochus initio huiuscemodi belli lega-
tos Roma; miserat fēdus & amicitia;
petitum: quā; rem incepto opportuni-
simam pauci impediuerat ceci auari-
cia: q; omnia honesta atq; inhonest-
ta uendere mos erat: & iam; antea Lu-
gurtē; filia Bochū; nupsērat. Verū; ea
necessitudo apud Numidas Mauros
q; leuis ducitur: qā; singuli pro opib;
q; q; quamplurimas uxores: denas a-
lij alij plures habent: si reges eo āplius
ita animus multitudine distribitur:

nullas pro sociis optinet pariter omnes
uiles sunt. Igitur in locis ambob; placi-
tum conueniunt: ibi fide data & accep-
ta. Iugurta Bochi animus oratione ac-
cendit Romanos iniustos profunda a-
uaritia comunes omnium hostes esse ea-
dem illos causa belli cui Bocho habere
quod iectus & cui alijs gentibus libidine impe-
trandi: quos omnia regna aduersa sunt.
tunc se se pauloante Carthaginenses ut
regem patrem: post uti quos opulentissi-
mus uideatur ita Romanis hostes fore.
his itaque alijs talibus dictis ad Cyrtas oppi-
dum iter constituunt quod ubi Q. Metel-
lus predam captiuosque & impedimenta
locauerat ita Iugurta ratus aut capta
urbem opepretius fore: aut si dux Roma-
nus auxilio suis uenisset periculo se se cer-
tatuos. Nam calidus id modo festinabat
Bochi pacem imminuere ne moras a-
gitando aliud quam bellum mallet. Impa-
tor postquam de regum societate cognouit

non temere neq; uti sepe iam uicto lu-
gurtia consueuerat omnib; locis pug-
nandi copia; facit: cetera haud procul
a Circha castris munitis reges opit me-
lius ee ratus cognitis Mauris qm ips
nouus hostis accesserat: ex comodo pug-
na; facere. Incerim Roma; p litteras
certior fit prouintia; Numida; Mario
data; na; consule; factus ante accepit
qb; reb; supra bonus aut honestus pcul-
sus neq; lacrimas tenere neq; modera-
ri lingua; uir egregius in artib; aliis
nimis molliter egritudine; pati: qua;
re; alii in supbia; uertebat: alii bonum
ingeniu; cotumelia accensat; ee: mita
q; ia; uictoria parta ex manib; eripet
nobis satis cognitus e. illu; magis hono-
re Marii q; iniuria sua exeruciatus; ne-
q; tas anxie laturu; fuisse: si adempta
prouintia alij q; Mario traderet. Igit
eo dolore impeditus & q; stulticiae
uidebat aliena; rem piculo suo curare

legatos ad Boebus mittit postulatus ne
sine causa hostis populi romani fieret. ha-
bere eius magna; copias societate; ami-
citiarumq; coniungende; que; potior bello;
esset & quod opibus suis consideret tamen non
debere incerta pro certis. Omne bellum;
suum facile; ceteris eger desinere; non eiusdem;
in potestate initium eius & finis esse; inci-
pe cui uis etiam; ignaui licere; deponi eius
uictores uellent. proinde sibi regnumq; con-
suleret. neu florentes res suas cui; ligu-
re perditis miseret. Ad ea rex satis placide
uerba facit. se se pacem cupere; si ligu-
re fortunatus miseret. si eadem copia illi
fieret omnia conuentura. Rursus impa-
tor contra postulata Boebus nuncios mit-
tit. Ille probare; partem; alia abnuere. Eo
modo sepe; ab utroque; missis nuntiis remis-
sisq; tempus procedere. & ex Metelli
uoluntate; bellum intactum; trahi. At Ma-
rius. ut supradiximus a cupientissima;
plebe consul factus postquam ei prouintiam

Numidam pp̄ls iussit ante in infertis no
belicari: tū: uero multas atq; ferocis instare
singulos modo modo uniuersos ledere:
dicentare sese consulatus ex tunc is illis q̄
si spolia accepisse: alia preterea magnifi
ca pro se & illis dolentia. Interim quē
bello opus erant p̄ma habere postulare le
gionib; supplementis: auxilia a pp̄lis & re
gib; totiq; accersere: preterea ex latior
fortissimus: quēq; plerosq; militia pau
ros fama cognitos accire: & ambiendo
cogere homines emeritis stipendiis secu
proficiendi. Neq; illi senatus q̄q; aduersus
erat de ullo negotio abnuere acidebat:
cetero supplementis: etiam: locus decreta
rat: q̄a neq; plebe militia; uolente puta
batur. Marius aut belli usū: aut studia
uulgi amissurus. S; ea res frustra sperata
fuit: tanta libido tū: Mario eandē ple
rosq; inuaserat: se se quisq; preda locu
pletem fore: & uictorem domus redi
tur: alia huiuscemodi animos traherat.

& eos non paululu oratione sua Marius
attrexit. Nam postq̄ omib; que postula
uerat decretis milites scribere aulo hor
tandi causa simul & nobilitate; uti con
sueuerat exagrandi contiones populi ad
uocauit deinde hoc modo disseruit. Sicut
ego Quinctes pleriq; non istis artibus
impus a uobis petere & postq̄ adepti si
gere p̄mo industrios supplices modi
cos esse deinde p̄ ignauas & supbiamq̄
tatem agere. Si mihi contra ea uideatur.
Nam q̄nto pluris uniuersa res est posita
q̄ consulatus aut p̄tura eo maiore cui
ra administrari q̄ hec peti debere. Neq̄
me fallit q̄nto cui maximo beneficio
uestro negotij sustineas bellum simul pa
tere & erario parere cogere ad mili
tiam quos nolis offendere domi fortisq̄
omnia curare & ea agere inter inuidos
occursantes factiosos opinione Quinctes
aspicius est. Ad hec alij si deliquere ue
tus nobilitas maior fortuna facta cogna

torus & affinis opes multę clientele omnia hoc presidio assunt: mihi spes omnes in me met sum: quas necesse ę uirtute & innocentia tutari na; alia infirma sūt & illud intelligo Quirites omniū ora conuersa ęē in me: quos bonosq; fauere q̄p pe mea beneficia rei p. procedunt nobilitatem locus inuadendi querere: quo mihi acruis est: annitendus: ut neq; uos capiāmini & illi frustati sint: ita ad hoc ętatis a pueritia sui ut omnes labores & p̄cūla consueti habeam. Quę ante uestra beneficia gratuito faciebas: ea uti accepta mercede deseram: non est consilium Quirites. Illis difficile in potestati tempore q̄ p̄ ambitionem se se probos simulauere: mihi q̄ omnes ętates in omnibus artib; optans ęgi benefacere iam ex consuetudine in naturam uertit. bellum me gerere cui; iugurta uisistis quam rem nobilitas tulit egerit me. Quęso reputate cui; animis uestris nū; id mutari

metius sit. Si quis ex illo globo mobilitatis ad hoc aut tale negotium mutatis homines ueteris profapie ac militat. imaginus & nullius stipendij scilicet ut in tanta re ignarus omnium crepidet. festinet. sumat aliquis ex populo munitore; suo officij ita plerumque euenit ut quis uos impare uisistis. is sibi impatore; alius quia. At ego scio quicquid postquam consules facti sunt acta maiorum & grecorum militaria precepta legere cepunt homines preposterii. Nam gerere quod fieri tempore posterius re atque usu prius est. Comparate nunc Quirices cum illorum supbia me hominem nouum. Que illi audire & legere solent eorum parte; uidi. alia ego me gessi. quam illi litteris ea ego militando didici. Nunc uos existimate facta an dicta pluris sit. Contemnunt nouitatem meam; ego illorum ignauiam; mihi fortuna illis probra obiectant quod ego naturam unam; & communem omnium existimo. sed fortissimum;

quonq; generosissimus. Ac si iam ex patribus
Albini aut Hostii qui posset me ne am-
ulos ex se gigni maluerit quod responsuros
creditis. nisi se se liberos quod optimos uo-
luisse. Quod si uere me despiciunt faciunt
ides maioribus suis. quod ut mihi ex uirtu-
te nobilitas cepit. inuident honori meo
ergo inuideant labori & innocentie per-
iculis etiam meis. quoniam per hec illis cepit. Verum
homines corrupti supbia ita etate agunt
quasi honores uestros contemnant ita
hos petunt quasi honeste uixerint. Non
ne illi falsi sunt. qui diuersissimas res
pariter expetant ignauis uoluptatem
& premia uirtutis. atque etiam cum apud
uos aut in senatu uerba faciunt pleraque
oratione maiores suos extollunt. eorum
fortia facta memorando clariore se se
putant. quod contra est nam; quanto uita
illoꝝ preclarior tanto horꝝ socordia fla-
gitiolior. & profecto ita se res habent.
Maior gloria posteris quasi lumen est.

neq; bona neq; mala eorū in occulto pa-
tit̄. huiusce rei ego inopia; patior. Quin-
tes. Verus id qd̄ multo preclarus ē mea
facta mihi dicere licet. Nunc uideat̄ q̄
iniq; sint. qd̄ ex aliena uirtute sibi arro-
gant: id mihi ex mea non concedunt. s̄
licet quia imagines non habeo & quia
mihi noua ē nobilitas q̄ certe melius ē
pepisse q̄ acceptas corrupisse. Egdeme
gō non ignoro si ia; mihi respondere uel
lint abunde illis faciundas & composi-
tas orationes s̄re. S; in maximo uro
beneficio cui; omib; locis me uosq; ma-
ledictis lacerent nō placuit reticere
ne q; molestia; in conscientia; duceret.
Nana me qde; ex animi sententia nlla
ratio ledere potest: quippe uera neces-
se est bene predicent: falsā uita mores
q; mei supant. Sed qm̄ uestra consilia
accusant̄ q̄ mihi summus; honorem &
maximus; h negotiū; imposuistis etia;
atq; etiam reputate nū; eorū peniten-

dum sit. Non possis fidei causa imagi-
nes neq; triumphos aut consulatus me-
oru; maior ostentare at si res postula-
ret ascas uevallus phaleras & alia mili-
taria dona preterea cicatrices aduerso
corpore. hec sunt meę imagines hec
nobilitas non hereditate relicta ut illa
illis: si que ego meis plurimis laborib; &
piculis acqsiui. Non sunt composita &
ba mea paru; id facio ipa se uirtus satis
onstendit. Illis artificio opus e ut tur-
pia facta oratione tegant neq; literas
gręcas didici paru; placebat eas disce-
re. quippe que ad uirtutes doctoribus
nihil profuerunt at illa mita optima in
p. doctus sum. hostes ferre presidia agi-
tare nihil metuerē nisi turpem famam
hiemem & estacem iuxta pati: humilitate
gescere eodem tempore inopiam & labo-
rem tolerare. his ergo preceptis milites
hortabor neq; illis arte colas; neq; opu-
lenter neq; gloriam meam laborem

ille. Numquam hoc est utile hoc civile impe-
tum. Namque cum tu te pro malitia agas ex-
eruitur supplicio cogere hoc est dominum non
impatorum esse. Hec atque alia maiores in
notis faciendo seque & rem pro celebrare
que nobilitas fœta ipsa dissimilis moribus il-
lorum nos emulos contemnit & omnes
honores non ex merito sed qui debitos a vo-
bis repetit. Ceteri homines superbissime er-
rant procul. Maiores eorum omnia que ei-
licebat illis relinquere diuitias imagines
memoria; sui preclaram virtutes non reli-
quere neque poterant eo sola neque datus
dono neque accipit. Sordidum me & in-
cultis moribus aiunt quia patet scite contra-
um exorho neque histerionem ullum neque
pluris precij coquum que iullicum habeo que
mibi licet confiteri Quintes. Nam ex pa-
rente meo & aliis sanctis iuris ita acce-
pi munditias militibus curis laborem
conuenit omnibus que bonus oportere plus
glorie que diuitiarum arma non stiplectiles

decorum esse. Quin ergo quod uiuat quod ca-
rum eis mant. id faciant. ament. poterit
ubi adolescentia; habuerit. ibi senectutes
agant. in conuiujs dediti uentri & tur-
pissime parti corporis. sudorem puluerem
& alia talia relinquunt nobis quibus illa quae
pulis iocundiora sunt. uerum non ita est.
nam ubi flagitijs decorauerit turpissimi ui-
ri bonorum creptus eunt. Ita inuictissime
luxuria & ignauia pessime artes illis quae
quae coluerit. eas nihil efficiunt. rei per inno-
xig clade sunt. Nunc quoniam illis quantis
mei mores non illos flagitia poscebat
respondi pauca de re per loquar. primum
omnium de Numidia bonum animum
habere. Quirites. Nam quae ad hoc tem-
pus lugura; tutata sunt. omnia remouis-
tis auaricia; impitia; atque supbia; de-
inde exercitus ibi est locus. sciens si me her-
cules magis strenuus quam felix. Nam mag-
na pars eius auaritia aut temeritate
duci; attrita est. Quamobrem uos quibus

mirisq; egestas apertissimum in dicitur &
caepessice rem p. neq; quenq; ex calamitate
alior; atq; impator; supbia metus cepit
ego met; in agmine; aut in prelio consul-
tor idem & solus piculi uobiscu; adero me
uosq; in omnib; iuxta gesta; & profecto diis
iuuantib; omnia matura sunt. uictoria pre-
da laus. que si dubia aut procul essent. cum
omnes bonos rei; p; subuenire decet Et cum
ignauia nemo immortalis factus. neq; qf
qua; parens liberis uti eterni fierent
optauit. magis uti boni honestiq; uitam
exigerent. plura dicerem Quiritibus si ti-
midis uirtutem uerba adderent. na; stre-
nuis abunde dictu; puto. Huiuscemo-
di oratione habita Marius postq; plebis
animos erectos uidet prope comeatu
stipendio armis aliisq; utilib; nauis one-
rat. cu; his Aulum Matiu; legatu; pro-
ficulci iubet. ipe; interea milites serbere
non more maior; neq; ex classib; s; uti
cuiusq; Libido erat capite censos pleros

que. Id factum alii inopia bonorum alii per ambitum
onem consulis memorabant: quod ab eo genere
celebratus auctusque erat: & homini potentiam
querenti egentissimus quisque opportunissimus
cui neque sua chara: quippe que nulla sunt: &
omnia cui pretio honesta uidentur. Igitur cum
Marius aliquanto maiore numero quam decre-
tus erat in Africa profectus paucis diebus
utica; aduehitur: exercitus ei traditur a Pub-
lio Rutilio Legato. Nam Metellus conspec-
tum Marii fugerat: ne uideret ea que
audita animus nequerat tollerare. Sed
consul: expletis legionibus cohortibusque au-
xiliariis in agrum fertilem & preda onus-
tum proficiscitur omnia ibi capta militibus do-
nat: deinde castella & oppida natura &
uiris parum munita aggreditur prelia mit-
ta ceterum; alia leuia aliis locis facere.
Interim noui milites sine metu pugne
adesse: uidere fugientes capi aut occi-
di fortissimus quemque; tutissimus; armis
libertatem; patriam; parentesque & alia omnia

tegi: gloriam atq; diuitias queri. sic bre-
ui spatio noui ueteresq; coaluerunt & uir-
tus omnium equalis facta est. At reges u-
bi de aduentu Marii cognouerunt dū-
si in locos difficiles abeunt. Ita Jugurtes
placuerat spanti mox effusos hostes in-
uadi posse Romanos sicuti plerosq; re-
moto metu Laxius licentiusq; futuros.
Metellus interea Romam profecta
contra spem suam; letissimis animis exci-
pitur: plebi priusq; postq; inuidia decel-
serat iuxta charus. Sed Marius impigre
prudenterq; suorum & hostium res pariter
intendere: cognoscere qd utrisq; boni aut
contra eisi; explorare itinera regum; cōsi-
lia & insidias eorum; anteuenire: nihil a-
pud se remissum; neq; apud illos cutum; pat.
Itaq; & Getulos & Jugurtes; ex sociis nostris
p̄cedam agentes sepe aggressus in itini-
nere fuderat: ipm q; regem haud pro-
cul ab oppido Circa armis exuerat que
postq; gloriosa modo: neq; belli copiam

patrandi cognouit. statuit urbes que uiris
aut loco pro hostib; & aduersu; se oppor-
tissime erant singulas circunuenire. Itat-
tatis Jugurta; aut presidis nudatu; si eam
pateret aut prelio certatur. Na; Bochus
nuntios ad eum sepe miserat uelle populi
Romani amicitiam ne quid a se hostile
tameret. id simulauerit ne quoinprou-
sus grauior accederet animobilitate inge-
nij pacem atq; bellu; mutare solius pat-
exploratum est. S; consul uti scatuere
oppida castellaq; munita adire. que par-
tim ut alia metu aut premia ostentan-
do ab hostib; auertere ac pmo bella me-
dioeria gerebat existimans Jugurta; ob-
suras tuandos in manus uentur. S; ubi il-
lum procul abee & alijs negotijs intentu
accepit maiora & magis aspa aggredi te-
pus uisum est. Erat inter ingentes soli-
tudines oppidu; magnu; atq; ualens no-
mine Capsa. cuius conditor hercules Li-
bis memorabat. eius ciues apud Jugur-

tam immunes leui impio & ob ea fidelis-
simi habebant muniti aduersus hostes no-
menib; modo & armis atq; uiris uerus
etiam multo magis locor; asperitate. Nam
preter loca oppido propinqua alia omnia
uasta & inculta egentia aque atq; inter-
ta serpencib; quare uis (sicuti omni; ferar;)
inopia cibi acrior. Adhec natura serpent;,
pniciosa sicuti magis q; alia re accenditur
eius potuendi Marium cupido maxima
inuaserat. tum p; bellum belli. tum q; res
aspa. uidebat & Metellus oppidu; Thal;,
magna gloria cepat. haud dissimiliter si-
tum munitumq; nisi qd apud Thalam
non longe a menib; aliquod fonteserat.
Capsenses una modo atq; ea intra oppidu;
iugi aqua. cetera pluuia utebat. id ibiq; &
in omi Africa que procul a mari incultius
agebat eo facilius toletabat. quia Numid;,
plerunq; lacte & ferina carne uelcebant.
neq; salem neq; alia irritamenta gule que-
rebant. Cib; illis aduersus famem atq; sitim

non libidini neq; luxurie erat. Igitur consul
omib; exploratis (credo diis fretus) na; contra
tantas difficultates consilio satis providere
non poterat: quippe et frumeti inopia ten
tabat q; Numid; pabulo peccoris magis q;
aruo student & qdcunq; natus fuerat iussu
regis in loca munita contulerant. ager at
aridus & frugis uacuis ea tempestate na;
estatis erat extremus: tamen pro rei copia
satis providenter exornat. pecus omne i
qd superiorib; dieb; prede fuerat equitib;
auxiliariis agendum attribuit: Aulum
Malum legatum cum cohortib; expeditis
ad oppidu; Laris ubi stipendius & comen
tu; Locauerat ire iubet dicitq; se predabu
dum post paucos dies eode; uentur; Sic
incepto suo occultato pgit ad flumen Ta
naim. ceter; in itinere quotidie pecus ex
ercitui p centurias item turmas equali
ter distribuerat: & excoris utres uti fie
rent curabant: simul & inopiam frumeti
lenire & ignaris omnib; parare quae

mox usui forent. Deniq; sexto die cum ad flu-
men uentus est maxima uis utrius effec-
ta est. ibi castris leuis munimento positus
milites cibum cape atq; uti simul cum oc-
casu solis egredere paratos esse iubet. om-
nibus sarcinis abiectis aqua modo seque & e-
iumenta onerare. deinde postquam tempus uisum est
castris egredere noctemque totam itinere fac-
to confedit. idem proxima facit. dein tertia
multo ante lucis aduentum puenit ad locum
tumulosum a Capisa non amplius diuis mili-
um interuallo. ibique quam occultissime potest
cum omnibus copiis opit. Sed ubi dies cepit &
Numide nihil hostile timentes multa oppi-
do egressi repente omnem equatum & cum
his uelocissimos pedites cursu tendere ad
X Capisam & portas obsidere iubet. deinde ipse
intentus prope seque neque milites preda-
ri sinere. Quae postquam oppidani cognouere res
trepidus metus ingens malum improuisum
adhoc pars cuius extra munita in hostium
potestate coegere uti deditioe facerent.

caetera oppidum incensu; Numide pube-
res interfecti: alij omnes uenundati: pre-
da militib; diuisa. Id facinus contra
ius belli non auaritia neq; scelere consu-
lis admissum est: si q; locus Iugurte oppor-
tunus nobis aditu difficilis genus ho-
minum mobile infidum: neq; ante ben-
ficio neq; metu coercitum. Postq; tanta
rem pegerit Marius sine ullo suo inco-
modo magnus & clarus antea maior
atq; clarior haberi cepit. Omnia non be-
ne consulta trahabant in uirtutes mi-
lites modesto impio habitu: simul & locu-
pletes. ad celi; ferre: Numide magis q;
mortales timere: postremo omnes socij
atq; hostes credere illi aut diuinam me-
tem esse: aut deoru; nutu cuncta pror-
tendi. S; consul ubi ea res bene euenit.
ad alia oppida pgit: pauca repugnantib;
Numidis capit: plura deserta pp Capsen-
tius miseras igni corrumpit: luctu atq;
cede omnia complent. Demq; multis lo

cis potatus ac plenisq; exercito in cruento
alia; rem aggreditur non eadem aspiciate
Capientius; ceteris haud secus difficilem.
Namq; haud longe a flumine Muluca
qd Jugurte bochiq; regnus disiungebat
erat inter ceteram planitiem mons saxo-
us mediocri castello satis patens immen-
sum editus uno p angusto aditu relic-
to nam p omnia natura uelut ope atq;
consulto preceps quem locus Marius
q; ibi thesauri regis erant summa ui ca-
pe intendit. S; ea res forte q; consilio r
melius gesta est. Nam castello unoz at-
q; armor; satis magna uis & frumen-
& fons aque aggerib; turrib; q; & alijs
machinationib; locus importunus iter
castellanor; angustis; admodum atque
difficile utrinq; frustra agebatur. Na;
cum he paulo processerant igni aut la-
pidib; corrumpebant; milites neq; pro-
pe consistere pp iniquitate; loci neq; inter-
uineas sine piculo administrare opti-

mis quosq; cadere aut sauciari ceteris,
metus augeri. At Marius multis diebus
& laboribus consumptis anxius trahere cum
animo ommitteret ne inceptus, quam frustra
erat, si an fortunam optineret qua sepe profu-
sa usus fuerat. que cum multos dies noctes
q; estiuans agitarete forte ligus ex co-
hortibus auxiliarius miles Gregarius cas-
tris aliquantulum egressus haud procul ab
latere castelli quod aduersus preliantibus
erant. animaduertit inter saxa repen-
tes cocleas. quarum cum una atque altera
dende plures peteret studio legendi
paulatim ad summum prope montis e-
gressus est. ubi postquam solitudine intel-
lexit more ingenij humani cupido dif-
ficilia faciundi animus accendit. Et for-
te in eo loco grandis ilex caluerat inter
saxa paululum modo prona deinde fe-
xa atque aucta in altitudine quo cun-
ta gignensium natura fert cuius ramis
modo eminentibus saxis natus ligus castel-

li planitiem p̄scribit q̄ cuncta Numide
intenti preliantib; aderant. exploratis
omnib; que mox usui fore ducebat. eo
dem regredit̄ non temere uti ascende
rat. s; temptans omnia. & circumspeci
ens. Itaq; Marius prope adit. cuncta edocet.
hortat̄ ab ea parte qua ipse descenderat cas
tellum temptet. pollicet̄ se se duce; itineris
piculi q; nihil esse docet. Marius cui Li
gure promissa eius cognitum ex presenti
b; misit. quorū uti cuiusq; ingenium erat.
ita rem difficilem aut facile; nuntiauerit.
consulis animus tamen paululus arrec
tus. Itaq; ex copia tubicinus & cornici
num numero qnq; q̄ uelocissimos dele
git. & cui; his presidio qui forent quatu
or centuriones omnes q; Liguri parere
iubet & ei negotio proximus diem con
stituit. Sed ubi ex precepto tempus ui
sum est paratis compositisq; omnib; ad
locū; p̄git. ceteri illi q̄ pre erant centuriis
predocti a duce arma & ornamentum

mutabant capite atq; pedibus: nichil ubi pro
spectus nihilq; p saxa facilius foret: sup ter
ga gladij & scuta. Nec ea Numidica exco
mis ponderis grata simul & essentia quo
leuius streperet. Igitur progrediens Ligus
saxa & sique uetustate radices emineba
laqueis uinciebat quibus alevati milites
facilius ascenderent: interdum umidos i
solentia itineris leuiare manu ubi paulo
aspior ascensus erat singulos pre se in
ermes mittere: deinde ipse cum illor ar
mis seq; que dubia nisi uidebant potu
simus temptare ac sepius eadem ascen
dens descendensq; deinde statim digre
diens ceteris audacias addere. Igitur dum
multis fatigati tandem in castellum pue
niant deserti; ab ea parte q; omnes sicut
alio diebus aduersis hostes aderant. Mari
us abire nuntius que Ligus egerat cogno
uit q; toto die intentos prelio Numidas
habuerat: cui uero cohortatus est milites
& ipse extra uincas egressus celsitudine

acta succedere & simul hostem treme-
tis sagittarūq; & funditorūq; eminus ter-
rere. At Numide sepe antea uincis Ro-
manos subuersis item incensis non cas-
telli menib; se se tuebant; s; pro muro di-
es noctesq; agitare maledicere Roma-
nis ac Mario uecordia; obiecare mi-
litib; nostris Jugurte seruitus minari;
secundis reb; feroces esse. Interim omni-
b; Romanis hostib; q; prelio intentis mag-
na utriq; vi pro gloria atq; impio his il-
lis pro salute certantib; repente attergo
signa canere: ac primo mulieres & pu-
eri q; uulsi; processerant fugere: deinde
uti qsq; muro proximus erat: postremo
cuncti armati & inermesq; qd ubi accidit
eo acrius Romani instare fundere ac
plerosq; tantummodo sauciare: deinde sup
occisorū uadere corpora: audi glorie cer-
tantes mur; ascendere: neq; quenq; om-
nium preda morari. Sic forte correcta
Marij temeritas gloria; ex culpa inue-

nit. ceteris dum ea res geritur. L. Sylla
questor cuius magno equatu in castra ve
nit. qui uti ex latro & a seditis cogeret
Romae relictus erat. Sed qui nos tanti
uiri res ammonuit. scilicet uisum e
de natura cultuq; eius paucis dicere ne
q; eui; alio loco de reb; Syllae dictum sumus
& L. Silena optime & diligentissime eruit;
q; eas res dicere p̄secutus pat. mihi libero o
re locutus uidet. Igitur Sylla gentis patricie
nobilis fuit. familia; iam extincta maioru;
ignaua. literis grecis atq; latinis iuxta an
q; doctissime eruditus. animo ingent
cupidus uoluptatis; & glorie cupidior. otio
luxurioso esse. tamen ab negotiis nuq; uo
luptas remota est. nisi q; de uxore honest
tus potuit consili; facundus. callidus & a
micitia. facilis. ad simulanda negotia. alti
tudo ingenij incredibilis. multas res ac
maxime pecunias largitor. atq; illi felicissi
mo omniu; ante ciuilem uictoria; nuq; su
p̄ industria; fortuna fuit. multiq; dubitante

re fortior an telior esset. Nam postea q̄
fecerit incertus habeo pudeat magis an
pigeat differere. Igit̄ Sylla ut sup̄dictus
ē postq̄ in Africa, atq̄ in castra Marij cui
equestratu uenit rudus antea & ignarus belli
solertissimus omnium; in paucis tempesta
tib; factus ē. ad hoc milites benigne appel
lare: multis rogantib; aliis p̄ se ipse da
re beneficia inuitus accipere: sed ea prope
rantius q̄ es mutuum; reddere: ipse a nul
lo repetere: magis id laborare uti illi q̄
plurimi deberent: ioca atq̄ seria cui; hu
milimis agere: in opib; in agmine atq̄
uigiliis multis adesse: neq; interij; qd̄ am
bitio solet consulis aut cuiusq; boni fa
ma; ledere: tantummodo consilio neq; ma
nu priorem alius; pati plerosq; anteueni
re: q̄b; reb; & artib; breui Mario milin
b; carissimus factus est. / At Jugurta
postq̄ oppidum Capsa; aliosq; locos mu
nitos & sibi utiles simul & pecuniam
magna; amiserat: ad Bochu; nuntios

mittit q̄ primū copias in Numidiam
deduceret. preliū faciendi tempus ad
esse. que; ubi cunctari accepit. dubius
belli atq; pacis rationes trahere. rursus
ut antea proximos eius donis corrup
pit ipsi q; Bocho pollicetur Numidiam
tertiam partem si aut Romani Africa ex
pelli aut integris suis finibus bellum compo
situs foret. Eo premio illectus Bochus cu
magna multitudine Jugurtam accedit.
ita amborum exercitū coniuncto Marum
iam in hyberna proficiscentes tunc uix de
cima parte diei relicta inuadunt rati
noctem que; iam aderat & uictis sibi mu
mento fore & si uicissent nullo impe
dimento q; locorum scientes etiam con
tra Romanis utrunq; casus interuenire
difficilem fore. Igitur simul consules
multis de hostium aduentu cognouit.
& ipsi hostes aderant & priusq; exerci
tus aut instrui aut sarcinas colligere
deniq; anteq; signus aut impus ullus

accipere quiuisset eques. Mauri atq; Ce-
tuli non acie neq; ullo more prelij sed
cateruati; uti quosq; fors conglobauerat
in nostros concurrunt: qui omnes in te-
pidi improuiso metu ac tamen pristina
uirtutis memores aut arma capie-
bant aut capientes alios ab hostibus
defendebant: pars equos ascendere ob-
uiam ire hostib; pugna latrocinio ma-
gis q; prelio similis fieri sine signis
sine ordinib; eques pediteq; pmixti cede-
re alios alios obruncare multos contra
aduersos acerrime pugnantes a tergo
circunuenire neq; uirtus neq; arma la-
tis tegere q; hostes numero plures & un-
diq; circumfusi erant. Deniq; Romani
ueteres nouiq; & ob ea scientes belli si
quos locus aut casus conuinxerat or-
bes facere atq; ita ab omnib; partib; si-
mul tecti s& instructi hostiu; uis suste-
tabant neq; in eo cas; aspo negotio Ma-
nus territus aut magis q; antea demis-

so animo fuit: sed cunctantia sua quam ex
fortissimis magis quam familiarissimis para
uerat utaq; passim: ac modo laboran
tibus suis succurrere: modo hostes ubi co
fertissimi obsiderant inuadere: manu co
sultare militibus quoniam impare conturbat
tis omnibus non poterat. Itaque dies consup
tus erat cui tamen barbari nihil remitte
re atque uti reges preceperant nocte pro
se rati acrius instare: Tunc Marius ex
copia rebus consilium trahit: atque uti suis lo
ceptum locus esset colles duos propinquos
inter se occupat: quo in uno castris par
amplo fons aque magnus erat: alter u
sui opportunus quia magna parte editus
& preceps pauca munimenta gerebat: ce
terum apud aquam Sylla: cui equibus nocte
agitare iubet: ipse dispositos milites paula
tim neque minus hostibus conturbatis in unum
contrahit: deinde pleno gradu cunctos in
collem subducit. Ita reges loci difficulta
te coacti prelio deterrentur: neque tamen

suos longius abire sinunt: si utroq; colle
multitudine circumdato effusi consedere:
deinde crebris ignibus factis plerumq; noc-
tis barbari more suo letari: exultare: stre-
pe uocibus: & ipsi duces feroces q; no fugere
aut se id pro uictoribus agere: si ea cuc-
ta Romanis ex tenebris & editioribus locis
facilia uisu magnoq; hortamento erat: o-
plurimum uero hostium impia Marius
confirmatus q; maximus silentius iubet:
neq; signa uti p uigilias solebant canere:
deinde ubi lux aduentabat decessis iam
hostibus: ac paulo ante somno captis de im-
proviso uectigales: item cohortium: & tur-
marum legionum tubicines simul omnes
tuba canere milites clamorem tollere
aut portis erumpere iubet. Mauri atq; Ge-
tuli ignoto atq; terribili sonitu exciti repe-
te neq; fugere: neq; arma capere neq; om-
nino facere aut providere qcq; poterat.
Ita strepitu cunctos clamore nullo sub-
ueniente nostris instantibus tumultu ter-

iore formidine quasi uecordia cepat deniq;
omnes suis fugatiq; arma & signa militari
a pleriq; capta sunt: pluresq; eo prelio q̄
omnib; interempti superiorib;. Nam somno &
metu insolito impedita fuga est: deinde
Marius ut cepat in hiberna id que pp̄ co
meatus in oppidis maritimis agere decre
uerat: neq; tamen uictoria socors aut inso
lens factus: s; pariter ac in conspectu hostiu;
quadrato agmine incedere. Sylla cui eq;
tatu apud delatimos in sinistra parte Au
lus Maluis cui funditorib; & sagittariis p
terea cohortes ligur curabat: primos &
extremos cui; expeditis manipulis tribu
nos locauerat: p̄fuge minime chari & re
gionu; scientissimi hostiu; iter explorabat:
simul consul quasi nullo imposito omnia
prouidere apud omnes adesse: laudare &
increpare merentes. Ipse armatus in cen
tusq; item milites cogebat: neq; secus atq;
iter faceret: castra munire: excubiu; in por
ta cohortes ex legionib; pro castris eques

auxiliares mittere: praeterea alios i mu-
nimentis sup uallib; locare: uigilias ipse
circumire: non tam diffidentia futuror-
que impauiſſet q̄ uti militib; exequatus
cui impatore labor uolentib; cet. & ſane
Marius illoq; aliisq; omnib; temporib;
Iugurtini belli pudore magis q̄ malor
exercitib; coercibat q̄ multi p̄ ambitione
fici uelant. q̄ a pueritia conſuetas du-
ritiam & alia que ceteri miſerias uocant
uoluptati habuiſſet: niſi tamen republi-
ce pariter ac ſeuiffimo impio bene atq;
decore geſta. Igitur quarto demq; die haud
longe ab oppido Ciria undiq; ſimul ſpecu-
latores cui ſe ſe oſtendunt. Quare hoſtis
adeſſe intelligitur: ſ; quia diuerſi redeun-
tes alius ab alia parte atq; omnes idem
ſignificabant: conſul incertus quo na;
modo aciem inſtrueret nullo ordine co-
mutato aduerſum omnia paratus ibi-
dem opperit. Ita Iugurtam ſpes fruf-
trata: qui copias in quatuor partes diſ-

tribuerat: ratus ex omnibus equis aliquos hos-
tibus accipere uenturos. Interis Sylla quos pri-
mus hostes attigerant cohortatus suos tur-
mati: & quae maxime confertis equis: ipse alij
que Mauros inuadunt: ceteri in loco mane-
tes ab iaculis eminus emissis corpora te-
gere: & si qui in manus uenerant obtin-
care. Dum eo modo eques praefantur bochus
cuius pedibus quos Volux filius eius adduxe-
rat: neque in prioris pugna mitinere morati fue-
rant: postremam aciem Romanorum inuadunt:
Tunc Marius apud primos agebat: quae ibi in-
gulta cum plurimis erat. Deinde Numida
cognito loci aduentu clam cum paucis ad-
pedites conuertit: ibi Latine (nam apud Numi-
ciam didicerat) exclamat nros frustra pu-
gnare paulo ante Marum sua manu iter-
fectus simul gladii sanguine oblitum osten-
dere: quem in pugna satis impigre occiso
pedite nostro ciuentauerat: quod ubi milites
accipere: magis atrocitate rei quam fide mi-
ti terrent: simulque barbari animos tollere et

inpericulosos acrius incidere: iamq; paululu
a fuga aberant: cum Sylla profugatis his
quos aduersus ierat: rediens manibus ab
latere incurrit: Bochus statim auertitur.
At uiginta dum subsistentat suos. et prope
iam adeptam uictoriam retinere cupit
circumuentus ab equitibus dextra et sinistra
omnibus oculis. Solus inter tela hostium inta
bundus erumpit: atq; uerum Marius fuga
tis equitibus occurrit auxilio suis. Quos peli
iam acceperat: ceteriq; hostes iam undiq;
fusus sunt. Tum spectaculum horribile in
campis patentibus sequi fugere: occidi ca
pi. equi atq; uiri afflicti. ac multis uulne
ribus acceptis. neq; fugere posse. neq; que
tem pati. nisi modo ac statim concidere
postremo omnia qua uisus erat constrata
telis armis cadaveribus. et interea humi
infusa sanguine. postea loci consul haud
dubie iam uictor prouenit in oppidum
Curtam. quo initio profectus incenderat.
eo post quintum diem q̄ uerum barbari

male pugnauerant. Legati a bocho ueniunt
Qui regis uerbis a mario petauerunt: duos q̄
fidissimos ad eum mittere. uelle de suo et
pp̄ti. Ro. comodo cum his differere. Illi statim
L. Syllam et aulū malliū ire uiderunt: qui q̄q̄
agiti ibant: tamē placuit uerba apud regē
facere. Quo ingenium eius aut aduersū flecte-
rent: aut cupidum pacis uehementē accēde-
rent. Itaq; Sylla cuius faciunde nō etati
a Mallio concessum pauca uerba humilimo-
di locutus ē. Rex boche magna nobis
ē leticia cū te talem uirum dū mouerent
ut aliquando pacem q̄ bellū mallet: neu te
optimū cū pessimo omnium iniquitate miscēdo
comaculares: simul nobis demeres acerbā
necessitudinē pariter te errantē et illū sce-
leratissimū p̄sequi. ad hoc pp̄ti Ro. iā a prim-
cipio inopi melius uisum ē amicos q̄ suos
querere: tutiusq; rati sunt uolentib; q̄ coactis
imparitare. Tibi uero nulla opportunior ami-
citia nra: primū q̄ p̄cul ab sum? i quo
offense minimum: grā par ac si prope ad

essimus: deinde q. parentes habunde habemus.
amicorū copia neq. nobis neq. aliq. omniū satis
fuit. atq. hoc utinam tibi a principio placuisset p
fecit ex p̄o Ro. ad hoc tempus multa plura to
nā accepisses: q̄ mala perpeſsus ees. Sed qm̄ hu
manarum rerum fortuna pleraq. regit. cui
saluet placuit. nūc et grām iurante experiri. nūc
qm̄ per illam licet felina: atq. ut cepisti perge.
multa opportuna habes. Quo facilis errata offi
cys superes. postremo hoc i. p̄tus tui dimitte
nūc p̄o Ro. beneficij uictū eē. Nam bello
quid ualeat tu te scis. Ad ea Boetius placide
et lenigne simul pauca pro delicto suo facit.
Se nō hostili animo: s; ob regnū tutandū arma
cepisse. Nam Numidie pars unde Iugurta
expulerat iure belli suam factam. eam uastari
a Mario pati nequiuisse. p̄terea missis antea
Romā legatis repulsum ab amicitia. ceterum
uetera omittere. ac nūc p̄ manu liceret lega
tos ad senatū missurū. Deinde copia facta ani
mus barbari ab amicis flexus. Quos Iugurta
cognita legatione. Sylla et Mallij metuens

id quod parabatur: donis corruperat. Marius inter
ita exercitum in hiernaculis coposito: cum expeditis co
hortibus et parte equitatus proficiscit: in loca sola
obfessum turris regiam quonviginta pflugas omnes
presidii impofuerat. Tum rursus Bochus seu re
putando que sibi duobus filis euenerant: seu
amomitus ab aliis amicis quos in corruptos uigur
ta reliquerat: ex omni copia necessarium quique dele
git: quorum et fides cognita et ingenia ualidissima
erant: eos ad Marium ac demum si placeat Romam
legatos ire uult: agendarum rerum & quocumque
modo belli componendi licentiam ipsis prouidit. Illi
manere ad hiernia Romanorum proficiscunt: deinde
in itinere a Getulis latronibus circumuenti: spolia
tunc pauidi sine decore ad Syllam profugunt.
Quem consul in expeditione proficiscens per pretore
in castris reliquerat: eos ille non pro uanis hosti
bus uiti meriti erant: sed accurate ac liberaliter
habuit. Quare barbari et famam auaritie roma
norum esse falsam: et Syllam ob munificentiam in sese
amicum ratus. Nam etiam tum Langitio multis
ignota erat: munificus nemo parabat: nisi

pariter uolens dona omnia inleuigante habe-
bantur. Igitur questori mandata bochi patefaciunt
simul ab eo petunt: uti fautor consultorq; sibi ad-
sit: copias fidei, magnitudinē regis sui et alia q̄
aut utilia aut tenuolentia eē credebāt oratione
extollūt. Remde Sylla omnia pollicitus docti q̄
modo apud Mariū: nemq; apud senatū uerba
facerent. cititer dies quadraginta ibidē operi-
untur. Marius postq̄ confecto negotio q̄ mte-
derat. Curtim redijt: et de aduentu legatorū
certior factus ē. illorūq; et Syllam ab utica ue-
nire iubet. Item Lucium Belligerum p̄torem
p̄terea undiq; omēs senatorij ordinis. Quibū
cū mandata bochi cognoscit: quibus potestas
Romā eundit a consule. Interea inducie
postulabant: ea Syllē et plerisq; placuere.
pauci ferocius decernūt scilicet ignari rerū hu-
manarum: que fluxe et mobiles sepe i aduſa
mutant. Ceterū Mauri impetratis oibus re-
bus tres Romā profecti cum Gu. octauio Ruf-
fōne qui q̄stor stipendiū in aſſrica portauerat.
duo ad regem redeunt. Ex his Bochnus cūcta

tum maxime benignitatem et studium Syllae licentis
accepit. Romeque legati eius postquam errasse regem
et iugurte scelere lapsum deprecari sunt. amicitiam
et fedus petentibus hoc modo respondet. Senatus
et ipsi P. O. beneficij et iurij memoresse solet.
Ceterum Bocho quam penitet delicti gratiam facit. fedus
et amicitiam dabunt. cum meruerit. Quibus rebus co-
gnitis Bochus per litteras a Mario petiuit. uti Syllam
ad se mitteret. cuius arbitratu de ceteris negocijs
confuleretur. Is missus cum presidio equitum atque
pedum funditorum et baleatorum. praeterea iere sagittarij
et cohors peligna cum uehicularibus armis itineris
properandi causa. neque secus his atque alijs armis
aduersum tela hostium quae ea leuia sunt muniti
sed itinere quodam Volux filius Bochi repente
in campis patentibus cum mille non amplius equibus
sele ostendit. Qui temere et effuse cutes Syllae alij
que omnibus et numerus ampliore uero et hostilem
metum effugiebant. Igitur sele quisque expedire arma
atque tela temptare. intendere timor aliquantis sed
spes amplior. quippe uictoribus aduersum quos sepe
uicerant. Interim equites exploratum praemissi re-

uti erat quietam miant. Volux aduenēs q̄sto
ren appellat. dicitq; se a patre toto obuia illis si
mul et p̄sidio missi: deinde p̄ eū et proximū die
sine metu cōiuncti eūt. post ubi castra locata. et diei
uesper erat. repente Maurus incerto uultu pauens
ad Sylla accurrat. Dicitq; sibi a speculatorib; cō
gnitum. Iugurtā haud procul abeē. si un noctu
clam seui profugeret rogat atq; hortat. Ille fecti
aio negat se totiens fūsum Numidā p̄mescē.
uirtutis suor. satis credere: etiā si certa pestis
adesset. mā sumi potius. q̄ proditis quos ducebat
uirpi fuga: incerte ac forsita paulo post. uire mor
bo perire parteret. ceterū ab eadem monitis uti
noctu profuisceret. cōsiliū approbat. ac statim
milites cenatos eē i castris. ignesq; q̄ crederi
mos fieri: deinde prima uigilia silentio egredi
iubet: iamq; nocturno itinere. fessis omnibus
x Sylla pariter cū ortu solis castra metabat. cum
equites mauri nūtiat Iugurtā cititer diu milia
interuallo ante eos confedisit. Quod postq̄ auditū
ē. cum uero ingens metus mōs iuadit. credere
se proditos a Voluce. et i fidijs circūuentos. ac fue

re qui dicerent manu uindicandū: neq; apud illi
tantū scelus iustum relinquendū. At Sylla q̄q;
eadem existimabat tam ab iūria mauriū pro
hibet: suos hortatur uti fortem animū gererēt.
Sepe antea paucis strenuis adūsū multitudinem
lene pugnatū. Quanto sibi ip̄re hominibus pep
cissent: tanto tutiores fore: nec quēq; decere qui
manus armauerit ab ieribus pedibus auxiliū
petere: in maximo metu nudū et cecū corpus ad hostes
uertere. Deinde volucem: qm̄ hostilem faceret.
uonem maximū obrestatus: ut sceleri atq; p̄fidie
bochi testis ad eēt. ex castris abire iūter. Ille lac
mans orare: ne ea crederet nichil dolofactum
ac magis calliditate: iugurte: cui uidehiet specu
lanti iter suū cognuū eēt: ceterū qm̄ neq; i gente
in multitudine hēret: et spes opesq; eius ex patre
suo penderēt: credere illū nil palam ausurum
cum ip̄e filius testis ad eēt. Quare optimū fac
tu uideri per media castra eius palam trāsire:
se se uel p̄missis: uel ibidem relichis manris cum
Sylla solū iturū: ea res ut i tali negocio p̄bata ē.
ac statim profecti: q̄a de ip̄rouiso acciderat: dubio

atq; hesitante iugurta. i. columes transeunt. dein-
de paucis diebus quo ire intenderant pueni e.
Ibi cu Bocho Numida quidam noie Aspar mul-
tu et familiariter agebat pmissus a iugurta. post
q; syllam acutum audierat. orator et subdole
speculatu Bochi consilia ierat. Preterea Dabar
Masugrade filius ex gente Massinisse. ceteru ma-
terno genere impar. neq; mater eius ex cocu-
bina nata erat. obigeni multa bona Mauro ca-
rus. acceptusq;. Quem Bochus fidu esse romanis
multis antea tempestatib; exptus. illico ad Syl-
lam nuciatum mittit. paratu sese facere que-
ppius Ro. uellet. colloquio diem locu. tempu.
ipe deligeret. consulta sese omna cum illo inte-
gra habere. neu iugurte legatu ptimesceret
quo res comunis licentius gereret. na ab i fi-
dijs eius aliter cauere nequiuisset. Sed ego com-
* prior bochum magis punica fide. q; obea q; pre-
dicabat simul romanos & Numidam spe pacis
detruuisse. multuq; cu aro suo uoluere. solitum
iugurtam romanis an illi syllam traderet. libidi-
ne aduersum nos. metu p nobis suasisse. Igitur

pauca syllā respondit se coram Aspare locuturū
cetera occulte aut nullo aut q̄ paucis presentibus
simul ederet. que sibi responderent. postq̄ sicut uo-
luerant congressi dicit se missū a consule uelisse
q̄sitiū ab eo patē an bellum agiturus foret. Tum
rex uti p̄ceptum fuerat post diem decimū redire
uitet. ac nichil etiā tunc decreuisse. s̄ illo die res-
ponsum: deinde ambo in sua castra digressi: Sed
ubi plerūq; noctis processit syllā a toto occulte
acceritur. ab utroq; tamē fidi interpretēs adhibent.
Præterea dabar iter mītius sanctus uir uirat ex
sūtia amobus: ac statim rex sic incipit. Nunquā
egoratus sum fore uti rex maximus in hac trā
et omnium quos noui priuato hōi gratiā debere.
et hercules syllā ante te cognitū multis orātib;
alijs ultro egomet opem tuli nullius indignū id
michi immutū qd̄ ceteri dolere solent: ego letor.
fuerit mihi p̄ciū tuę aliq̄n̄ eguisse amicitie. qua
apud animū meū nihil carius hēo. id adeo ex-
p̄erni licet arma: uiros: pecuniā: postremo q̄qd̄
aīo h̄bet: sūme utere. et quo ad iuues nunquā
tibi redditiā gratiā putaueris: semp̄ apud me in

tegra erit deniq; n^l. me sciente frustra uoles:
Nam et ego exultimo regem armis. q̄ munificē
tia uinci minus flagitiosus. Ceterū de re pu^{ca}
ura cuius curator hic missus es paucis accipe.
Bellum ego p̄pto R. o. neq; feci neq; factū unquā
uolui: fides meos aduēsu armatos armis tutat^o
sum: id omitto qm̄ uobis ita placet: gerite uti uul
tis cū iugurta bellum: ego flumē Maluchā. qd̄
inter me et Micipsam fuit: nō egredhar: neq; iu
gurtam intrare sinam. Preterea si quid me uo
bisq; dignū peti ueris: haud repulsus abibis. Ad
ea Sylla pro se breuiter et modice: sed de pace
et cōibus rebus multū disseruit: deniq; regi
pare facit. qd̄ pollicetur: senatū et p̄ptm̄ R. o.
qm̄ armis amplius ualuisse: nō in grām ha
bituros: faciendū aliquid quod illorum magis
quā sua retulisse uideretur. Id adeo īproptu
esse: qm̄ iugurte copiam hēret: quē si romais
tradidisset. fore uti illi plurimū deberet: ami
citiam: fedus Numidie partem. q̄ nūc peteret:
tū ultro aduenturā. Rex primo negare affi
nitatem: cognationem p̄terea fedus interuēisse:

ac hoc metuere. ne fluxa fide usus popularium
años auerteret. Quis et iugurta charus et Ro.
iuisi erant. deniq. sepius fangatis leniter et ex
uolitate sylle omnia se factum promittit. Cete
rum ad simulanda pace: cuius Numida defessus
bello auicidissimus erat. que utilia uisa consti
tuunt: ita composito dolo digrediunt. At
rex postero die Asparem iugurte legatum
appellat: dicitq. sibi per dabarem ex sylle co
gnitum posse conditionibus bellum poni. q. ob
rem regis sui sententiam exquireret. Ille letu
m in castra iugurte proficiscitur. deinde ab
illo cuncta edoctus properato itinere post
die octauum redit ad tochum: et ei nuntiat iu
gurtam cupere omnia que imperaret facere. Sed
Mario parum confidere. sepe antea cum impato
ribus romanis pacem couentam frustra fuisse.
Ceterum tochus si amobus consultum et ratam pa
cem uellet daret opam uti una ab omnibus
qui de pace in colloquium ueniret: ibiq. sibi syl
lam traderet. Cum talem uirum impotestate
habuisset tum fore uti iussu senatus et pph

Romani fedus fieret: neq; hominē nobilem
non sua ignavia: sed ob rem p. in hostium
p̄tate relictum iri. Hec maurus secū ip̄e diu
uolens: tandem promisit ceterū dolo. an ne
ro cūne tatus parū comperimus. Sz plerūq;
regie uoluntates ut uehementes. sic mobiles
et sepe ip̄e sibi aduenire. postea tempore et loco
constituito i colloquiū uti de pace cōueniret.
Bochus Syllam malo: malo iugurte legatū
appellare: benigne uiros habere: idem ambo
bus polliceri. illi pariter leti: ac spe bone eē
pleni. Sed nocte ea que proxima fuit ante
diē colloquio decretū. Maurus adhibitis ami
cis ac statim imutata uolūtate remotis cete
ris dicitur. secū ip̄e multa agisse. uultu co
lore. m̄tu corporis: pariter atq; aīo uariis.
Que sicut tacete ip̄o p̄toris occulta oris im
mutancōe patefecisse. Postremo tamē Syllā a ter
ris inbet: et ex illius sentētia Numide infidias
tendit. demde ubi dies aduenit. et erimianuz
ē iugurtam haud procul ab eo cū paucis ami
cis & questore nro quasi obuius honoris

causa procedit in tumultu facillimū usū infida-
tibus. Eodem Numida cum pleriq; necessa-
riis suis iermis uindictam erat accedit: ac sta-
tim signo dato undiq; simul ex infidiis inuadi-
tur: ceteri obruncati. Iugurta Sylle uinct⁹
traditur: et ab eo ad mariū deductus ē. Per
idem tempus aduersū gallos a duobus mris:
Q. Saprone: et M. malliornale pugnatum
ē. quo metu ualida omnis contremuerat. illiq;
et omēs usq; ad urām memoria P. omari sic
se habuerē. Alia omnia uirtuti sue prona ē.
Cum gallis pro salute, nō pro gloria certare.
Sed postq; bellum Numidia confectū est:
et iugurta P. omari uinctum adduci mūci-
tum ē. Marius consul absens factus ē: et ei
decreta provincia gallia usq; kl. ianuarij
magna gloria consul triumphauit: ea tempesta-
te spes atq; opes ciuitatis in illo site sunt.

TEXO

